

Mirvariyyə çevrilən ürək qanı

**Ayətullah Seyid Əli Xameneinin sürgün
və həbslərinə dair xatirələri**

Məhəmmədəli Azərşəb

Kitabın adı:.....Mirvariyyə çevrilən ürək qanı
Qələmə alan:.....Məhəmmədəli Azərşəb
Tərcümə edən:.....Vüsal Hüseynzadə
Çap tarixi:.....2020
Çap növbəsi:.....Birinci
Tiraj:.....1000

Müqəddimə

İran İslam İnqilabı barədə nə qədər fikir ayrılıqları olsa da, bu inqilabın İslam, hətta dünya tarixində misilsiz bir hadisə olmasında şübhə yoxdur. Yarım əsr öncə şərq və qərb supergüclərinin hər biri dünyanı öz caynağı altına almağa çalışırdı, İslam dünyası güclü ideoloji, hərbi və iqtisadi hücumların hədəfinə çevrilmişdi. Müsəlman dövlətlərinin əksəriyyəti bu və ya digər supergücə yaxınlaşmaqdan ötrü yarışa girmişdilər. Xalqlar ağır kədər və sükut içərisində bu səhnəyə baxır, nə etməli olduqlarını bilmirdilər. Əllərindən də bir şey gəlmirdi. Hamı heyrət içində idi. Məğlubiyyət və uğursuzluqlardan iradələr məhv olmuşdu.

Belə bir böhranlı və ümitsiz şəraitdə istismarçı qüvvələr İslam ümmətinə son zərbəni endirməyə başladılar. Plan sionist düşmənlə "sülh" layihəsi hazırlayıb İslam ümmətinin əsas müqavimət cəbhəsini darmadağın etmək idi. Həmçinin bütün İslam təbliğatçılarına, İslam ümmətinin dirçəlişi və başucalığı naminə ayağa qalxmış şəxsiyyətlərə qarşı terror əməliyyatları başlandı, müsəlmanlar arasında günah və fəsadı, şəxsiyyətsizlik və məğlubiyyət hissini yaymaq üçün geniş fəaliyyətlərə start verildi.

Müsəlman regionuna qarşı belə hegemon müdaxilə fonunda ucalan bir səs imperialistlərin bütün planlarını təhlükəyə saldı. Bu səs imperalizmin təxribat mərkəzindən - ABŞ-nin, sionizmin və onların daxili muzdurlarının əsas bazası olacaq İrandan gəldi. Bu səs Allah-Taalanın "Allah onların binalarını təməlindən sarsıtdı, dərhal tavanları başlarına çökdü və heç özləri də bilmədilər ki, əzab onlara haradan gəldi"¹ ayəsinə real nümunə idi.

¹ "Nəhl", 26.

Bu hərəkatın misilsiz yolu, məqsədi və rəhbərliyi vardı, Allah-Taaladan sonra yalnız və yalnız xalqa arxalanırdı, heç bir partiya və təşkilata bağlı deyildi, hegemon güclərin heç biri tərəfindən dəstəklənmirdi. O, elan etdi ki, partiya yalnız Allah partiyası, Allah naminə ayağa qalxmış inqilabçı kütlələrin təşkilatıdır. Bu hərəkat "nə şərqi, nə qərbi" şüarını ortaya qoydu, qüdrətli dövlətlərin heç birinə bağlı olmağa can atmadı. Onun məqsədi ədalət, azadlığı, müstəqilliyi, başucalığı və digər dəyərləri ilə birgə İslam respublikası yaratmaqdan, aktual cümhuriyyətdən və prinsipial İslamiyyətdən ibarət idi və bunu ilk gündən bəyan edirdi.

Dünyanın diqqətini daha çox cəlb edən amil hərəkatın rəhbərliyi idi. Bu rəhbər bir ruhani şəxsiyyətdən ibarət idi. Ruhaniyyəti isə real ictimai həyatdan uzaqlaşdırmağa çalışırdılar, materialist ajiotaj, tərribatçı və hiyləgər səylər nəticəsində sıradan çıxmasına da bir şey qalmırdı. Bu rəhbər, yəni İmam Xomeyni İslam ümmətinin dirçəlişinə, müsəlmanların şəxsiyyətinin, kimliyinin və ləyaqətli həyatının özlərinə qaytarılmasına çağırırdı. İnqilabın qələbəsi üçün bütün lazımi amillər bu böyük insanda cəm olmuşdu: prinsiplilik, müasir informasiyalar, şərəf, ləyaqət və ədalətə çağırış, məzlumlara dəstək, müstəmləkəçilərə qarşı mübarizə, xalqa inam, xarlığa, zülmə, əcnəbi istismarına, ümitsizliyə və özünə inamsızlığa səbəb olan hər bir şeyə qarşı çıxmaq. Onun Allah-Taalaya doğru çağırışı xalqların təkamülünü, inkişafını, gözəl həyatını, özünü və cəmiyyəti islahdan ötrü davamlı səyi ehtiva edirdi.

Bu baxımdan, inqilabın qələbəsi daha ləyaqətli həyat arzusunda olan xalqlara güclü təsir etdi; ağır yuxuya getmələri planlaşdırılan kütlələri oyatdı, İslamın ictimai həyata qayıdışına məyus qəlbləri dirilti.

İran xalqı öz yeni tarixində başa düşmüşdü ki, ixlasla Allah yoluna dəvət edən, xalqın daha yaxşı gələcəyi üçün amallarını səsləndirən hər bir ruhaninin ətrafına toplaşmalıdır. Bu təcrübə tənbəki qiyamında, məşrutə hərəkətində və neftin milliləşdirilməsində özünü göstərmişdi. Xalq daha ayıq şəkildə, fədakarcasına və möhkəm iradə ilə İmam Xomeyninin ətrafına topladı. O, düşmənlərin inqilabın qarşısını almaq və ya onu təxirə salmaq üçün yaratdıqları maneələrdən də xəbərdar idi. Bəlkə bunun da səbəbi İmam Xomeyninin, onun şagird və müridlərinin uzun illər apardıqları maarifləndirmə işi idi.

Bu xatirələrin sahibi İslam inqilabının dəyərli şəxsiyyətlərindən biri olan Ayətullah Seyid Əli Hüseyni Xameneidir. Mərhum İmam Xomeyni kimi o da mübarizə illərində öz fəaliyyətini xalq, xüsusən də gənclər üzərində qurmuş, tələbə və gənclərlə əlaqə yaratmaq üçün İranın müxtəlif vilayətlərində fəaliyyət göstərmişdi. Onun məqsədləri gənclərin amalları ilə eyni idi: şərəf və ləyaqət, hegemon dünyanın asılılığından qurtuluş, tağutlara, xalqları xar edənlərə, xüsusən də Amerikaya və sionist düşməne qarşı mübarizə. Onun ideyaları gənclərin azad, başıuca və ləyaqətli İslam cəmiyyəti qurmaq arzularını ifadə edirdi.

Tağut müstəntiqləri önündə cəsarətli, dik duruşu, eqoizm və xudpəsəndlikdən azad olması bu insanın önəmli xüsusiyyətlərindən idi. O, ömrünü böyük məqsədinə həsr etmişdi, şəxsi məqsədləri və dəyərsiz dünya işləri ardınca qaçmırdı, elmi-mədəni fəaliyyətlərini şah rejimi əleyhinə mübarizələrlə birləşdirməyi bacarırdı.

İslam inqilabının qələbəsindən sonra İmam Xomeyni ona çoxlu hərbi və qeyri-hərbi işlər tapşırırdı. Onun imamla əlaqəsi nurun nurla, əlin qolla əlaqəsi kimi idi. O, İmam Xomeyninin vəfatından sonra Dini Ekspertlər Məclisinin qərarı ilə ümmətin rəhbəri seçildi, Allaha təvəkküllə, özünün

bacarıq və təcrübələri ilə, xalqa, xalqın ayıqlığına və möhkəmliyinə güvənərək İslam respublikasını dağ boyda problemlər arasından keçirə bildi, İmam Xomeyninin vəfatından sonrakı mərhələyə göz dikmiş bədxahların arzularını ürəklərində qoydu.

Onun rəhbərliyi inqilabçı ruhiyyəsinin dərinliyi, ayıqlığı, mötədilliyi, ifratdan, xurafatdan və mürtəcə fikirlərdən uzaq durması ilə seçilir. Onun lokal və qlobal miqyaslı siyasi, iqtisadi və hərbi mövqelərindən görünür ki, həmin sahələrdə uzaqgörənliklə, köklü və saf ideoloji düşüncə ilə hərəkət edilmişdir.

Bu kitab necə yazıldı?

Bu xatirələrin müəllifini yaxından tanıyan bütün mütəxəssislər onun Qurana və ərəb dilinə xüsusi marağını görmüşlər. Məsələn araşdıranda öyrənmişlər ki, o, məktəbxanada Quranın 30-cu cüzünü öyrəndiyi vaxtdan Quran dilinə valeh olub, şirinliyini dadıb, bəlağət bulağından su içib, ərəb dilini sevməyə başlayıb, həyatının bütün mərhələlərində Quran, hədis, Nəhcül-bəlağə, şeir və ədəbiyyat vasitəsi ilə bu dili yaşayıb. O, bu dilin şeir və ədəbiyyatında işləmiş bir adamla rastlaşanda ədəbi və digər məsələlər barədə söhbət etməyə çalışır. Ona son vəzifələr tapşırıldıqdan sonra da ərəb dilinə olan sevgi və həvəsi yerində qalmış, elmi həyatında, mütaliə, araşdırma, təhsil, tədris və tərcümə sahəsində bu dillə əlaqəsi heç vaxt kəsilməmişdir. O inanır ki, ərəbcə danışmaq qəlblərə həyat, zövqə gözəllik və Atlantik okeanından Hind okeanına qədər uzanmış ümmətin birliyinə güc qatır.

O, işlərinin çoxluğuna baxmayaraq, iyirmi il öncədən həftəlik iclaslarda müxtəlif məsələlər barədə ərəbcə danışmış, daha çox yeni ərəb ədəbiyyatından mətnlər

oxumuş, bəzi söhbətlər əsnasında sürgün və həbslərinə, fərdi və ictimai təcrübələrinə dair xatirələr danışmışdır.

Həmin iclasların birində bu xatirələrin yazılmasının vacibliyi söylənəndə qəbul etdi və öz həyat xatirələrini söyləməyə başladı. İndi oxuculara təqdim olunan bu kitab həmin xatirələrin yalnız sürgün və həbslərə aid hissəsidir.

Bir daha xatırladıyıq ki, bu xatirələr ərəbcə söylənmiş, əvvəlcə ərəbdilli oxuculara təqdim olunmuşdur. Bu da onun Quran dilinə hörmətini, bu dilin heç bir coğrafi, irqi və etnik fərq qoymadan İslam ümmətinin birliyi üçün güclü potensialına inandığını göstərir.

İslam hərəkatının tarixinə və inqilab rəhbərinin həyatına dair bu xatirələr müasir İslam tədqiqatçıları üçün vacib məlumatlara malikdir. Bu kitab həmçinin Allah yolunun fəallarına müxtəlif sahələrə dair səmərəli təcrübələr verir və sübut edir ki, bütün əzab-əziyyətlərə baxmayaraq, iradə güclü və sağlam olarsa, qələbə mümkündür. Eyni zamanda, hər bir oxucu kitabdan fərdi və ictimai sahələrə dair maraqlı və mühüm məlumatlar əldə edə bilər.

Sonda kitabı tərtib etmiş Doktor Məhəmmədəli Azərşəbə, ərəbcə mətni üzərində işləmiş cənab Məhəmmədmehdi Şəriətmədara və farscaya çevirmiş cənab Məhəmmədhüseyn Batman Qılınca təşəkkür etməyi özümüzə borc bilirik.

“İslam İnqilabı” Tədqiqat və Mədəniyyət Mərkəzi
Həzrət Ayətullah Xameneinin Əsərlərinin Nəşri Şöbəsi
Fevral, 2019

Birinci fəsil: O günlər...

İkinci mərtəbədə otaq

Mən 1939-cu ilin aprel ayında Xorasan vilayətinin inzibati mərkəzi olan Məşhəd şəhərində, səkkizinci imam Əli ibn Musa Rzanın (ə) məqbərəsinin yaxınlığında dünyaya gəlmişəm.

Dünyaya göz açdığım ev ikiotaqlı sadə bir ev idi. İkinci mərtəbədəki bir otaqda ata-anamla körpə uşaqlar qalırdılar, birinci mərtəbədəki otaq isə bacılarımın idi. Atam anamla ailə qurmazdan öncə onların anaları dünyadan köçmüşdü. Təxminən otuz ildən sonra evimiz təmir ediləndə bacılarımın otağını bölüb iki otağa çevirdilər.

Bir yaşım olanda ana tərəfdən babam Seyid Haşim Mirdamadi Nəcəfabadigilə¹ köçdük. O, elm, təqva və Quran təfsiri sahəsində tanınmış alimlərdən idi, mən dünyaya gəlməzdən bir neçə il öncə Rza şah tərəfindən sürgün edilmişdi. Onun evi nisbətən geniş idi. O, sürgündən qayıdıandan sonra yenidən öz evimizə qayıtdıq.

Sonralar atamın bəzi mürid və dostları evimizi genişləndirməyə başladılar. Yanındakı boş yeri alıb evi böyütdülər, sahəsi 200 kv metrə yaxın oldu. Həmin evdən indi ümumi hüseyniyyə kimi istifadə olunur.

¹ Həzrət Ayətullah Xameneinin ana tərəfdən babası olan Ayətullah Seyid Haşim Mirdamadi Nəcəfabadi Nəcəf şəhərində öz dövrünün alimlərindən fiqh və üsul elmlərini öyrənmişdi, irfani təmayülü, Seyid Əhməd Kərbəlayi və Seyid Mürtəza Kəşmiri kimi böyükələrlə əlaqəsi vardı. O, Məşhəd şəhərinə köçəndən sonra Rza şah dövrünün dəyərli alimlərindən biri oldu, hicab qadağasına və Pəhləvi papağı siyasətinə etirazını bildirdi, Gövhərşad məscidindəki qiyamda fəal iştirak etdi və bundan sonra həbs edilib altı illiyə sürgünə göndərildi.

Evdə az sayda sadə əşyalar vardı. Danışdığım tarixdən təxminən 45 il sonra atam vəfat edəndə onların dəyəri 40 min tüməndən bir qədər artıq idi. Əlbəttə, bu məbləğ kitablara şamil olmurdu.

Mən evin ikinci oğluyam. Seyid Məhəmməd məndən böyükdür. Ondan əlavə iki qardaşım və bir neçə bacım da var.

Bazar məscidinin imamı

Atam ağa Seyid Cavad Xamenei Təbrizin məşhur ruhani ailəsindən idi, hicri təqvimilə 1313-cü ildə Nəcəf şəhərində dünyaya gəlmişdi. Atası ağa Seyid Hüseyin Xamenei¹ Təbrizin Came məscidinin imamı olmuşdu.

Babam haqda bir qədər danışmaq istəyirəm. O, Nəcəf şəhərində iyirmi il təhsil almış, Fazil Şərəbyaninin və Şeyx Həsən Mamaqanınin şagirdlərindən olmuşdu. O, Mirzə Şirazin² vəfatından üç il sonra Təbrizə qayıtdı, məşrutə

¹ Ayətullah Xameneinin ata tərəfdən babası olmuş Ayətullah Seyid Hüseyin Xamenei fiqh və üsul dərslərini Nəcəf Elm Hövzəsinin böyük alimlərindən, o cümlədən Seyid Hüseyin Kuhkəmaridən öyrənmiş, dövrünün dəyərlili filozofu Mirzə Baqir Şəkkinin tələbələrindən olmuş, hicri 1315-ci ildə Təbrizə qayıdıb came məscidində imamlıq etmişdi. Aydın bir din alimi və müctəhid idi, yüksək ictimai-siyasi fikirləri vardı, məşrutəni din alimləri tərəfindən başlanmış bir hərəkət bilib dəstəkləyirdi.

Vəfat edəndən sonra 12 yaşlı oğlu Ayətullah Seyid Cavad Xamenei cənazəsini Nəcəf şəhərinə aparıb Vadiüs-salam məzarlığında dəfn etmişdi.

² Mirzə Şirazi kimi tanınan Seyid Məhəmməd həsən Hüseyini müəllimi Şeyx Mürtezə Ənsarinin vəfatından sonra şiələrə rəhbərliyi üzərinə götürmüş böyük təqlid müctəhidi idi. O, dövrün şəraitini bilən ayıq din alimlərindən idi. Müasir tarixdə işğalçı İngiltərə kompaniyası əleyhinə bütün və tənəkinin haramlığına dair fətvası ilə tanınır. O,

hərəkətindən¹ bir neçə ay sonra vəfat etdi, cənazəsi Təbrizdə müşayiət olunduqdan sonra Nəcəf şəhərinə aparılıb Vadiü-salam məzarlığında dəfn olundu. O, məşhur Şeyx Məhəmməd Xiyabaninin² qayınatası idi. Xiyabaninin həyat yoldaşı bizim bibimizdir. Atam danışır ki, babamız ağa Seyid Həsən hər axşam şam yeməyindən sonra, uşaqlar oynayan zaman yatır və sübh namazından iki saat öncə oyanıb ibadət və mütaliə ilə məşğul olurdu. O, məşhur alimlərdən idi, Təbrizin bir çox alimləri Nəcəfdə ondan elm öyrənmişdilər, Təbrizə qayıdandan sonra şəhərin came

müstəmləkəçilərin İslam ölkələrində, xüsusən də İranda nüfuzuna qarşı mübarizə öndərlərindən olmuşdur.

¹ Məşrutə hərəkəti iyirminci əsrin əvvəllərində İranda yaranmış ictimai-siyasi hərəkətdir. Ayıq ruhanilərin başçılıq etdiyi bu hərəkət şah totalitarizminin qarşısını almaq, ədalət və digər ümumi maraqlar naminə formalaşdı, ancaq İngiltərənin və əlaltılarının müdaxiləsi ilə parlamentli şahlığa çevrildi. Bu müdaxilə İranda böyük problemlərin başlanğıcı və tökülmüş çoxlu qanların hədəf getməsi demək idi. Tənbəki hərəkətindən sonra xalq ruhanilərinin gücündən qorxuya düşmüş İngiltərə dövləti İranda yaratdığı böhranlı şəraitdən sui-istifadə edib təsirli ruhaniləri sıradan çıxardı, özünə bağlı ünsürlərin sayını artırdı, İranda milli və dini hərəkəti zəiflətməyə çalışdı.

² Şeyx Məhəmməd Xiyabani uşaqlıqda Təbrizin Xiyaban məhəlləsində yaşamışdır. Bir neçə il Dağıstanda atasının ticarət mərkəzində işləmiş, sonra Talibiyyə mədrəsəsində Seyid Əbülhəsən Əngəci və Mirzə Əbdüləli Müctəhiddən dini təhsil almış, gənclikdə iki ilə yaxın Təbrizin came məscidində imam olmuşdur. O, Məşrutə hərəkətində iştirak etmiş, otuz yaşında ikinci çağırış parlament seçkilərində deputat seçilmiş və Təbrizin digər deputatı olan Mirzə İsmayıl Nobəri ilə birgə Tehrana getmişdi. Rusiya İrana ultimatum verəndə ona qarşı sərt mövqe bildirənlərdən olmuş, İranla İngiltərə arasındakı 1919-cu il müqaviləsinin bağlanmasına etiraz etmişdi. O, sonra Vüsuquddövlə və mərkəzi hökumət əleyhinə qiyama qalxıb Təbrizi dövlət qüvvələrindən azad etdi, nəhayət, kazakların Təbrizə hücumundan sonra onlar tərəfindən qətlə yetirildi.

məscidinin məşhur Müctəhid soyadlı ailəsindən olan imamı məscidi ona, yəni öz müəlliminə təhvil vermişdi.

Əmimiz Seyid Məhəmməd Xamenei¹ Nəcəfdə “Seyid Məhəmməd peyğəmbər” ləqəbi ilə tanınmış, xalqın ehtiyaclarını aradan qaldırması ilə məşhur imiş. O, Axund Xorasaninin² və Seyid Əbülhəsən İsfahaninin³ ən yaxınlarından olmuşdu. Yadımdadır, 1957-ci ildə Nəcəfə gedəndə Axund Xorasaninin kiçik oğlu Şeyx Hüseyn ağa ilə görüşdüm. O mənə tanıdı, əmimi çox tərifləyib dedi: "Mən sizin əminizin işlərini idarə edən əsas dörd nəfərdən biri idim".

Atam da elmlə və əxlaqla bir müctəhid kimi tanınırdı. Mirzə Naini⁴ və Seyid Əbülhəsən İsfahani kimi böyük

¹ Ayətullah Xameneinin əmisi Ayətullah Seyid Məhəmməd Xamenei Nəcəf Elm Hövzəsində təhsil alıb, gözəl əxlaqına və xeyriyyəçi işlərinə görə “Seyid Məhəmməd peyğəmbər” ləqəbi ilə məşhurlaşmış. Ayətullah Seyid Əbülhəsən İsfahani kimi məşhur alimlərlə dost münasibətləri olub. O, orta yaşlarında Təbrizə gedib siyasi hadisələrdə və məşrutə inqilabında iştirak etmişdi.

² Axund Xorasanini ləqəbli Ayətullah Molla Məhəmmədkazim Xorasanini Nəcəfin məşhur təqlid müctəhidlərindən və “Kifayət-ül-üsul” kitabının müəllifidir. O, iki böyük şiə alimi olan Şeyx Mürtəza Ənsari və Mirzə Şirazinin tələbələrindən və İranın Məşrutə hərəkatının əsas himayədarlarından olmuşdur.

³ Ayətullah Seyid Əbülhəsən İsfahani Nəcəfdə böyük müctəhidlərdən olmuş, uzun illər Şiə dünyasına başçılıq etmişdi. Nəcəf Elm Hövzəsinin böyük alimlərindən bir çoxu onun tələbəsi olmuşdur.

⁴ Ayətullah Mirzə Məhəmmədhüseyn Qərəvi Naini İsfahan, Samərra və Nəcəf elm hövzələrinin tələbəsi, Şeyx Məhəmmədtəqi Şirazidən sonra Seyid Əbülhəsən İsfahani ilə birgə Şiə dünyasının təqlid müctəhidi olmuşdur. O, Şeyx Ənsari məktəbinin şərhcilələrindən və hicri XIV əsr Şiə dünyasının ən böyük fiqh və üsul alimlərindən biridir. Tənbəki hərəkatında Mirzə Şiraziyə, Məşrutə hərəkatında Axund Xorasaniyə dəstəyi və İraqda İngiltərə əleyhinə cihad elan etməsi Mirzə Naininin siyasi fəaliyyətlərindən sayılır. O, məşhur “Tənbih-əl-ümmə və tənzih-əl-

alimlərdən dərs almışdı. Həyalı, namuslu, dünya malına qarşı gözütöx idi. Varlı tacirlərin toplaşdığı Məşhəd bazarının ortasında bir məsciddə imamlıq edirdi. Heç kimin malında gözü yox idi, belə şeyləri sevmirdi, çox vüqarlı yaşayırdı. O, təkliyə çəkilməyi sevirdi, lakin mən onun bu xüsusiyyətini xoşlamırdım; buna görə də, ondan fərqli şəkildə yetişdim. O, məscidə girəndə başını aşağı salıb yerə baxır, heç kimlə danışmadan birbaş mehraba doğru gedirdi. Orada eynəyini götürür, əmmaməsinin bir ucunu çənəsinin altından dolayır və namaza başlayırdı. Namazdan sonra içəri girdiyi kimi də bayıra çıxırdı.

Məclislərdə ondan bir şey soruşmayınca sakit otururdu, yaxın dostları olan din alimlərindən başqa heç kimlə danışmırdı, elmi mövzulardan başqa heç bir söhbətə qarışmırdı. Bu tərki-dünyalıqın nəticəsi isə çox yoxsulluqdan ibarət idi. Bəzən çarəsizlikdən çox sevdiyi kitablarını satırdı. Biz onun kitablarını vərəqləyəndə narahat olurdu. Kitabını əlimizdə görəndə çox zərif bir şeyi götürübmüşük kimi mehriban səslə deyirdi: "Bu nədir?! Lütfən yerinə qoy!" Buna baxmayaraq, bizim zəruri ehtiyaclarımızı aradan qaldırmaqdan ötrü bəzi kitablarını satmağa məcbur olurdu.

Kitabxanasına yaxınlaşıb satmağa bir kitab götürürdü, amma ürəyi gəlmir və yerinə qoyurdu. İkincini, üçüncünü də beləcə götürüb-qoyurdu. Axırda çarəsizlikdən bəzilərini seçib götürür, bizə verib deyirdi: "Bu kitabları apar, Şeyx Hadiyə sat".

Şeyx Hadi məşhur satıcı idi, hansı kitabı gətirsəydilər, alıb dükanına qoyur, baha qiymətə satırdı. Özü deyirdi ki, mən bahaçılıqda məşhürəm, məndən ancaq çarəsizlər kitab

millə” kitabını monarxiyaya qarşı və parlamenti müdafiə məqsədilə yazmışdı. Ayətullah Nəini hicrətin 1355-ci ilində dünyasını dəyişib Nəcəf şəhərində, İmam Əlinin (ə) məqbərəsi yanında torpağa tapşırıldı.

alırlar; çarəsi qalmayan adam nə qədər baha olsa da, alacaq. Şeyx Hadi belə alış-veriş edirdi.

Yadımdadır, biz oğlanlar mərhum babamız Mirdamadigilə gedirdik. Digər ata və babalar kimi o da bizə bir və ya yarım rial pul verirdi. Təbii ki, dəyərsiz pul idi, amma bəzən anamız çarəsizlikdən onu bizdən alıb şam yeməyinə bir şey hazırlayırdı. Mən atamın evində elə yoxsulluq görmüşəm ki, digər alimlərin evlərində az görünür.

Atam öz yoxsulluğu barədə heç vaxt heç kimlə danışmadı, hətta əksinə, o qədər gözütox idi və zahiri görkəminə fikir verirdi ki, camaat onu varlı adam bilirdi.

Yayda ən bahalı əba olan xaçiyə əbası,¹ qışda da din alimləri arasında geniş yayılmış mahud əbasından bahalı olan naini əbası geyinirdi. Lakin görünmədiyinə görə bəzən qəbası yamaqlı olardı.

Atam mənə xüsusi məhəbbət bəsləyirdi, səfərə mənimlə çıxırdı. O, bir dəfə görmə qabiliyyətini itirdi, amma sonradan sağaldı. Tehrandə müalicə alırdı. Bundan ötrü üç dəfə Tehrana getdi, amma məndən başqa heç kimlə yola çıxmadı. 1963-cü ildə mən Qumda olanda atam məktub yazdı ki, Məşhədə gedib onu Tehrana aparım. Lakin təbliğat məsələləri ilə bağlı Zahidanda mənə bir iş tapşırıldığına görə Məşhədə getməyim gecikdi. Zahidana getdim və orada həbs olundum. Həbs zamanı ən çox, mənsiz səfərə çıxmayan atama görə narahat idim.

Yadımdadır, həbs olunandan sonra məni təyyarə ilə Zahidandan Tehrana gətirdilər. Təyyarədə oturmağım yerdə atam yadıma düşdü, qəlbimə ağır kədər çökdü, bütün vücudumu narahatlıq bürüdü. Fikirləşdim ki, təyyarədə

¹ Adətən, dəvə yunundan əllə toxunmuş bir parçadan hazırlanan gözəl yay əbasıdır.

beləyəmsə, gör həbsxanaya girəndə necə olaram. Allah-Taalaya dua edib ürəyimin sakitləşməsinə istədim. Bu məsələ bir neçə dəqiqəliyə yadımdan çıxdı. Sonra yenə atamı xatırlayanda hiss etdim ki, daha əvvəlki iztirab və narahatlıq yoxdur. Qəlbimdə sıxıntı vardı, amma ləzzətini indi də aydın xatırladığım bir arxayınlıq da vardı. Duamı qəbul etdiyinə, mənə vüqar və rahatlıq verdiyinə görə Böyük Allaha şükür etdim. Bu nemətin qədrini yalnız o vəziyyətə düşmüş adam bilər.

Nəcəf dialekti

Anam Nəcəfdə doğulub böyüdüyünə görə ərəb ləhcəsilə danışırdı. Quranla tanış idi, onu gözəl səslə və yaxşı oxuyurdu. Ömrünün sonlarında səsi tutulmuşdu, mənəm qiraətini ona gözəl səsinə xatırladırdı. Hər gün atasının hədiyyə verdiyi Quranla Allah kəlamını oxuyurdu. Onun qiraət üslubu bizi kiçik yaşlarımızdan özünə cəzb etmişdi. Onun başına yığışb qiraətini dinləyirdik. O da fürsətdən istifadə edib bəzi ayələri tərcümə edir, peyğəmbərlərin əhvalatlarından danışırdı. Həzrət Musanın (ə) əhvalatlarını çox sevdiyinə görə onun həyatının bütün təfərrüatını bizə söyləmişdi. Musa peyğəmbər (ə) barədə çox həvəslə danışırdı, biz də dinləyirdik.

Hafizin divanını oxuyurdu, bəzi şeirlərini əzbərləmişdi. Hədislə də tanış idi. Bəzən hədis söyləyəndə atam etiraz edirdi ki, indiyədək bu hədislə rastlaşmayıb. O isə hədisin mənbəyini söyləyirdi.

Atam kimi o da gözütox adam idi, yoxsulluğumuz barədə heç kimə bir söz deməz, öz əziyyətlərini müxtəlif yollarla gizlədirdi.

Mən Quran qiraətini və ərəb dilinin ilk qaydalarını anamdan öyrənmişəm. Cəsarət və dözümlülüyü də mənə o

öyrədib. Ardıcıl həbslərimə və SAVAK¹-in evimizə basqınlarına görə çox əzab çəkirdi, amma həmin cəlladların qarşısında möhkəm dayanıb cavablarını verir, onlarla mübahisə edirdi. O, mənə bu əzablı yolu davam etdirməyə hətta həvəsləndirirdi. Bu barədə danışacağam.

Tələbkar müəllim

Məktəbxanada təhsilə başladım. İbtidai məktəbdən öncə iki məktəbxanada oxumuşam. Dörd yaşında getdiyim birinci məktəbxanayı bir qadın idarə edirdi. Mən heç kimə qaynayıb-qarışmır, özümü dərsə uyğun görmürdüm. Bu, bəlkə də gözümün zəif olduğundan irəli gəlirdi. O zamandan yadımda qalan əsas məsələ yanlış tədris üsullarıdır. Məktəbxanada heç bir proqram yox idi, yalnız səbəbsiz kobudluq və tələbkarlıq vardı. Yadımdadır, mollabacı bir yerə gedəndə qonşusu Rübabi öz yerinə qoyurdu. Vaxtımızı faydasız işlərlə doldurmaqda Rübabin xüsusi məharəti vardı. Bizi sıraya düzüb əlil ərinin yanına aparırdı, bir-bir onun

¹ Sazimani-İttilaat və Əmniyyəti-Keşvər - Pəhləvi rejiminin Baş nazirinə tabe olan İnformasiya və Təhlükəsizlik komitəsi idi. Bu komitə Amerikanın İranda 19 avqust 1953-cü il çevrilişindən sonra həmin dövlətin köməyi və rəhbərliyi ilə yaradılmış ən mühüm təhlükəsizlik orqanı idi. SAVAK ABŞ-nın casus təşkilatı olan CIA-in və İsrailin casus təşkilatı olan Mossadın icraçı qanadı sayılırdı. Altmışınçı və yetmişinci illərdə İranda siyasi mübarizlərə qarşı ən mühüm rolu bu komitə oynamışdı. Bəzi inqilabçılar SAVAK-ın həbsxanalarında, bəziləri də digər yerlərdə SAVAK tərəfindən qətlə yetirilmiş, çoxlu inqilabçılar SAVAK-ın həbsxanalarında işgəncəyə məruz qalmışdılar. Qorxu mühiti yaratmaq, şayiə yaymaq, günahsız insanlara cinayət işi açmaq, çəkinmədən həbs etmək və ən müasir üsullarla işgəncə vermək SAVAK-ın cinayətlərindən bir qismini təşkil edir. Yetmişinci illərdə SAVAK işğalçı sionist rejiminin ən müasir işgəncə üsullarını öyrəndi. Bunun nəticəsində İğtişaş əleyhinə Müştərək Komitə yaradıldı və rejimin muxaliflərinə ağır bir dövr başlandı.

önündən keçirdik, o da əlindəki çubuqla əllərimizin içinə vururdu. Böyük qardaşım da mənimlə birgə orada oxuyurdu.

Beş yaşında atam məni bir məscidin otağında fəaliyyət göstərən başqa bir məktəbxanaya göndərdi. İndi də yadımdadır, qaranlıq otaq idi. Bəlkə bu da gözümün zəifliyi ilə bağlıdır. Müəllim bizə çox diqqət göstərir, sol tərəfində oturur, həmişə bizimlə maraqlanırdı. Qardaşım ilə birgə orada "Əmmə-cüz" dərsinə başladığıq. Bu dərs ərəb əlifbası ilə başlayırdı, sonra Qurani-kərimin Nas surəsindən başlayaraq otuzuncu hissəsini öyrədirdilər.

Həmin müəllim bizdən başqa bütün şagirdlərlə kobud davranırdı. İndi həmin məktəbdən xatırladığım o kişinin əsəbililiyi, soyuq və qaranlıqdır. Evdən dərsə qədər cırıq ayaqqabı ilə gedirdim. Qışda ayaqqabımın içinə palçıq girir, ayağım bulanırdı.

Müəllimin qəribə işləri vardı. Cümə axşamı şagirdləri evə buraxmazdan öncə sıraya düzüb deyirdi: "Mən dillərinizin altına möhür vuracağam. Kim cümə günü namaz qılsa, möhürün yeri dilində qalacaq; qılmasa, qalmayacaq". Sonra bir möhürü mürəkkəbə batırıb şagirdlərin dillərinin altına vururdu.

Şənbə günü səhər çağı qiyamət qopurdu. Şagirdlər sıraya düzülüb dillərini bayıra çıxarırdılar. Onların bəzisi sərt cəzalandırılırdı. Mən də onlarla birgə sıraya durur və qorxudan ağlayırdım. Döyülməkdən qorxmurdum, çünki bizi vurmurdu, ancaq həmin səhnənin vahiməsi məni ağladırırdı.

O gözəl gün

1941-ci ildə Rza xan hakimiyyətdən uzaqlaşdırıldı və 1951-ci ildə Müsəddiqlə bağlı siyasi hadisələr baş verdi. Bu onillikdə xüsusən Azərbaycan hadisələrindən¹ sonra İranda kommunizm təhlükəsi gücləndi. Siyasi hakimiyyət bu təhlükəyə qarşı mübarizə aparmaq üçün bəzi dini fəaliyyətləri azad buraxdı. O zaman Məşhəddə “Dini təlim evi” adlı ilk yeni mədrəsə açıldı. Mədrəsənin müdiri Kirmandan gəlmiş Mirzə Hüseyn Tədəyyün idi. Prezident seçiləndən sonra bir dəfə məni görməyə də gəlmişdi.

Həmin mədrəsəni xeyriyyəçi möminlər açmışdılar. Onların biri Təbrizdə Şeyx Məhəmməd Xiyabani ilə dərs yoldaşı olmuş alimlərdən və uğurlu din təbliğatçılarından olan Şeyx Qulamhüseyn Təbrizi idi. Ora ibtidai məktəb idi, altıncı sinfə qədər təhsil verirdi.

Altı yaşında o məktəbə girdim. Məni birinci sinfə qoydular, onyaşlı qardaşımı da dördüncü sinfə. Yadımdadır, ilk üç sinifdə dərslərimdən geri qalırdım, sonrakı üç sinifdə isə ən əlaçı şagird oldum. Bu dəyişikliyin səbəbini bir neçə il öncə tapdım. Yadıma düşdü ki, dördüncü sinifdə birinci cərgədə oturur, müəllimin lövhəyə yazdıqlarını görür, dərsi başa düşürdüm. İlk üç sinifdə isə uzaqda oturduğuma görə heç nə başa düşmürdüm. Elm qapısının üzümə açıldığı o gözəl günü indi də xatırlayıram. Həmin gün birinci dərşimiz riyaziyyat idi və müəllim məni çox həvəsləndirdi. Bu, yaxşı pedaqoji və tərbiyəvi üsuldur. Mən prezident seçiləndən

¹ Kommunist Sovet dövlətinə bağlı bəzi qüvvələr həmin dövlətin siyasi-hərbi dəstəyi ilə İranın şimal-qərbinin bir hissəsini müstəqil elan edib ölkəni parçalamağa çalışdılar. Bu milli böhran 1947-ci ildə Azərbaycan və Zəncandan olan qeyrətli iranlıların səyi nəticəsində və İranın hərbi müdaxiləsi ilə başa çatdı, bəzi qiyamçı və separatçılar öldürüldülər, bəziləri isə SSRİ-yə sığındılar.

sonra yeni dərs ilinin bařlanması münasibəti ilə verdiyim müsahibədə bunu müəllimlərə xatırlatdım.

Quranın t cvidi v  gözəl qiraəti üzrə m řhur idim, məktəbin tədbirlərində Quran oxuyurdum. Ayətullah Seyid Əbülqasim Kařani¹ gələndə də Quran oxumuřdum. O, 1950, ya da 51-ci ildə M řh d  gəldi və m kt bimiz onu qarřılamaęa getdi. Onda on iki yařım vardı. İndi də yadımdadır ki, aęa Kařani bəzi alimlərlə birgə oturmuřdu, amma görmə qabiliyy tim zəif olduęuna görə özləri yadımda qalmayıb. Həmçinin Ayətullah Hacı aęa Həsən Qumi² atasının vəfatından sonra M řh d  gələndə onun yanında da

¹ Ayətullah Seyid Əbülqasim Kařani (1885-1961) Tehranda dünyaya gəlib 15 yařında dini təhsil məqsədilə Nəcəf ř h rin  yollanmıřdı. Birinci dünya müharibəsində İraqı iřęal edənlərə qarřı m cahid v  mübariz Nəcəf alimlərindən olmuřdu. İraqın iřęalından sonra onu həbs etdilər. O, sonra İrana mühacirət etdi, xalqın sevib hörmət etdiyi bir ř xsiyy t kimi bir ne e  aęırıř parlament seçkilərində millət vəkili seçildi. Neft sənayesinin millil řdirilməsi zamanı M s ddiqi d st kl diyinə görə xalq da Müsəddiqə dəstək verdi. Bir tərəfdən t friq  yaradıldıęına, digər tərəfdən də Müsəddiqin  z vədlərinə əməl etmədiyinə görə birlik pozuldu v  Müsəddiq hökuməti devrildi. Ayətullah Kařani həmçinin Nəvvab S f vinin və İslam fədailərinin mühüm himayədarlarından sayılırdı.

² Ayətullah Seyid Həsən Təbatəbai Qumi (1911-2007) Ayətullah Seyid Hüseyin Təbatəbai Quminin oęlu idi, Nəcəf ř h rində dünyaya g lmıřdi. Uřaqlıq  aęından atası ilə birgə M řh d  gedib hövzə təhsilinə bařladı. G vh rřad məscidindəki qiyamdan sonra atası ilə birgə Kərbəlaya sürgün edildi və atasının vəfatından sonra, qırxıncı illərin sonlarında M řh d  qayıtdı.

İmam Xomeyni 1963-ci ildə hərəkata bařlayanda Ayətullah Qumi də řah əleyhinə siyasi fəaliyyətlərə bařladı, həmin ilin 5 iyununda həbs olunub bir ne e ay Tehranda ev dustaqlıęında qaldı. Sonra M řh d  qayıtdı, iki ildən sonra yenidən P hlvi hakimiyyətinə qarřı çıxdıęına və siyasi fəaliyyətlər göstərdiyinə görə Xařa, bir ildən sonra isə K r c  sürgün edildi. Bu sürgün 1978-ci ilin sentyabr ayına qədər davam etdi. O, 2007-ci ildə M řh dd  dünyasını d yiřdi.

Quran oxumuşam. Məktəbin bəzi təsisçiləri onun atasına təqlid edirdilər. Ağa Qumi mədrəsəyə gələndə sıraya düzölmüşdük. Mən şagirdlərin biri ilə birgə önə çıxdım, Quran və bəzi dini mətnlər oxuduq. O, Seyid Hisaməddin Şirazinin Din təlimləri kitabını mənə hədiyyə verdi. Sonralar o müəllifi gördüm; Məşhədə sürgün olunmuşdu və hərdən atamın yanına gəlirdi.

Quran dərsi

Quranı uşaqılıqda anamdan öyrənməyə başlamışdım. Mağaza sahiblərindən birinin qiraəti də yaxşı idi, hər gün bir evdə keçirilən qiraət məclislərini idarə edirdi. Atam qardaşımla mənə Hacı Ramazanəli adlı o mömin kişiyyə tapşırıdı. O da bizə hörmət edirdi, özü əlli yaşında olsa da, yolda bizdən qabağa keçmir, bizi öz yanında oturdurdu. Mən onun yanında Quran oxuyurdum, o da səhvlərimi düzəldirdi. Bir gün bizə dedi: "Artıq elə mərhələyə çatmışınız ki, sizə bundan artıq kömək edə bilməyəcəyəm". Bizə təklif etdi ki, öz müəllimi olan molla Abbasın yanında gedək. Onun yetmiş yaşu vardı və İmam Rzanın (ə) məqbərəsində dərş deyirdi.

Gedib o kişidən Quran öyrənməyə başladıq. O, Quranın Hindistanda çap olunmuş bir nüsxəsi üzərindən öyrədirdi və düşünürdü ki, oxunuşu çətin olsa da, düzgün nüsxədir. Bir xüsusiyyəti də bu idi ki, həm görüşəndə, həm də ayrılarda salam verirdi. İranda adət belədir ki, görüşəndə salam verər, ayrılarda isə başqa sözlər işlədərler.

Biz ondan Seyid Məhəmməd Zəfəraninin farsca yazdığı təcvid kitabını öyrəndik. Həmin Seyid Məhəmməd ərəb idi, Məşhəddə yaşayırdı, müəllimimiz molla Abbas onun şagirdi olmuşdu.

Ruhani forması

İranda dini işlərlə məşğul olanlar, ruhanilər, hövzənin tələbə və müəllimləri adətən, başlarına əmmamə qoyurlar. Əmmamə din elmlərini öyrənən, dini təbliğ və müdafiə edən təbəqənin simvoludur.¹ Müstəmləkə əlaltıları və laik² təbliğatçılar əmmaməyə qarşı mübarizə aparırdılar. Rza şah əmr etmişdi ki, əmmamələri götürüb əvəzinə pəhləvi papağı (şlyapa) qoysunlar. Oğlu iflasa uğramış bu qərarı ləğv etdi, amma hakim rejim ictimai rəydə əmmaməyə qarşı təhqiramiz fikir yaratmağa nail oldu.

Mən ikinci sinifdə oxuyanda əmmamə qoymağa başladım. O zaman hamı başına papaq qoyurdu. Atam da bizim pəhləvi papağı qoymağımıza razı olmadığı üçün əmmamədən başqa bir seçim qalmırdı.

Əmmaməmizi anamız dolayırdı. Onun təhtülhənək adlanan bir ucunu adətən sol tərəfə qoyurlar, anam isə sağa qoyurdu.

Biz uşaqlıqdan əmmamənin ələ salındığını görürdük. Bununla bağlı o qədər istehzalılıq sözlər eşitmişdik ki, bizə adılşmışdı və səbəbi barədə fikirləşmirdik. Ancaq böyüyəndən sonra yaddaşıma müraciət edəndə təəccüblənirdim. Kiçik və böyüklüyündən asılı olmayaraq, heç bir əmmaməli belə məsxərədən uzaq qalmırdı.

¹ Tövbə, 122: “Bari, hər tayfadan bir dəstə (elm öyrənmək, sonra da onu dindəşlarına öyrətmək üçün) qalsın ki, camaatı (döyüşdən) qayıtdığı zaman (Allahın əzabı ilə) qorxutsun”.

² İctimai orqan və təşkilatları dinin təsirindən çıxarmağa, dövlət qurumlarını və təhsil müəssisələrini dindən ayırmağa çalışan sekulyarizmə bənzər bir ideologiyadır.

Axı sən nə üçün, seyid?

İranda əmmamənin və din alimlərinin müxtəlif şəkillərdə ələ salınması ümumi bir ənənəyə çevrilmiş, cəmiyyətin bütün təbəqələrinə keçmişdi. Hətta mən də bundan uzaq qala bilməmişdim.

Məhəlləmizdə Şeyx Faiqi adlı bir əmmaməli var idi. İmanlı insan idi, məclislərdə rövzə oxuyurdu. Başına böyük bir əmmamə qoyurdu. Seyrək saqqalı, kiçik və cəld uzunqulağı vardı. Yandakı küçədə qalırdı. Uzunqulağı ilə hər gün sürətlə evimizin önündən keçirdi.

Bir gün dostlarımla voleybol oynayırdıq. Mən bu idman növü ilə daha çox məşğul olmuşam. Oynayanda əmmaməmi çıxarırdım və ruhani geyimlərimdən olan qəba ilə kifayətlənirdim. Oyun vaxtı ağa Faiqinin uzaqdan ulağının belində sürətlə gəldiyini gördük. Uşaqlar sözləşdilər ki, onu ələ salsınlar. Yaxınlaşanda mən də daxil olmaqla hamımız qışqırmağa başladılar: "A şeyx! A şeyx!" Bu söz öz-özlüyündə pis bir söz deyil, "ağa şeyx" sözlərinin qısaldılmış formasıdır, lakin kollektiv şəkildə və gülərək qışqıranda məsxərə sayılırdı.

Yaxınlaşanda ulağının başını bizə tərəf çevirib hirsli üstümüzlə gəlməyə başladı. Uşaqlar qaçdılar, mənə dayandım. Uzunqulaqdan enib mənə yaxınlaşdı. Məni və atamı tanıyırdı, əmmaməli olduğumu bilirdi. Buna görə də, təəccüb və narazılıqla, eyni zamanda yumşaq və mehriban şəkildə gülümsəyib dedi: "Axı sən nə üçün, əziz seyid?"

Şayiələrin döyüşü

Bu şərait ruhaniləri cəmiyyətdən ayırmaq üçün düşünülmüş planın nəticəsi idi. Bundan ötrü bəzi şayiələrdən də istifadə edirdilər. Hələ də yadımdadır, camaat arasında belə bir şayiə dolaşırdı ki, bəzi ruhanilər gecə vaxtı Məşhəd

şəhərinin ətrafında məclis keçirmiş, samovara və çaydana araq tökərək yeyib-içmiş, keflənib qışqırmışlar. Bəzi adamlar deyirdilər ki, biz onları öz gözlərimizlə görmüşük; bəziləri də deyirdilər ki, görənlərdən eşitmişik.

Hadisənin yalan olması aydındır. Nə üçün arağı samovara tökmüşlər?! Açıq yerdə və camaatın gözü önündə nə üçün belə bir məclis keçirmişlər?! Hadisə başdan-ayağa yalanla doludur. Buna baxmayaraq, mən onu çoxlarından eşidirdim. Hamı da deyirdi ki, görmüşük, ya da görənlərdən eşitmişik.

İslamı cəmiyyətdəki hər bir azğınlıqdan müdafiə etmək vəzifəsi ruhanilərin üzərinə düşür. Onlar hər hansı istismarçı və əcnəbinin İslam cəmiyyətinə qarşı ekspansiya cəhdinə qarşı mübarizə aparmağı özlərinə borc bilirlər. Din xadimləri müasir İran tarixində işğalçı, tağut və zalımlar qarşısında həmişə kəskin mövqeləri ilə seçiliblər. Yeni çağda ruslara qarşı mübarizə aparmış Mirzə Qumi¹ belələrindəndir. O, Fətəli şahın oğlu olan və ruslarla vuruşan Abbas Mirzənin dövründə Abbasiyyə risaləsini yazıb məşhur fətvasını vermişdi. Abbas Mirzə nisbətən düzgün adam idi, vətən xaini deyildi.

¹ Mirzə Əbülqasim ibn Məhəmmədhəsən Gilanidir, Qumda qaldığına görə Mirzə Qumi ləqəbilə məşhurlaşmışdı. O, böyük din alimlərindən, məşhur üsuli müctəhidlərdən və “Qəvanin-əl-üsul” kitabının müəllifidir. Çar Rusiyası İrana hücum edəndə bir neçə alimlə birgə cihad risaləsi yazıb xalqı düşmənlə döyüşə çağırmış və bu, düşmənlərin məğlubiyyətinə səbəb olmuşdu.

Həmçinin tənbəki hadisəsində¹ təqlid müctəhidinin və ya məşrutə hərəkatında din alimlərinin, misal üçün mərhum Müdərrisin² mövqeyi buna misal ola bilər. Müdərris İranda ilk parlament seçkilərində İsfahandan namizədliyini irəli sürmüş və böyük əksəriyyətin səsi ilə İslama zidd qanunlara mane olmaq səlahiyyətinə malik beş müctəhiddən biri kimi Şura Məclisinə seçilmişdi.

Müdərris ikinci parlament seçkilərində Tehran şəhərindən namizədliyini verib əksər seçicilərin səsini qazandı. Üçüncü və dördüncü seçkilərdə də belə oldu. Dördüncü parlamentin vaxtında şahlıq Qacarlardan Pəhləvilərə keçdi. Müdərris buna, habelə sonralar Rza xan Pəhləvinin siyasətlərinə qarşı

¹ İngiltərə dövlətinin dəstəklədiyi bir ingilis iş adamı 1890-cı ildə Nasirəddin şah Qacara pul verərək tütün və tənbəkinin daxili və xarici ticarətini inhisarına aldı. Müqavilənin məzmunu onun və mənsub olduğu dövlətin müsəlman İran xalqının taleyinin bir qisminə hakim olması demək idi. Şiə dünyasının təqlid müctəhidi olan Ayətullah Mirzə Məhəmməd Həsən Şirazi bununla əlaqədar olaraq, tütün və tənbəkinin haramlığına dair hökm çıxardı. Bu hadisə İranda və İraqın bir hissəsində böyük təsir buraxdı, əhali, hətta bəzi saray adamları da müctəhidin hökmünə tabe olub tütün və tənbəkidən istifadəni qadağan etdilər. Bu milli müqavimətin ardınca şah və İngiltərə şirkəti geri çəkilməyə məcbur oldular. Hadisədən sonra müstəmləkəçi İngiltərə dövləti dini rəhbərliyin gücünü daha yaxşı anlamağa başladı.

² Ayətullah Şəhid Seyid Həsən Müdərris (1870-1937) İsfahan və Nəcəf elm hövzələrində Mirzə Cahangirxan Qaşqayı, Seyid Məhəmmədbaqir Dörçeyi və Şəriət İsfahani kimi alimlərin tələbəsi olmuş, ictihad dərəcəsinə çatandan sonra İsfahana qayıtmışdı. Şəhid Müdərris ikinci çağırış Milli Şura Məclisi seçkilərində Məşrutə konstitusiyasına uyğun olaraq, parlament qərarlarının müqəddəs İslam şəriəti ilə uyğunluğuna nəzarət edən beş müctəhiddən biri kimi millət vəkili seçilmişdi. O, dörd dəfə deputat seçilmiş, Rza şah monarxiyasına qarşı güclü mübarizə aparmışdı. Şəhid Müdərris 1927-ci ilin payızında Rza şahın əmrilə həbs olunub 9 il davam edən sürgünə göndərildi, 1937-ci ilin payızında isə rejim müzdurları tərəfindən zəhərlənib şəhadətə qovuşdu.

çıxdı. Beşinci seçkilərdə yenə namizədliyini irəli sürdü, amma rəsmi nəticələr elan olunanda ona bir nəfərin də səs vermədiyini bildirildi. Bu zaman Müdərriş ucadan dedi: "Ən azı, özüm-özümə səs vermişəm, bəs o bir səsə haradadır?!"

Bu nümunələrdən başa düşmək olar ki, ruhanilərin cəmiyyət arasında böyük ictimai nüfuzu olmuş, mövqeləri İslam ümmətinin inandığı, müqəddəs saydığı, uğrunda canını əsirgəmədiyini prinsiplərə əsaslanmışdır. Bu prinsiplər zülm, talanı, əcnəbilər önündə təslimçiliyi rədd edir. Tağutlar bundan ötrü ruhaniləri cəmiyyətdən təcrid etməyə, xüsusən siyasi həyatdan uzaqlaşdırmağa çalışmış, bu məqsədlə proqramlar hazırlamış, hər bir yola, hətta din alimlərinin öldürməyə, həbs və sürgün etməyə də əl atmışlar.

1935-ci ildə Gövhərşad məscidi faciəsi¹ baş verdi. Həmin hadisədə çoxlu insan öldürüldü, onlarla məşhur din alimi həbs olundu. Həmin alimlər arasında anamın atası Seyid Haşim Mirdamadi, ağa Xoinin atası və atamdan təxminən iyirmi yaş böyük olan dostu Seyid Əli Əkbər Xoi, Mirzə Həbibullah Məlik (o da atamın dostlarından idi, Axund Xorasaninin şagirdlərindən olmuş, atamla məni nikah mərasiminə dəvət etmişdi), Seyid Abdullah Şirazi, Şeyx Sahibəzzamani Urumiyəyi, Doktor Mehdi Mühəqqiqin atası Hacı Mühəqqiq və irfaniyyə risalələrinin müəllifi Şeyx İsmayıl Taib də vardı. Rza şaha nəsihət vermək üçün Tehrana gedən Hacı ağa Hüseyn Qumi də həbs olunub İrandan sürgün edilmişdi.

¹ 1935-ci ilin iyul ayında dindar və qeyrətli Məşhəd əhalisi hicabın qadağan olunmasına, kişi geyiminin məcburi şəkildə Avropa geyiminə uyğunlaşdırılmasına dair qanuna etiraz olaraq, böyük din alimlərindən birinin təşəbbüsü ilə Məşhədin Gövhərşad məscidinə toplaşdı. Bu toplantı birinci Pəhləvi şahının əmri ilə polis hücumuna məruz qaldı, çoxları şəhid oldular, bəzi din alimləri həbs edilib sürgünə göndərildi.

Onda atam da məscidə getmək istəyirmiş. Yolda dostlarından biri ilə rastlaşmış, dostu ona Gövhərşad məscidində baş verənləri danışmış və o, geri qayıtmışdı.

Gövhərşad hadisəsində təkcə Məşhəddən iyirmiyə yaxın din alimini həbs etdilər. Mən inqilabdan sonra onların məhkəmə qovluqlarındakı şəkillərini gətirdib baxdım. Şəkillərin altından "siyasi cinayət" yazılmışdı; yəni siyasətə qarışmaq.

Pəhləvi rejimi dinlə cəmiyyəti bir-birindən ayırmaq prinsipi üzərində qurulmuşdu. Fərdustun qeydləri¹ bu məsələni aydın şəkildə izah etmişdir.

¹ Hüseyin Fərdust (1917-1987) Məhəmmədrza Pəhləvinin yeniyetməlik dostu və Pəhləvi hakimiyyətinin ən mühüm xəfiyyə fiqurlarından biri idi. O, şah administrasiyası yanında Xüsusi idarənin yaradılmasında iştirak etmiş, SAVAK-ın rəis müavini və Dövlət Təftiş Komitəsinin sədri vəzifələrində işləmiş, Məhəmmədrza Pəhləvi hakimiyyəti boyunca rejimə sadıq insanlardan olmuşdu. O, inqilabdan sonra inqilabçılar tərəfindən ələ keçirildi. Onun xatirələr kitabı müasir dövrün ən mühüm tarix qaynaqlarındandır.

İkinci fəsil: Ustadların hüzurunda

Hövvə təhsili

Böyük qardaşım ilə birgə ibtidai məktəbi bitirəndən sonra elm hövzəsində təhsilə başladıq. Ruhani formasını çıxarmayım deyə, atam məni dövlət məktəblərində təhsil almağa qoymadı.

Hər bir hövvə tələbəsi təhsilə ərəb qrammatikasını öyrənməklə başlayır. Mən ibtidai məktəbdə Camiül-müqəddimat kitabının bir hissəsini, Ünmuzəc bölməsinin sonuna qədər oxumuşdum. Əmsilə kitabını atamla başlamışdım, amma davam etmədi və başqa bir müəllimlə bitirdim. Sərf-Miri atamdan öyrəndim. Əvamil-mənzuməni bir müəllimin yanında oxudum. Ünmuzəci öyrəndiyim əsnada ibtidai məktəbi bitirdim.

Şeyx Hüseyin Bəcistaninin¹ nəzarəti altında olan Süleyman xan² mədrəsəsində hövvə dərslərini davam etdirdim. Şeyx Bəcistani dəyərli ruhanilərdən və atamın dostu idi. Mədrəsənin müdiri Axund Xorasaninin oğlu Şeyx Əhməd Kifayi idi. Ağa Bəcistani Ələvi adlı bir nəfəri mənə müəllim təyin etdi və mən ondan Səmədiyyə kitabını öyrənməyə başladım. O, sonradan tibb üzrə təhsil alıb həkim oldu. Sonra ağa Bəcistani Məsudi adlı bir nəfəri mənə müəllim təyin etdi. Mən Süyuti və Müğni kitablarını ondan öyrəndim.

¹ Şeyx Hüseyin Bəcistani (1896-1977) Ayətullah Hacı Mirzə Əhməd Kifayi tərəfindən Süleyman xan mədrəsəsinə rəhbər təyin olundu, 1964-cü ildə İmam Xomeyni üçün dua və onun düşmənlərinə nifrini etdiyinə görə azadlıqdan məhrum edilib Qızıl qala zindanında saxlandı.

² Süleyman xan və ya Süleymaniyyə mədrəsəsi Məşhəd şəhərinin Qacarlar dövründən qalmış mühüm və tarixi mədrəsələrindəndir.

1953-cü ildə Süleymaniyyə mədrəsəsindən Nəvvab mədrəsəsinə¹ getdim. Orada istedad və bacarıqlarımı kəşf etdim, özümdə elm və təhsilə dair tükənməz enerji duyudum.

Müğnidən sonra Mütəvvəli oxudum. Mütəvvəl ərəb ədəbiyyatının bəlağəti sahəsində dəyərli kitabdır, amma oxunması uzun zaman alır. Müğni isə ərəb ədəbiyyatının sintaksisinə dair misilsiz bir kitabdır.

Fiqh (İslam hüququ) və üsul (İslam hermenevtikası və İslam hüququnun əsasları) elmlərinə atamdan Şəraye kitabını öyrənməklə başladım və həcc bölməsinə qədər davam etdirdim. Onda atam böyük qardaşıma Lümənin şərhini tədris edirdi və həcc bölməsinə çatmışdılar. Mən bəzi kitablarda qardaşımın şagirdi olsam da, orada onunla dərş yoldaşı oldum. Lümənin şərh kitabının dördüdə üçünü atamdan, dördüdə birini də Seyid Əhməd Müdərriş Yəzdidən öyrəndim.

Ondan öncə Məalim əl-üsul kitabını atamın dostu Seyid Cəlil Hüseynidən öyrənmişdim. Sonra Rəsail və Məkasib kitablarını atamdan və Hacı Şeyx Haşim Qəzvinidən öyrəndim. O, həqiqətən, güclü müəllim idi və mən tədris üslubunda ondan yaxşısını görməmişəm.

On yeddi yaşında Rəsail, Məkasib və Kifayə kitablarını bitirdim, 1956-cı ildən fiqh və üsulun xaric – müctəhidlik üçün xüsusi ixtisas dərslərində iştirak etməyə başladım. Sonrakı ildə ziyarət üçün İraqa yollandım və bir neçə ay Nəcəfdə qaldım. O müddətdə Məşhəd hövzəsinin dərsləri ilə müqayisə etmək üçün böyük alimlərin dərslərində iştirak

¹ Hicri tarixi ilə 1086-ci ildə təsis olunmuş Nəvvab və ya Salehiyyə mədrəsəsi Məşhədin məşhur hövzə mədrəsələrindəndir. Bu elm ocağında Ayətullah Xaməninin yeniyetməlik və gənclik çağında şəhərin ən mühüm dini təhsil mərkəzlərindən olmuşdu.

etdim. Ağa Xoi, ağa Həkim,¹ ağa Bocnurdi², ağa Şahrudi³, Mirzə Baqir Zəncani⁴ və Mirzə Həsən Yəzdi belə alimlərdən idilər.

Kifayənin sonlarında atamın tövsiyəsi ilə ağa Milaninin dərslərinə getməyə başladım. Ağa Milani 1954-cü ildə Məşhədə gəlib İcarə bölməsinin əvvəlindən fiqh tədrisinə başlamış və iki ilə bitirmişdi. Mən onun dərslərinə gedəndə namaz bölməsinə başladı. İki il yarım o dərsdə iştirak etdim, 1958-ci ildə Quma gedib 1964-cü ilə qədər orada qaldım. 1964-cü ildən İslam inqilabının qələbəsinə qədər isə Məşhəddə yaşadım.

Atamdan müctəhidlik üçün xüsusi ixtisas dərsi də aldım, amma bu dərslər ciddi deyildi. Çünki ondan ötrü güclü hazırlığa və müxtəlif mənbələrin mütaliəsinə ehtiyac vardı və atam buna qadir deyildi.

Dərsləri ərəbcə yazmağa adət etmişdim. Çalışırdım ki, işim tərtibat baxımından da yeni üslubda olsun.

¹ Ayətullah Seyid Möhsün Təbatəbai Həkim Ayətullah Bürucerdinin vəfatından sonra əksər şiələrin təqlid müctəhidi kimi tanındı, müasir dövrdə, xüsusən də Bəəs partiyasının hakimiyyəti zamanı İraq şiələri arasında birlik yaratmaqda müstəsna rolu oldu. Onun çoxlu övlad və nəvələri Bəəs rejimi dövründə Səddamın muzdurları tərəfindən şahadəətə qovuşmuşdur.

² Ayətullah Seyid Həsən Musəvi Bocnurdi Mirzə Naini, Mühəqqiq İraqi və Mühəqqiq İsfahani kimi alimlərin tələbəsi olmuşdu, Nəcəf Elm Hövzəsinin dəyərli müəllimlərindən, fiqh və üsul elmlərinə dair müəlliflərdən idi.

³ Ayətullah Seyid Mahmud Hüseyni Şahrudi Mirzə Naini və Mühəqqiq İraqinin tələbələrindən və müasir təqlid müctəhidlərindən olmuşdur. Məkkə və Mədinədə ilk müctəhid ofisinin açılması və Kərbəla ziyarətinə piyada getmək ənənəsinin dirçəldilməsi ona məxsusdur.

⁴ Ayətullah Hacı Mirzə Baqir Zəncani Məhəmmədtəqi Şirazi, Seyid Əbülhəsən İsfahani və Mirzə Naini kimi böyük alimlərin tələbəsi, habelə Nəcəf hövzəsinin böyük alimlərindən və məşhur müəllimlərindən olmuşdur.

Müəllim ata

Atam bizə öyrətmişdi ki, heç bir fürsəti əldən verməyək, heç bir günü dərssiz və mütaləsiz keçirməyək. O, məhərrəm ayında və yay təttilində də elmdən uzaqlaşmırdı. Məhərrəm ayının ilk yeddi gününü mənə dərs öyrədir, sonrakı üç gününü rövzə məclislərinə gedirdi. O, yay təttili məsələsini qəbul etməyib deyirdi: "Biz yayda Nəcəfdə çox isti şəraitdə dərslərimizi davam etdirirdik, Məşhəd kimi bir yerdə nə üçün dərslər təttil edilməlidir?!"

Mütəvvəl kitabını yay təttilində oxudum. Şeyx Fişarəki yayda Qumdan Məşhədə gəlib iki ay qalırdı. Mən onu uzaqdan tanıyırdım. Öncədən Məşhəddə ərəb ədəbiyyatını tədris etmişdi. Sonra Quma gedib orada eyni işlə məşğul olurdu. Məşhəddə ondan mənə Mütəvvəl kitabını öyrətməyi xahiş etdim. O da qəbul etdi və mən gündə bir neçə saat ondan dərs öyrənməyə başladım. Mütəvvəl kitabının xeyli hissəsini dörd aya sona çatdırdım. Şeyx Fişarəki sonradan mənim Məkəşib də oxuduğumu bilib fiqhədə belə sürətli inkişafıma təəccübləndi. Onun özü Qumda bu kitabı tədris edirdi.

Atam bizim dərslərimizə daim nəzarət edir, bəzən həvəsləndirməklə, bəzən də danlamaqla sürətimizi artırır. Mən həmişə onun üslubuna əməl edir, istəklərini yerinə yetirirdim. Oxuduğum dərslər barədə fikir bildirəndə çox sevinir və 14-15 yaşında mənə deyirdi: "Sən müctəhidsən, ictihad qabiliyyətin var". Qardaşım ilə birlikdə dərslərə hazırlaşandan sonra atam bizi otağına çağıraraq suallar verir, başa düşmədiklərimizi izah edirdi. Xatırlayıram ki, evimizdə üç otaq vardı. Onun iki otağı atamın idi: nisbətən böyük otaq qonaqlara ayrılmışdı, mədrəsə otaqlarına bənzər bir otaq da mütalə, yemək və istirahətə. Bizim də hamımıza - dörd qardaş, dörd bacı və bir anaya bircə otağımız vardı.

Anamızın qonağı və ya rövzə məclisi olanda evdən çıxmağa məcbur olurduq.

Atamın otağında 40×80 sm ölçüsündə alçaq bir stolu vardı. Qışda onun altına kürsü sobası qoyurduq. Atam stolun yan tərəfində bardaş qurur, biz də stolun arxasında yan-yana otururduq. Atamın dərslər zamanındakı ciddiliyinə görə qardaşımın atamdan nisbətən uzaqda oturmaq üstündə çəkişirdik.

Atamın sərtliyinin mənfi cəhətləri olsa da, müsbət cəhətlərini də inkar edə bilmərəm. Həmin tələbkarlıq bizi nizam-intizamlı yetişdirdi, bəzi ruhani övladlarının diqqətsizlik üzündən tutduqları yollardan uzaq saxladı. Onun nəticələrindən biri də bu oldu ki, ərəb ədəbiyyatını və ümumi fiqh və üsul dərslərini beş il yarım ərzində sona çatdırdım.

Mənim hobbilərim

Məşhəd hövzəsində təhsil aldığı altı ildən çoxlu xatirələrim var. İndi onların birini söyləmək istəyirəm. Mən dünya və İran ədəbiyyatının məşhur roman və povestlərini oxumağı həddən artıq sevirdim. Mişel Zevakonun bəlkə də bütün əsərlərini oxumuşam. Ata və oğul dümaların romanlarını da oxumuşam. İran romanlarının hamısını və ya əksərini oxumuşam. Onları oxumaq insanın zehninə və qələminə böyük təsir edir.

1957-ci ildə İraqa bir neçə aylıq səfərə gedəndə çox sevdiyim bəzi kitabları da özümlə apardım. Nəcəfdə Şüştəriyyə kitabxanasına getdim. Təsadüfən, əmim Seyid Məhəmmədin kitablarının çoxu oraya vəqf olunub. Orada bəzi kitabların üzünü köçürdüm. Sonra ailəvi şəkildə Bəsrə yolu ilə İrana qayıtdıq və Xürrəmşəhrdən qatarla Tehrana gəldik. Tehrandə kitabları bir neçə pasportla birgə itirdim. Hər yeri alt-üst etdim, dəmiryolu vağzalına qayıdıb

anbarlarda xeyli axtarış apardım, amma nəticəsi olmadı. Çox qəmgin halda Məşhədə qayıtdım. İki ildən sonra bir taksi sürücüsündən mənə məktub gəldi. Orada belə yazılmışdı: "Mən avtomobilimdən bir bağlama tapdım. Onu açdım, amma sahibinin ünvanı yox idi. Yalnız bir neçə kitab və pasport vardı. Pasport sahibinin əmmaməli olduğunu görüb Tehranda bir əmmaməli ruhanidən soruşdum. O da Məşhəd məscidinin ünvanını verdi". Beləliklə, kitablar mənə qayıtdı.

Üçüncü fəsil: Dəclə sahili

Ərəb dilinə maraq

Ana tərəfdən babam ərəbdilli və Nəcəfabadın Mirdamadi ailəsindən idi. Onlar İsfahandan Nəcəfə köçmüşdülər. Bəzi Mirdamadi ailələri indi də Nəcəfdə yaşayırlar.

Anam ərəb cəmiyyətində və ərəbcə danışan bir ailədə böyümüş, həddi-bülüğa çatmazdan öncə ailəsi ilə birgə İrana qayıtmışdı. O, Nəcəfin yerli ləhcəsi ilə ərəbcə danışır. Anam Quranı yaxşı bilirdi, hədislərlə və ərəbcə yazılmış digər kitablarla da tanış idi.

Mən ərəb dilinin qrammatikasını ibtidai məktəbdə Camiül-müqəddimat kitabından öyrənməyə, 11-12 yaşından isə onunla ciddi və davamlı məşğul olmağa başladım. Bütün qardaşlarım mənim kimi idilər, amma mənim bu dilə xüsusi rəğbətim vardı.

İraqdan Məşhəd şəhərinə ziyarət karvanları gəlirdi. Onlar İmam Rzanın (ə) məqbərəsinə toplaşır və şeir və qəsidələr oxuyurdular. Mən saatlarla dayanıb onları dinləyir, çox diqqətlə sözlərinə qulaq asırdım.

Ərəb dilini dinləyəndə xüsusi hisslər keçirirəm, çox təsirlənirəm. Əslində, bütün iranlılar, xüsusən dindarlar ərəb dilini az-çox sevirlər. İslam tarixi boyu iranlılarla ərəb qonşuları arasında mövcud olmuş qardaş münasibətlərin əhatəlilik və dərinlik baxımından dünyanın heç bir xalqları arasında misli yoxdur. Buna görə bəzi ərəblərin ərəb millətçiliyi adı altında İran İslam quruluşuna qarşı zülmkar təcavüzü müdafiə etmələri çox böyük cinayətdir. Halbuki onlar işğalçının xislətindən xəbərdar idilər, mövqelərinin bu misilsiz insani hissləri məhv etməkdə nə qədər təsirli olacağını bilirdilər.

Bəlağətli dil və dialekt

İraqda yalnız ərəbcə danışmağa çalışırdım, ancaq bəzən bəlağətli dillə yerli dialekt arasındakı fərqlərlə üzləşirdim. Bir dəfə anam məni düyü almağa göndərdi. Satıcı qadın idi. Ərəbcə dedim ki, sizdə düyü var? Kitab dilində düyüyə "rozz" deyilir, yerli ləhcədə isə "timmən". Təəccüblə dedi ki, rozz nədir? Mən işarə ilə ona düyü istədiyimi başa salmağa çalışdım, amma anlamadı, başını ağrıtmamaq üçün dedi ki, yoxdur. Anamın yanına qayıdıb məsələni danışdım. Gülüb dedi: "Gərək "timmən" deyəydin, "rozz" yox". Sonra özü gedib düyü aldı.

Ərəb dilini öyrənmək istədiyimə görə İraqa gedəndə farsca bilməyən yerlər axtarırdım. Müqəddəs şəhərlərin əhalisi əksərən farsca yaxşı danışır. Mən yalnız ərəbcə danışmağa üçün Kazimeyndən Bağdada gəldim.

Bir gün Dəclənin sahilində gəzişərkən bir çayxana gördüm. İçəri girib oturdum, bir qəzet götürdüm, siqaret yandırdım¹ və çay sifariş verdim. Çayxanada müştəri az idi. Gördüm ki, çayçı çay süzə-süzə təəccüblə mənə baxır və iş yoldaşına nəsə deyir. Bir qədər sonra ikinci çayı da sifariş verdim. Pulu verib çıxmaq istəyəndə bir şəkil diqqətimi cəlb etdi. Çayxana sahibinin şekli idi və onun məsihi olduğunu göstərirdi. Bu zaman çayçının təəccübünün səbəbini başa düşdüm. O, əmmaməli bir adamın məsihi çayxanasında oturduğuna görə təəccüblənmişdi.

Bir dəfə Bağdadda gəzərkən yolu itirdim. Keçiddə bir nəfərdən əl-Rəşid prospektinin yerini soruşdum; oradan Kazimeynə necə gedəcəyimi bilirdim. Ləhcəmdən iranlı olduğumu anlayıb farsca dedi: "Əl-Rəşid prospektinə getmək istəyirsən?"

¹ O zaman siqaret çəkmək hətta inqilabçılar arasında da geniş yayılmışdı.

Ərəbcədən tərcümə

Qumda yaşadığım 1959-60-cı illərdə yeni ərəb kitablarını oxumaq üçün Xuzistan ruhanilərindən olan Şeyx Məhəmməd Kərəmigi ilə gedib-gəlirdim. Biz Xəlil Cübranın¹ bəzi kitablarını oxuyurduq. O zaman onun "Göz yaşı və təbəssüm" kitabını farscaya tərcümə etdim. Bu, ərəbcədən ilk tərcüməm idi, indi də qalır. Sonra Məhəmməd Qütbün və Seyid Qütbün² bəzi yazılarını tərcümə etdim. Onların çoxunu həbsxana kameralarında farscaya çevirmişəm.

Məhəmməd Qütbün "İslam barədə şübhələr" kitabının çoxunu tərcümə etdim, sonra bildim ki, onu məndən qabaq iki dəfə tərcümə ediblər. Odur ki, qalanını tərcümə etmədim. Seyid Qütbün yazdığı "Gələcək İslama məxsusdur" kitabını da tərcümə etdim. Bu kitab beynimdə çoxlu fikirlər yaratdı və onları kitaba əlavə etdim. Bu əlavələr SAVAK-ı çox qıcıqlandırdı. Seyid Qütbün "İslam və sivilizasiya problemləri" kitabını da mühüm bir müqəddimə ilə tərcümə etmişəm.

Tərcümələrimdən biri də "Quranın kölgəsində" təfsirinin birinci bölməsinin altıncı çapının tərcüməsi idi. Əhməd Aram kitabın birinci çapını bütünlüklə tərcümə etmişdi, amma mərhum Seyid Qütb altıncı çapa çoxlu əlavələr etmişdi. Bir nəfər o kitabı 2500 tükənə tərcümə etməyimi təklif etdi. Yetmişinci illərdə maddi vəziyyətim də ağır idi.

¹ Cübran Xəlil Cübran (1883-1931) Livanın məşhur şair və yazıçısıdır.

² Seyid Qütb (1906-1966) məşhur Misir yazıçısı və mütəfəkkiridir, Müsəlman qardaşlar təşkilatının üzvü olmuş, altmışıncı və yetmişinci illərdə fikirləri ilə müxtəlif ölkələrin müsəlman mübarizlərinə xətt vermişdir. O, 29 avqust 1966-cı ildə Camal Əbdülnasirin göstərişi ilə dövlət çevrilişinə cəhdə ittiham olunaraq edam edildi. Həzrət Ayətullah Xamenei Pəhləvi rejiminə qarşı mübarizə dövründə onun "Quranın kölgəsində", "Gələcək İslama məxsusdur" və "İslam və sivilizasiya problemləri" kitablarını farscaya tərcümə etmişdir.

Odur ki, təklifini qəbul etdim. Mən o kitabdan çox təsirləndim, bütün duyğularımınla onu tərcümə etdim. Həmçinin imamət nəzəriyyəsini cəmiyyətə düzgün və əsl İslama uyğun təqdim etmək məqsədi ilə Şeyx Razi Ali-Yasinin¹ yazdığı “İmam Həsənin sülhü” kitabını farscaya çevirdim. Bunlardan başqa tərcümələrim də olub.

Ərəb ədəbiyyatı

Qeyd etdim ki, ərəb ədəbiyyatını ən yüksək səviyyədə öyrənmişdim. Bu elmi sevirdim, ondan həzz alırdım. Xüsusən də sintaksisdə Müğni və bəlağətdə Mütəvvəl kitablarını çox sevirdim. Mütəvvəlin Bədiilik bölməsi mənim ən şirin dərslərimdən idi; həmin bölmə ilə yaşayırdım, nəfəs alırdım, kitabın çoxlu şeir misallarını da əzbərləmişdim. Bəyan elmi də elə idi. Onun bəzi beytlərini indi də hərdən zümzümə edirəm. Nə döyüşü, nə onun toz-torpağını və xəncərlərini görmüş kor bir adamın belə gözəl və dəqiq bənzətmələr işlətməsi heyrətamizdir. Heç bir şair, hətta Mütənəbbi də Əbu Təmmama çata bilməz. Əksinə, o, Əbu Təmmamdan çox təsirlənmişdir.

Əğani kitabını başdan-ayağa oxumuşam. Məni buna həvəsləndirən amil onun şeirlərindən aldığı həzz idi. Əğaninin bəzi şeirlərini toplayıb bir kitabça şəklində yazmışdım. Əlbəttə, bu kitabı oxumaqda başqa bir məqsədim də vardı.

¹ Şeyx Razi Ali-Yasin İraqın şiə alimlərindən olmuş, yazdığı “Sülh-əl-Həsən” kitabı çoxlu mütəfəkkirlərin diqqətini cəlb etmişdir. Bu kitab onun erkən İslam çağının tarixinə, Əhli-beyt imamlarının həyat və mübarizə yoluna dair dəqiq bilgilərini ehtiva edir. Həzrət Ayətullah Xamenei Pəhləvi rejiminə qarşı mübarizə illərində bu kitabı “İmam Həsənin (ə) sülhü - tarixin ən möhtəşəm və qəhrəman sazişi” adı ilə tərcümə və 1969-cu ildə isə nəşr etdirmişdir.

Tarixə və ədəbiyyat tarixinə dair yazılmış ərəb ensiklopediyalarını da oxumuş və hər cildin arxasına öz təəssüratlarımı yazmışam.

Əbu-zəyyə

1963-cü ildə Qızıl qala zindanında¹ Xuzistandan olan bəzi ərəb dustaqlarla rastlaşdım. Həbslər haqda söhbət açanda o qardaşlar barədə məlumat verəcəyəm. İndi isə həmin dustaqlarla görüşəndə ərəbcə danışığımı gücləndirməyə həvəsim barədə məlumat vermək istəyirəm.

Onlar iranlı olduqlarına görə farsca da bilirdilər, ancaq mən onlarla ərəbcə danışurdum. Onların arasında şeir və ədəbiyyat barədə məlumatı olan, çoxlu şeirlər bilən bir kişi vardı. Ondən eşitdiyim çoxlu şeirləri yadımda saxladım. O, əl-Həbubinin şeirlərinə vurğun idi, daim ondan oxuyurdu. O kişinin adı Seyid Baqir Nəzari idi.

Ərəb qardaşlar həbsxanada Əbu-zəyyə adlanan yerli şeir formasında da oxuyurdular. Onların arasında Ali-Nasir əl-Kəbi ləqəbli savadlı və aydın bir gənc vardı. Mən onunla ərəbcə çox söhbət etdim, ona bir qədər ərəb qrammatikasını öyrətdim. Ərəb olsa da, qrammatikanı bilmirdi. Həmçinin məndən ona türk dilini öyrətməyimi istəyirdi. Mən də ondan bir qədər ingiliscə öyrəndim.

¹ Qızıl qala Qacarlar dövrünün Tehranın şimal-qərbində yerləşən hərbi qarnizonlarından birinin adıdır. Altmışıncı illərdə oranı həbsxanaya çevirdilər, mübarizə dövründə məşhur zindanlardan biri oldu, inqilabdan sonra ilə uçuruldu.

Şair Cəvahiri

Müasir ərəb ədəbiyyatı ümumi olaraq, diqqətimi cəlb etmir. Onun bəzi hissələrində ərəb zövqünə və ərəb dilinə zidd amillər görürəm. Avropa ədəbiyyatının üslub və məzmunundan təsirlənmiş nümunələri xüsusi qeyd etmək istəyirəm. Onlar nə ərəb ədəbiyyatıdır, nə Avropa ədəbiyyatı. Elə dəyişdirilmiş və təhrif edilmiş bir şeydir ki, heç bir sağlam təb onu xoşlamaz. Buna görə elə ədəbiyyat nümunəsi axtarırdım ki, alışıdığım gözəl ərəb dili ilə uyğun, dil və üslub baxımından orijinal olsun.

Mən Misir, Şam və İraqın böyük və müasir yazıçı və şairlərini oxumuş və axtardığımı İraq şairi Məhəmməd Mehdi Cəvahirinin¹ şeirlərində tapmışam. Cəvahiri Nəcəfin dini-ədəbi mühitində və məşhur Cəvahiri ailəsində böyüdüyünə görə ərəbcəsi və üslubu orijinaldır. Xalqın əzab və arzularını səsləndirməsi də onun şeirinin dəyərli cəhətlərindəndir. Başqa bir xüsusiyyəti zalım hakimlərə qarşı cəsur mövqeyidir. O, bundan ötrü dəfələrlə həbs olunub. Livandan olan ədəbiyyatçı dostum mərhum Seyid Məhəmmədcavad Fəzlullah² mənə Cəvahirinin inqilabi və siyasi düşüncələri haqda danışanda bu şairə hörmətim daha da artdı. O, Cəvahirinin mərhum Məhəmmədhüseyn Kaşifül-

¹ Məhəmmədmehdi Cəvahiri İraqın ən böyük klassik şairlərindən idi, əsil-nəsəbi Cəvahir kitabının müəllifi Ayətullah Şeyx Məhəmmədhasən Nəcəfiyə çatırdı. Cəvahiri ərəb ədəbiyyatında, xüsusən İraq barədə siyasi şeirlərilə məşhurlaşmışdı. O, 1992-ci ildə İrana səfər edib Ayətullah Xamenei ilə görüşdü, 1997-ci ildə Dəməşqdə dünyasını dəyişdi və Zeynəbiyyədə torpağa tapşırıldı.

² Seyid Məhəmmədcavad Fəzlullah Əllamə Seyid Məhəmmədhüseyn Fəzlullahın qardaşı və Livan ruhanilərindən biri idi. O, Ayətullah Xamenei ilə Nəcəf səfəri zamanı dostlaşmış, 1963-cü ildə İrana səfər edib Məşhəddə onunla görüşmüşdü. Məhəmmədcavad Fəzlullah 38 yaşında ürək tutmasından dünyasını dəyişdi.

ğitanın yanında söylədiyi qəsidəsini də mənə oxudu. Bu qəsidə Kaşifül-ğitaya güclü təsir etmişdi. Ondan o qədər xoşu gəlmişdi ki, ixtiyarsız olaraq, uca səslə demişdi: "Allaha and olsun, sən bu dövrün Mütənəbbisən!" Cəvahiri də dərhal belə cavab vermişdi: "Şeyx, Mütənəbbi Seyfüddövlənin şairi idi, mən də Seyfülislamın şairiyəm!" Seyfülislam, yəni İslamın xəncəri dedikdə məqsədi Kaşifül-ğitanın özü olmuşdur.

Sizdən nə gizlədim, mən Cəvahirinin bəzi qəsidələrini oxuyanda ağlamışam. Bu qəsidələrin biri "Acların laylası" adlanır. Lakin elə o qəsidədə şairin dinə və din alimlərinin vəzifələrinə dair yanlış qənaətini görüb heyfsləndim. Bəzi beytlərdə yazırdı ki, məscid imamının dediyi qəşəng moizələrlə yatın; o sizə dünyanı pis adamlara verib ancaq ibadətlə məşğul olmanızı tövsiyə edir. Mən kitabın haşiyəsinə fikirlərimi yazdım və İslamın inqilabi missiyasının şairin nəzərindən qaçdığına təəccübümü ifadə etdim. Əlbəttə, ola bilər, şairin məqsədi insanları din adı altında yatızdırmağa çalışan saray ruhaniləri olmuşdur. Əgər belədirsə, bunu şeirində bəlli etməsi yaxşı olardı.

Cəvahirinin mənə güclü təsir edən qəsidələrindən biri də "Şəhid günü" qəsidəsidir. Orada deyilir:

Acizlərin hökumətinə ar olsun! Onlar hakimiyyətin yalnız qamçı və dəyənəklə davam gətirəcəyini düşünürlər. Əgər sinələr qeyzdən çatlasa, onlar çeynənmiş yarpaq kimi hər tərəfə səpələnərlər və güvəndikləri güc uçqun kimi başlarına tökülər!

Onun "Ey qaranlıq, hər yeri bürü!" qəsidəsi də mənə daxilimdə fırtına qoparmışdı:

Ey qaranlıq, hər yeri bürü!

Ey qatı duman, hər yeri sar!

Ey qara bulud, hər yerə kölgə sal!

Hərəkətsizliklərindən milçəklər də şikayətlənən çoxluqları
əhatə elə!

Özləri ac ola-ola süd verməli olan keçiləri bürü!

Yağı ərimiş qarınları ört!

Müasir ərəb ədəbiyyatından oxumaq istəyəndə Cəvahirinin divanını açırım, təkliddə, ya da ərəb ədəbiyyatını sevən adamlarla birgə onun şeirlərini oxuyuram. Şairi və onun qüribətini yada salır, arzu edirəm ki, kaş bu dünyaya qayıdıb vətəndəki ucsuz-bucaqsız zülmətin çəkildiyini görəydi!

1992-ci ildə Cəvahirinin Xatirələr kitabını əldə etdim. Onu çox həvəslə oxumağa başladım və işlərimin çoxluğuna baxmayaraq, bir neçə gün ərzində bitirdim. Onun çoxlu səhifələrinə haşiyyə yazmışam. Hansısa bir hadisəyə işarə vuranda divanına müraciət edib baxırdım ki, həmin hadisəni öz şeirində necə vəsf etmişdir.

Sonra onun həyat yoldaşı ilə birgə İmam Rzanın (ə) ziyarətinə gəlmək istədiyini eşitdim. Dostlardan xahiş etdim ki, ona lazımı ziyarət imkanları yaratsınlar. Lakin yoldaşı ziyarətə gəlməzdən öncə dünyasını dəyişdi.

Tapşırıdım ki, Cəvahiri ailəsinə və bu ailənin şairinə hörmət olaraq, İmam Rzanın (ə) məqbərəsində ona əza məclisi keçirsinlər. Ofisimizdən bir nəfəri Cəvahiriyyə başsağlığı verməyə və onu İrana dəvət etməyə göndərdik. O, dərhal dəvəti qəbul edib İrana gəldi.

Biz istəyirdik ki, şair İslamın və İslam inqilabının kölgəsi altında bir qədər yaşayıb zülm və zalım əleyhinə üsyan edən, müxtəlif quruculuq sahələrində inkişafa çalışan ləyaqətli ümməti görsün; istəyirdik ki, İslamı arzuladığı kimi canlı, aktiv, dinamik və inqilabçı görüb rahatlaşsın, ürəyi sakitləşsin və beləliklə, uzun həyat yolunu xoşluqla başa vursun. Lakin səksən ildən artıq təlatüm və keşməkeş dolu

bir həyat yaşamış şairin rahatsız və gərgin ruhu necə sakitləşə bilərdi?!

O, bir müddət burada qaldı, mənimlə görüşdü, mənə və İran İslam Respublikası quruluşuna qarşı xoş hisslərini bildirdi. Bir beyt şeirlə birgə özünün Xatirələr kitabını da mənə hədiyyə verdi. Şeir belə idi:

Ey ən əziz və ən böyük olan ağam,
Mən sənə minnətdaram və sən yolgöstərənsən!

Qədir-Xum bayramında da mənə belə başlayan bir qəsidə göndərmişdi:

Ey Əbəl-Hüseyn (İmam Əli)! Sizin nəzərinizdə olan bir bayramda ətirli salamlar olsun sizə! Bu günün mövlası Əmirəlmöminin idi; bu gün də siz əmr sahibi və onun dostusunuz.

Həmçinin belə başlıqlı bir qəsidə də göndərmişdi:

Ey İran! Sevinclər içindən yenə səhər baş qaldırdı.
Səhərin açıldığını elan et ki, əldən çıxmasın.

O, bu qəsidədə sükutuna görə onu qınayan bəzi qardaşlara cavab da vermişdi:

Deyirlər ki, sükut etmişəm, halbuki sən bir qığılcımla kütlələrin ayıqlığını alovlandıran ən qorxunc od idin.

Lakin o, dostların sükut etdiyini görüb sükut edirdi:

Ancaq silahlarını yerə qoyduqlarını görüb, mən də silahımı cəhənnəmin dibinə atdım.

Cəvahirini belə yad etməkdə məqsədim müasir ərəb şeirinin yaxşılarına sevgimi bildirmək idi. Ümidvaram bu növ şeirlər ümmətin ləyaqətli yaşayış istiqamətində amallarını ifadə etmək məsuliyyətini yerinə yetirmiş olsun.

Dördüncü fəsil: İlk qıgılıcım

Cihad zəngi

Uşaqılıqda İslam oyanışının mühüm dövrlərindən birinə şahid olmuşam. Bu dövr Nəvvab Səfəvinin¹ hərəkətindən İmam Xomeyninin hərəkətinə, İslam inqilabına və İslam dövlətinin qurulmasına qədər bir zamanı əhatə edir.

Mərhum Şəhid Nəvvab Səfəvi mənim üçün İslam yolunu geniş inqilabi və dinamik mənasında göstərən ilk qıgılıcım oldu. Bu adam İran cəmiyyətində elə hərəkət yaratdı ki, müsəlmanların vicdanını qəflət yuxusundan oyatdı, iradələri toparladı, qəlblərdə İslama və İslam müqəddəslərinə dair qeyrət və təəssüb hissi yaratdı. Onun təsir dairəsi yalnız İranla məhdudlaşmırdı, ərəb dünyasının bəzi yerlərinə də səfər edib mücahidlərin qəlbində mübarizə həyəcanı

¹ Nəvvab Səfəvi ləqəbilə məşhur olan Seyid Müctəba Mirlövhi Tehrani (1923-1955) “İslam fədailəri” cəmiyyətinin rəhbəri idi. O, Nəcəfdə Seyid Əbülhəsən İsfahani, Əllamə Əmini və Seyid Əsədulla Mədəni kimi müctəhidlərdən elm öyrənmiş, ateizmi təbliğ və İslam dinini təhqir edən Əhməd Kəsrəvinin düşüncələrinə qarşı mübarizə aparmaq üçün Ayətullah İsfahaninin tövsiyəsi ilə İrana gedib İslam fədailəri cəmiyyətini yaratmışdı. Nəvvabın və tərəfdarlarının əsas məqsədi Pəhləvi rejiminə və azğın qərb həyatına qarşı mübarizə idi.

Nəvvab Səfəvi öz təbliğatları ilə fəal və dindar gəncləri cəlb etməyə başladı. Onların çoxu İmam Xomeyni hərəkətinin fəalları oldular. Qum Elm Hövzəsinin bəzi böyükləri və Tehrandə Ayətullah Kaşani onların himayədarlarından sayılırdı. Nəvvab öz siyasi fəaliyyəti dövründə bəzi müsəlman ölkələrinə, o cümlədən Misir və İordaniyaya getmiş, əl-Əzhər universitetində çıxış etmişdi. O, 1955-ci ildə bəzi tərəfdarları ilə birgə Pəhləvi rejimi tərəfindən şəhid edildi. Ondən yadigar qalmış “Cəmiyyət və İslam dövləti” kitabı onun və tərəfdarlarının İslam dövləti barədə fikirlərini əks etdirir.

yaradırdı. O, bəzi ərəb başçılarına da nəsihət verirdi ki, müstəmləkəçilərin hiylələrinə uymasınlar.

Nəvvabla görüş

Nəvvab 1953-cü ildə Məşhədə səfər etdi, həzrət Mehдинin (ə) xatirəsi ilə açılmış Mehdiyyə adlı bir yerdə yerləşdi. Ora İmam Mehдинin doğum günü bayramlarına xüsusi diqqət ayıran Hacı Abidzadə tərəfindən təsis olunmuşdu. Nəvvab heç kimin evinə getmədi, həmin dini mərkəzdə qaldı.

Onda mənim 14 yaşım vardı və Süleyman xan mədrəsəsinin tələbələrindən idim. Nəvvabı görməyi çox istəsəm də, Mehdiyyəyə getməyə atam icazə vermədi.

Nəvvab bir gün Süleyman xan mədrəsəsinin onunla görüşmüş tələbələrinə baş çəkmək qərarına gəldi. Bu xəbəri eşidib çox sevindim. Biz Nəvvaba qəhrəmanlıq nümunəsi və İslam müqavimətinin simvolu kimi baxırdıq. İslam fədailərindən olan Xəlil Təhmasibinin¹ Rəzmaranı öldürdüyünə dair xəbər yayılanda və ağa Kaşaninin bu qəhrəmanlıq münasibəti ilə onu təbrik etdiyini eşidəndə qürur hissi keçirirdim. Bilirdik ki, Nəvvabın özünə görə təşkilatı və adamları var, onlar hakimiyyətin cəlladlarını qorxuya salmışlar.

Mədrəsədə böyük bir otaq vardı. Onu süpürüb təmizlədik və qonaqlarımızı gözləməyə başladıq.

Mədrəsənin qapısı açıldı və bir qrup qonaq içəri girdi. Onların arasında Nəvvab Səfəvini axtarmağa başladım. Onu təsəvvürümdə ucaboy və enlikürək bir adam kimi canlandırırdım, ancaq əksinə, arıq və qısaboy bir adam

¹ Şəhid Xəlil Təhmasibi (1923-1955) Nəvvab Səfəvi ilə tanış olandan sonra İslam fədailəri cəmiyyətinə qoşuldu, əcnəbilərə satılmış xain ünsürlərə qarşı tədbirlər çərçivəsində Rəzmaranı qətlə yetirdi və 1955-ci ildə Pəhləvi məhkəməsinin qərarı ilə şəhid edildi.

gördüm. Başında qara əmmamə vardı, güləruz idi, kimi görürdüsə, təbəssümlə salam verirdi. Bir seyidlə¹ rastlaşanda da deyirdi ki, əmioğlu, salam əleyküm. Öz-özümə dedim: Qəribədir! Şah rejimini iflic etmiş Nəvvab Səfəvi budur?!

Görən kimi bütün hisslərimlə ona cəzb olunduğumu, onu ürəkdən sevdiyimi duydum.

Nəvvabın yanında İslam fədailərinin bir qrup üzvü də vardı. Onların çoxu gənc idi, başlarına xüsusi dəri papaq qoymuşdular. Aralarında üç əmmaməli də vardı.

Otaq adamlarla doldu. Nəvvab ayaq üstə dayanıb danışmağa başladı. O, məqsədləri barədə danışmış hamını İslam yolunda, İslamın ucalığı naminə şəhadətsevərliyə səslədi. Sözləri ruhuma işləyir, duyğularımı alovlandırır, məni İslamın qüdrətli və başıuca olacağı gələcəyə aparırdı.

Alov şöləsi

İki gündən sonra onun indiki Nəvvab mədrəsəsinə gedəcəyini eşitdim. Atamdan icazə almaq məhdudiyyətim olsa da, oraya getdim. Hamı onu gözləyirdi. Mədrəsənin zalını və dəhlizini onun şərəfinə döşəmişdilər. Mən də onlarla birgə bir qədər gözlədim, ancaq səbirsizlikdən daha gözləyə bilmədim və onu qarşılamağa getdim. Bayıra çıxıb Mehdiyyəyə doğru gedərkən qarşıdan Nəvvabın və ardınca digər insanların gəldiklərini gördüm. O, yolda sağa-sola baxır, insanlara salam verir, onlarla səmimi şəkildə danışdı. O, yoldan ötənlərə bəzən nəsihət verir, bəzən də cəsarətləndirirdi. Danışanda bütün bədəni hərəkət edirdi, fikrini çatdırmaq istəyəndə bütün vücudu titrəyirdi. O, qərblilərə xas geyim tərzisi haqda danışanda bir kişi təsirlənib kepkasını başından götürdü və əli ilə büküb cibinə qoydu.

¹ Seyid ruhanilər başlarına qara əmmamə qoyurlar (müt.).

Tələsik özümü Nəvvabın qarşısında oturmuş birinci cərgəyə çatdırdım. Həmin səhnə indi də bütün xırdalıkları ilə gözlərim önündədir. Nəvvabın dayandığı yerdən mədrəsənin eyvanı və həyəti görünürdü. Mən düz onun qarşısında oturmuş, bütün hərəkət və sözlərinə diqqət kəsilmişdim. Yadımdadır, hövzə tələbələrinə nəsihət verib onları iman və təqvvaya sadıq qalmağa çağırırdı. Onun bu səsi indiyə qədər qulaqlarımdadır: "Ey Adəm övladı! Azuqəni artır, çünki yol çox-çox uzundur. Ey Adəm övladı! Gəmini yenilə, çünki sular çox-çox dərinidir!"

Nəvvab İslama, cəmiyyətə diqqət və İslamın gələcəyi barədə düşünmə hissini vücudumun dərinliklərində oyadan bir alov şöləsi oldu.

Bunu da deməliyəm ki, Ayətullah Kaşaninin dövründə və Nəvvabın gəlişindən bir il qabaq, yəni 1952-ci ildə bəzi ayıq natiqlər də Məşhədə gəlmişdilər. Mən onların məclislərində iştirak etməyə, cəsərtlərindən ilham almağa çox həvəsli idim.

Peyğəmbər övladına qarşı belə edərlər?!

Həmin səfərdən iki il sonra, 1955-ci ildə Nəvvab edam edilib şəhadətə qovuşdu. Mən o zaman Nəvvab mədrəsəsində Hacı Şeyx Haşim Qəzvinidən dərslər alırdım. Bu xəbərdən sonra bütün ölkəni, xüsusən də elm hövzələrini vahimə bürüdü. Müəllimimiz Hacı Şeyx Qəzvinini o zaman yeganə ruhani idi ki, Məşhədə bu vahiməni sındırdı, dərslərinin əvvəlində Nəvvab haqda danışdı, onun edamına kəskin etiraz etdi, həyəcanla və ucadan dedi: "Peyğəmbər övladına qarşı belə edərlər?!"

Biz gənclər də məclislər keçirməyə başladıq. O məclislərdə Nəvvabın və dostlarının üstünlüklərindən, yol və

məqsədlərindən danışdıq, mücahidlərin edamına etirazımızı bildirdik.

Nəvvabın şəhadətindən bir il sonra İslam fədailərindən biri ilə rastlaşdıq. O, Məşhədə yay tətlini keçirməyə gəlmişdi, adı Abbas Qəlləzari¹ idi. Əleyhinə sübut olmadığına görə mühakimədən kənarda qalmışdı. Onunla tanış olduq, bizə Nəvvabın şəxsiyyəti və düşüncələri haqda danışdı. Mən bundan sonra Nəvvabı daha çox sevməyə başladım, onun ixlasına, fədakarlığına və məqsədlərinə inamım artdı. Biz düşüncə və duyğu bağları olan gənclərdən ibarət bir qrup idik. Qəlləzari bizdən təxminən on yaş böyük idi. Onunla yaxın münasibət qurduq və o, növbəti illərdə də yay tətlinə Məşhədə gəldi.

İlk siyasi addım

Bizim qrupumuz özlərinin aşıb-daşan həyəcanlarını əməldə göstərmək üçün fürsət axtarırdı. 1955-ci ilin məhərrəm ayında bu fürsət yarandı. Xorasan valisi Məşhəd kinoteatrlarının yalnız məhərrəmin birindən on ikisinə qədər tətillərinə dair sərəncam vermişdi. Halbuki ondan öncə aşura və ərəbəinə görə adətən, məhərrəm və səfər ayları bütünlüklə tətillərdən ibarət idi. Bizim etirazımız üçün bu, kifayət edirdi. Dostlarla bir yerə toplaşaraq bəyanat hazırladıq və bu qərarı pislədik. Bu bəyanatda din alimlərini və xalqı dəvət

¹ Abbas Qəlləzari (1930-1995) ibtidai və orta təhsilini bitirəndən sonra Tehran Ali Texnikumuna daxil oldu, təhsillə yanaşı Müsəlman Birliyində fəaliyyət göstərdi, birliyin dini ab-havasından təsirlənərək, habelə texnikumun qeyri-dini mühitindən uzaqlaşmaq üçün təhsildən imtina edib tədrisə başladı. Qəlləzari Haqqın nidası qəzeti ilə əməkdaşlıq edir, İslam fədailərinin dəstəkçilərindən sayılırdı. O, Şəhid Nəvvab Səfəvi ilə dost idi, Xorasan valisi Mehdi Fərruxun əleyhinə bəyanat yaymaqda Ayətullah Xamenei ilə əməkdaşlıq etmişdi. Bu əməkdaşlıq və dostluq illərlə davam etdi.

edirdik ki, yaxşı işlərə dəvət etmək və pis işlərdən çəkündürmək vəzifələrinə əməl etsinlər, haram işlər önündə sükutun nəticələrindən ehtiyatlı olsunlar. İmkanlarımız məhdud idi, bəyanatın bütün nüsxələrini əllə yazdıq. Onların bir nüsxəsi indi də məndə var. Bəyanat dörd səhifədən ibarət idi, hər bir nüsxəni tamamlamaq təxminən iki saat zaman alırdı. Bu, siyasi fəaliyyət sahəsində bizim ilk əməli addımımız idi.

Dəyişiklik düşüncəsi

1958-ci ildə Quma gedəndə beynim ictimai dəyişikliyə dair fikirlərlə dolu idi. Elm hövzəsində olduğuma görə təbii ki, hövzədə yenilik işi diqqətimi daha çox cəlb edirdi. Mən 1991-ildə Qumda elm hövzələrinin yeniliyi barədə danışmışam. Bu mövzunun kökü həmin günlərə qayıdır.

Yeri gəlmişkən, dünən yanıma bir ruhani gəldi. Bu ruhani o vaxt ağa Bürucerdinin¹ yaxın ətrafından olmuşdu. O, Quma mühacirətimin əvvəllərində aramızda olan bir söhbəti yadıma saldı. O zaman Qumdakı dostlarımızdan birinin evində görüşmüşdük. Qardaşım Seyid Məhəmməd və ev

¹ Ayətullah Seyid Hüseyin Bürucerdin 17 il Qum Elm Hövzəsinə başçılıq etmiş, 15 il şiələrin təqlid müctəhidi olmuşdu. O, Qum şəhərində yaşayan üç təqlid müctəhidinin dəvəti ilə oraya gedib Qum Elm Hövzəsinə başçılıq etmişdi. Onun rəhbərliyi dönəmində Qum Elm Hövzəsi genişləndi, çoxlu hədis və fiqh kitabları çap olundu, onun nəzarəti altında Şiə hədisləri toplusu adlı çoxcildli əsər nəşr edildi.

Ayətullah Bürucerdin İslam məzhəblərinin bir-birinə yaxınlaşdırılmasına çox əhəmiyyətli yanaşırdı. Şeyx Mahmud Şəltutun Əhli-sünnə məzhəblərilə yanaşı Şiə fiqhinin də rəsmən tanınmasına dair məşhur fətvası onun fəaliyyətlərinin nəticəsi idi. Ayətullah Bürucerdin öz rəhbərliyi dövründə Pəhləvi rejiminin anti-İslam siyasətləri qarşısında möhkəm bir qala kimi dayanırdı. O, 1961-ci ildə Qum şəhərində vəfat etdi.

sahibi də orada idi. Mən onun yanında hövzənin sistemini çox tənqid etdim. O zaman hövzənin rəhbəri də ağa Bürucerdidi. Müzakirə çox qızıq idi. O, müdafiə edirdi, mən də tənqid. O gedəndən sonra ev sahibi ağa Bürucerdinin qulağına çata biləcək sözlər dediyimə görə məni danladı.

Mübarizə və maarifləndirmə xətti

Burada İslam hərəkatının mühüm səciyyələrindən birinə toxunmalıyam. Bu səciyyə hərəkatın iki xəttindən ibarətdir. Bu iki xətt arasında əməkdaşlıq ölkəmizdə İslama doğru hərəkatın sürətlənməsinə səbəb olub. Birincisi, inancdan irəli gələrək hakim rejimə qarşı dini mübarizə xətti, ikincisi isə mental maarifləndirmə, İslamın həyat proqramlarının yeni diskursla təqdimatıdır; başqa sözlə desək, dini düşüncənin yenilənmə xətti.

Hakim rejimə qarşı mübarizə xəttində olan, amma mütərəqqi İslam düşüncəsindən məhrum adamlar vardı. Onlar düşüncə baxımından geri qalmış və qapalı idilər, müsəlmanların müqəddəsləri təhqir edildiyinə görə dini qeyrətlərindən irəli gələrək hakim rejimə qarşı ayağa qalxmışdılar. Digər tərəfdən, elələri də vardı ki, maarifləndirmə xəttində idilər, aydın İslam düşüncələri vardı, dini müasir dillə cəmiyyətə təqdim etməyə çalışırdılar, azğın fikirlərlə mübarizə də aparırdılar, amma hakimiyyətə qarşı mübarizə xəttində deyildilər.

İmam Xomeyninin özü mental maarifləndirmə sahəsində qabaqcıl olsa da, 1963-cü ildə hərəkata başlayanda onda mübarizə amili daha güclü idi. Hərəkat əvvəldə din düşməni olan hakimiyyətə qarşı mübarizə üzərində mərkəzləşmişdi. Cəmiyyətdə dini müqavimət hissi güclənəndən və hərəkat ideal İslam nəzəriyyəsini təqdim etməyə yaxınlaşandan sonra

qapalı fikirlər geri qaldılar, dini ayıqlığı, açıq və aydın düşüncəsi olanlar isə yola davam etdilər.

1966-67-ci illər inqilabçılar üçün ən çətin illər idi. Şah bütün siyasi müqavimət qruplarını sıradan çıxarmışdı. Bu zaman İslam hərəkatının bir çox şəxsiyyətləri dini maarifləndirmə xəttinə üstünlük verdilər.

Həm əvvəldə, həm də mübarizə həyatlarının sonunda müqavimət meydanında qalanlar vardı, amma qeyd olunan illərdə öz fəaliyyətlərini maarifləndirməyə yönəlmişdilər. Böyük şəhidlərimiz Mütəhhəri, Behiştî və Bahünər belələrindən idilər. Burada tarix üçün qeyd etmək istəyirəm ki, mən hərəkatın bütün anlarında hər iki xəttə sahib olan və bu xüsusiyyətlə tanınan azsaylı adamlardan olmuşam, mübarizə həyatımın bütün mərhələlərində müqavimət və maarifləndirmə xətlərini davam etdirmişəm və onların hər ikisini tam şəkildə birləşdirdiyimi düşünürəm. Məqsədim bu idi ki, dini Allah-Taalanın istədiyi kimi, davranışa model, həyata proqram və ideal vəziyyətə doğru davamlı yenilik bilim, anlayım və təqdim edim. Bütün düşüncə və əməllərimdə, çıxış və dərslərimdə bu xətti əsas götürmüşəm. İslama dair belə şüurlu və aydın dərkə təmayül məni ərəb islamçılarının kitablarına yönəlmişdi. Bunun kənarında xalqı hakimiyyətə qarşı birləşdirən və İslam dövlətinə aparan hər bir işə əl atırdım.

Qardaşlarımızın arasında da hər iki xətti birlikdə davam etdirənlər vardı. Onların ən mühümlərindən biri Haşimi Rəfsəncani idi. İslam inqilabından sonra bir dəfə ona dedim: "Həyatımın son on beş ilinin bir günü də rejim əleyhinə mübarizəsiz keçməyib. Bu müddətdə bir gecə də rahat yatmamışam. Gecələrim ya həbsxanada və sürgündə keçib, ya da həbsxana və sürgün gözləməklə". Ağa Haşimi dedi ki, mən də elə olmuşam.

Əlbəttə, düşüncə xəttində olan qardaşlar bizə dəstək verirdilər. Şəhid Mütəhhəri məndən on səkkiz yaş, yəni bir nəsil böyük idi. Bununla yanaşı, yaxın dost idik. O, həmişə mənim ictimai mövqeyimi dəstəkləməyə, çıxışlarında məni yad etməyə çalışırdı.

Doktor Şəriəti də öz İslam həyatına müqavimətlə başladı, sonra maarifçiliyə üz tutdu. Qardaşlarımdan bəzisi siyasi mübarizə ilə məşğul idi, bəzisi deyildi. Amma qeyd etdiyim kimi, bir-birimizlə əməkdaşlığımız vardı.

İslam fəaliyyəti müxtəlif üslub və potensiallara malik bütün qüvvələrin toplanmasını tələb edir. İnsanlar bu baxımdan fərqlidirlər. Bir hədisdə deyilir ki, insanlar Allah-Taalanın məxluqları necə yaratdığını bilsəydilər, heç kim digərini qınamazdı. Bunun iradə azadlığı ilə ziddiyyəti yoxdur, bəşər övladının təbiətə fərqli olduğunu bildirir.

Mənim fikrimcə, dini maarifləndirmə mübarizə və hərəkətdən ayrılrsa, quru və ruhsuz olar. Dini mübarizə ruhu da elm və düşüncədən uzaqlaşsa, mürtəcə və qapalı qalar. Müqavimətin maarifləndirmə və düşüncə inkişafı ilə sintezi İslam inqilabı xəttini təşkil edir.

Beşinci fəsil: İnqilab vulkanı

Hacı ağa Ruhullah

Hələ Məşhəddə olanda İmam Xomeyninin adını eşitmişdim. O zaman o, Hacı ağa Ruhullah adı ilə tanınırdı və tələbələr arasında ciddi tədrisi ilə məşhurlaşmışdı. Dərsində ciddi və çalışqan olan hər bir gənc tələbə Qum hövzəsində onun dərslərində iştirak etmək istəyirdi.

1958-ci ildə Quma gedəndən sonra imamın üsul dərsində iştirak etməyə başladım. Qumda olduğum altı il ərzində bu dərsi davam etdirdim. İmamın fiqh dərslərində də iştirak etdim, ancaq həmişə yox. Çünki bəzi illərdə Hacı ağa Mürtəza Hairinin¹ dərslərinə getmişəm. Bu, ağa Hairinin dərslərinin üstün deyil, sakit olduğuna görə idi. Hacı ağa Mürtəzanın dərsində tələbə az olurdu. O da elmi və mənəviyyatı ilə məşhur idi, ancaq tədris üsulu çoxlarını qane etmirdi. Sonradan digər dərs yoldaşlarım da getdilər və mən sinifdə tək qalıb dərsi davam etdirdim. O mərhələdə yalnız bir tələbənin iştirak etdiyi ikinci bir sinif yox idi.

1962-ci ilə qədər İmam Xomeynidə heç bir inqilabçılıq əlaməti müşahidə olunmurdu. O, ciddi bir müəllim idi, səliqəli və çox təmiz geyinirdi. Dərsə başısağğı girirdi, heç bir tələbəyə baxmırdı. Dərsini ciddi şəkildə deyib tələbələrin sual və iradlarına çox diqqətlə cavab verir və tələbələrlə

¹ Ayətullah Hacı Şeyx Mürtəza Hairi Yəzdi (1916-1985) Qum Elm Hövzəsinin təsisçisi olmuş Hacı Şeyx Əbdülkərim Hairi Yəzdinin oğlu idi, böyük ustadlardan elm öyrənmişdi. Onun elmi mövqeyi və Qum Elm Hövzəsinin banisinin oğlu olması Ayətullah Bürucerdinin rəhbərliyi dövründə İmam Xomeyni və digər din alimləri ilə birgə hövzə islahatçıları heyətində fəaliyyət göstərməsinə səbəb olmuşdu. Onun İmam Xomeyni ilə qədimdən münasibəti vardı və inqilabdan sonra Dini Ekspertlər Məclisinə üzv seçildi.

münasibət qurmadan eyni şəkildə bayıra çıxırdı. Buna baxmayaraq, hətta dərslərində iştirak etməyən tələbələr tərəfindən də çox sevilirdi.

İndi o günlər barədə fikirləşəndə bu insanın hərəkata başlamazdan öncəki sükutuna çox təəccüblənirəm. Onun hərəkata başlayandan sonra verdiyi bəyanatlar göstərir ki, sakit bir vulkan kimi imiş və birdən-birə püskürmüşdü. Mən həmişə deyirəm: İmamın sükut riyazəti ən böyük riyazətlərdən biri olmuşdur. O, tam bir mömin nümunəsi idi.

İmam Xomeyni atamla dost idi. Mən hər dəfə Məşhədə gedəndə onunla sağollaşmağa gedirdim, o da atama salam göndərirdi. Məşhəddən qayıdanda da onun yanına gedirdim və atamın halını soruşurdu. Bəzi suallarla bağlı da onun yanına gedib-gəlirdim.

İmamın hərəkəti başlayanda onun bayrağının altına qoşulmağa tam hazır idim. Çünki istədiyim hər bir şeyi bu hərəkətdə görürdüm. Yadımdadır, imamın hərəkətindən bir il sonra Qumda küçədən keçəndə Höccətiyyə mədrəsəsinin¹ qapısında imamın ikinci bəyanatını gördüm. İmam Xomeyni bu bəyanatda Əsədulla Ələm² elə müraciət etmişdi ki, orada İslamın qüdrəti və müsəlman alimlərin başucalığı aydın

¹ Höccətiyyə mədrəsəsi 1942-ci ildə təqlid müctəhidlərindən Ayətullah Seyid Məhəmməd Höccət tərəfindən təsis edilmiş, son onilliklərdə Qum şəhərinin böyük və mühüm dini təhsil mərkəzlərindən olmuşdur. Memarı məşhur filosof və islamşünas Əllamə Seyid Məhəmmədhüseyn Təbatəbai olmuş bu mədrəsə hazırda Beynəlxalq əl-Mustafa Universitetinin institutlarından biri kimi fəaliyyət göstərir.

² Əsədulla Ələm (1919-1978) Məhəmmədrza Pəhləvi hakimiyyətinin ən mühüm fiqurlarından biri idi. 2 il Baş nazir, 12 il Saray naziri vəzifəsində çalışmış, şahın ən yaxın dost və sirdaşlarından olmuşdu. Ələm ölkə və din əleyhinə bir çox müstəmləkə layihələrində iştirak etmişdi. Onların ən mühümü onun hökumət başçısı olduğu vaxt İmam Xomeyni hərəkətini boğmağa dair addımları idi. Onun yazdığı gündəlik məxfi qeydlər Pəhləvi tarixinin mühüm sənədlərindən sayılır.

görünürdü. Bəyanatın sözləri bütün vücuduma hopdu, elə orada səcdəyə getmək istədim. Bu bəyanat bütün duyğu və arzularımı ifadə edirdi. O zaman bildim ki, imam bu yolu axıracan gedəcək.

Qum Elm Hövzəsi ağa Bürucerdinin vəfatından sonra yetim qalmışdı. Belə bir şəraitdə İmam Xomeyni möhkəm və uca bir dağ kimi ayağa qalxıb zalım hakimiyyətlə son dərəcə cəsarətlə və qüdrətlə danışırdı. İmamın belə mövqeyi təbii ki, İslam və müsəlmanların başucalığını arzulayan idealist bir insanın bütün hisslərinə təsir edirdi.

Hərəkət inkişaf edəndə mənim orada iştirakım da gücləndi və imamın evinə get-gəlim artdı.

İnqilab necə başlandı?

İmamın hərəkəti 1962-ci ilin payızında başlandı. Qurana and içmək məsələsi dövlət tərəfindən səmavi bir kitaba and içməklə əvəzlənmiş, İranda İslamın qüdrətini və din alimlərinin nüfuzunu azaltmaq məqsədilə digər bu kimi qərarlar da qəbul olunmuşdu. İmam bu qərarları pislədi, iki aydan sonra ölkədəki etirazları nəzərə alıb onları ləğv elədilər, amma başqa bir plan düşündülər. Bir aydan sonra şah Ağ inqilab adı altında cəmiyyətə müxtəlif məsələlərlə bağlı altı layihə təqdim etdi. Bu layihələr əslində, Amerika tərəfindən verilmişdi. İmam onları da pislədi. Şah bu layihələrdən ötrü referendum təyin etdi, imam isə referendumu boykot etdi.

Mübahisə qızıqşandan sonra şah imamla və digər ruhanilərlə haqq-hesab çəkmək qərarına gəldi. O, din alimlərinin fəaliyyət mərkəzi olan Quma və ruhanilərin evlərinə getdi, şəhərin mərkəzində, həzrət Fatimə Məsumənin məqbərəsi önündəki meydanda sərt danışdı, ruhaniləri hədəf seçdi və beləliklə, təhlükəli bir manevr etdi.

İmam Xomeyni yolundan dönmədi. O, hər gün və ya iki gündən bir sərt bəyanat verirdi. Belə bir şəraitdə referendum keçirildi.

Hakim rejim referendumda 6 milyon insanın iştirak etdiyini bildirdi. Referendum 1963-cü ilin 26 yanvarında keçirildi. Həmin gün qardaşım Seyid Məhəmməd və başqa bir nəfərlə birgə ağa Milani tərəfindən imamın yanına göndərilmişdik. Biz Məşhəddən Tehrana çatanda şəhərin ən izdihamlı yerində də seçki məntəqələrinin boş olduğunu öz gözlərimizlə gördük.

İmam referendumdan sonra mövqeyini daha da sərtləşdirdi və referendumun nəticələrini tanımadı. Bu böhranlı şəraitdə onunla digər təqlid müctəhidləri arasında ayrılığın ilk əlamətləri görünməyə başladı.

Bu il bayram keçirilməyəcək

Novruz bayramı yaxınlaşdı. İranlılar qədim adətlərinə uyğun olaraq, novruz bayramı və yeni ilin gəlişi münasibəti ilə şənlilik etməli, təzə paltarlar geyinməli, baharı qarşılamalı idilər. İmam Xomeyni isə öncədən elan etdi ki, biz əzadarlıq və bu il bayram keçirilməyəcək.

Bu bəyanatın səbəbi Tehrandə keçirilmiş, möminlərin, o cümlədən ovaxtkı müctəhidlərdən olan Ayətullah Seyid Əhməd Xansarinin iştirak etdiyi dinc yürüşə olunan hücum idi. Bir təqlid müctəhidinin ümumxalq yürüşündə iştirak etməsi böyük hadisə idi, lakin ondan da böyük olan həmin yürüşə şah cəlladlarının basqını idi. Onlar nümayişçiləri döydülər, hətta ağa Xansari də xəsarət aldı.

Matəm bəyanatından sonra bütün gənc hövzə tələbələri əzadarlıq zamanı olduğu kimi qara paltarlar geyindilər. Bəziləri yalnız qara köynəklə kifayətləndilər, bəziləri isə

bütünlüklə qaraya büründülər. Yadımdadır, o vaxt qara köynək tikdirmək üçün dərziyə getmişdim.

Martın 21-i baharın ilk günü, 22-i isə İmam Cəfər Sadiqin (ə) şəhadətinin ildönümü idi. Müctəhidlər adətən, həmin gün əza məclisləri keçirirlər. İmam Xomeyninin məclisi evində, Şəriətmədarinin məclisi isə tikdiyi mədrəsədə keçirilirdi. Hər iki məclis günortadan öncəyə salınmışdı. Ağa Gülpayiqaninin məclisi isə günortadan sonra Feyziyyə mədrəsəsində olacaqdı.

Şah rejimi Qum alimlərindən intiqam almaq üçün xüsusən belə bir gündə öz planını icra etdi. Şah qvardiyasının bəzi dəstələri Quma gəldilər. Plan bu idi ki, İmam Sadiqin (ə) şəhadəti münasibəti ilə keçirilən məclislərdə qarışıqlıq salsınlar, sonra öz güclərini göstərib hövzə tələbələrini qanlarına qəltan etsinlər.

Onlar İmam Xomeyninin məclisini pozmaq istəyirdilər. Lakin rövzə evin içində oxunurdu. Onun evi dar və dolanbac küçələrdə yerləşirdi. Buna görə planları orada baş tuta bilməzdi. Bundan əlavə, ruhanilərin biri ayağa qalxıb ucadan bu planı ifşa etdi, onları hədələdi və təxribatçıların fürsətləri əllərindən çıxtdı. Onlar bu işi ağa Şəriətmədarinin məclisində görmək istədilər. Lakin onun tərəfdarı kimi məşhur olan cahil məsləkli bir adam bundan xəbər tutub ayağa qalxdı və hamıya dedi: "Kim bu məclisi pozmaq istəsə, belini qıraram". Və onlar Feyziyyə mədrəsəsində məqsədlərinə nail oldular.

Feyziyyə mədrəsəsindəki əza məclisi böyük bir faciəyə çevrildi və bu, daimi bir ləkə kimi şah rejiminin alnında qaldı. Şah qvardiyası hövzə tələbələrinə hücum edib döydülər; bəzilərini öldürdülər, bəzilərini yuxarı mərtəbədən mədrəsənin həyətinə atdılar, hücrələrdəki zəruri əşyaları bayıra çıxarıb yandırdılar. Orada çoxlu cinayətlər törədildi.

İmam Xomeyninin məhərrəmlik planı

Feyziyyə hadisəsindən sonra İmam Xomeyni ölkədə böyük coşqu və həyəcan yaratdı. Onun tərəfdarları hakimiyyətin Feyziyyə mədrəsəsində törətdiyi cinayətləri ifşa və xalqı rejimin din alimlərinə qarşı planlarından xəbərdar etmək üçün fəaliyyətlərini gücləndirdilər. İmam məhərrəm ayı üçün də plan düşündü. Bu ayda adətən, İmam Hüseyn (ə) məclislərinə və geniş şəkildə keçirilən moizə və mərasimlərə görə elm hövzəsinin bütün şəhər və kəndlərlə əlaqəsi güclənir.

İmamın planı bu idi ki, məhərrəm ayının yeddisindən ruhanilər minbərlərdən rejimin cinayətlərini ifşa etsinlər, əza heyətləri də tasuadan bu işə başlasınlar. Plan müctəhidlərə və din alimlərinə də çatdırıldı. Onu çatdıranlardan biri də mən idim. İmam bu məqsədlə mənə Məşhədə ağa Milani ilə ağa Quminin yanına göndərmişdi.

Məhərrəm ayı girəndə Bircəndə yola düşdüm. İmamın proqramına uyğun olaraq, orada şah rejimi əleyhinə çıxışlar edəcəkdim. Orada da bəzi hadisələr baş verdi; ilk həbsim haqda danışıqda onlara toxunacağam. İmamın xalqın dəstəyini qazanmaq istiqamətindəki planı uğurla baş tutdu, rövzə məclisləri zülm və zalımlar, şah və məmurlar əleyhinə vulkan effekti verdi.

Hakimiyyətə qarşı qəzəblə dolu olan və dini-inqilabi duyğularla aşıb-daşan belə bir şəraitdə imamın aşura günü çıxış edəcəyi elan olundu. Bütün diqqətlər Quma İmam Xomeyninin çıxışına yönəldi. İmam aşura günü öz möhtəşəm və tarixi çıxışını etdi. Güman ki onun bütün sərhədləri aşan elə kəskin çıxış edəcəyini heç kəs gözləməirdi. O, bu çıxışda buyurdu:

“İsrail öz rəzil müzdurları vasitəsilə Feyziyyə mədrəsəsini qana boyadı. Bizi və xalqımızı məhv edən, iqtisadiyyatımızı

istismar etməyə, əkinçiliyimizi və ticarətimizi sıradan çıxarmağa çalışan İsraildir. Ey şah! Mən sənə nəsihət verirəm. Bu işlərdən əl çək... Elə bir gün gəlməsin ki, İrandan qaçmağa məcbur olasan və xalq sənin getdiyinə görə Allaha şükür etsin... Xalqın taleyi ilə oynama... Ruhanilərə qarşı çıxma... Sənə nəsihət verirəm... Ömrünün 45 ili keçib. Nəsihəti eşit, işlərinin aqibəti haqda düşün. Səndən qabaqkılardan ibrət al. Atandan ibrət al və ruhanilərin nəsihətlərinə qulaq as... Ruhanilər mürtəcedirlər?! İslam mürtəce dindir?! Bu, qara irticadır?! Sən ağ inqilab edirsən?! Hanı ağ inqilab?! Nə üçün yalan danışırsan?! Nə üçün xalqı aldadırsan?! And olsun Allaha, İsrailin sənə xeyri dəyməyəcək. Sənə Quran fayda yetirə bilər. Bu gün eşitdim ki, SAVAK bəzi ruhaniləri həbs edib, onlardan öhdəlik alıb ki, şahla və İsrailə işləri olmasın və dinin təhlükədə olduğunu söyləməsinlər. Şahın İsrailə nə əlaqəsi var? Yoxsa SAVAK şahı yəhudi hesab edir?!”

1963-cü ilin 3 iyununda İmam Xomeyni gizli şəkildə həbs edilib Tehrana göndərildi. Bu xəbər yayıldıqdan sonra 5 iyun (15 xordad) qiyamı baş verdi və məlum qırğın törədildi. Əvvəldə imamı Tehranın zabitlər klubunda saxlayırdılar, bir neçə gündən sonra isə kiçik bir kameraya saldı. Kamera o qədər kiçik idi ki, imam namazını ayaq üstə qıla bilmirdi. Orada iki gün qalandan sonra onu başqa bir həbsxanaya köçürdülər və iki ay orada qaldı. Sonra birdən-birə onu azadlığa buraxdılar. O, bir gün yarım Tehrandə bir evdə azadlıqda qaldı. Xalq onun azad edildiyini eşidib qaldığı ünvanı öyrəndi və oraya axışmağa başladı. Belə ki məhəllənin bütün küçə və xiyabanları adamlarla doldu. Rejim təhlükə hiss edib imamı Tehranın şimalındakı Qeytəriyyə qəsəbəsinə köçürdü. İmam təxminən səkkiz ay orada qalandan sonra 1964-cü ilin baharında Quma qayıtdı. O,

həmin ilin noyabrına qədər azadlıqda oldu və sonra Türkiyəyə sürgün edildi.

Mən ilk dəfə İmam Xomeyni həbs olunanda və 5 iyun qiyamı baş verəndə, ikinci dəfə isə o, Qeytəriyyədə olanda həbs olunmuşam. Azadlığa çıxandan sonra gedib onunla görüşdüm. Bu haqda danışacağam. İmam Xomeyninin bir gün yarımliq azadlıq xəbərini şair dostlarla birgə Məşhədin Əxləməd¹ adlı bir yaylağında eşitdik.

¹ Əxləməd kəndi Rəzəvi Xorasani vilayətinin kəndlərindən və Məşhədin yaxınlığında yerləşən təbii istirahət mərkəzlərindəndir. Kəndin minillik tarixi vardır.

Altıncı fəsil: Günəşin kölgəsi

Hərəkətin ilk günləri

İmamın qiyamından sonra Qum şəhəri ardıcıl aksiyalarla silkələndi, ancaq bu aksiyalar bəlli bir təşkilat tərəfindən idarə olunmurdu. İslamçıların hər biri öz üsuluna uyğun hərəkət edirdi. Heç kəs, hətta imam da bu aksiyaların idarəçiliyi ilə məşğul olmurdu.

Mən o zaman müxtəlif fəaliyyətlər göstərmiş hövzə tələbələrini adları ilə xatırlayıram. Bir dəstə imamın bəyanatlarını yaymaqda məşğul idi, bir dəstə bəyanatları xüsusi bir cihazla polikopya edirdi. Bir dəstə imamla əlaqə saxlayır, müxtəlif işlərdə ona məsləhət verir, fikir və təkliflərini bildirirdilər. Onların bəzisi imamı siyasi, ictimai və hərbi hadisələrə qarışdırır, bəzisi imamla din alimləri arasında vasitəçi rolunu oynayırdılar. Bir iş tapmayanlar da imamın evində rahatlıq tapırdılar.

İmamın otaqları hətta özü olmayanda da tələbələrlə dolu olurdu. Hövzə tələbələri müxtəlif elmi və siyasi məsələlər barədə müzakirə aparırdılar. Bəzən imamın oğlu Hacı ağa Mustafa da müzakirələrdə iştirak edirdi. Tələbə olmayanlar namaz vaxtı imamın evinə gedib onunla namaz qılır, İmam Hüseyin (ə) məclislərində iştirak edirdilər.

Hərəkətdə iştirak edən digər təqlid müctəhidlərinin, ağa Gülpayiqaninin, ağa Mərəşi Nəcəfinin və ağa Şəriətmədarinin də evlərində vəziyyət belə idi, lakin əsas şəxs imam idi. O, yalnız özünə arxalanırdı, heç kəsə söykənmirdi, digərləri isə ona arxalanırdılar.

Mənim üzərimə bir çox vəzifələr düşürdü. O cümlədən:

– Ağa Seyid Cəfər Şübeyrinin evində bəzi dostlarla birgə imamın bəyanatlarını çoxaltmaq, sonra yaymaq üçün digər qrupa vermək;

– Siyasi şəxsiyyətlər tərəfindən verilən bəyanatları çoxaltmaq; Əlimizə çatan və yayılması münasib olan hər bir bəyanatı köçürüb yayırdıq.

– Ümumi imzalı bəyanatlar yazmaq; "Bir qrup din alimi", yaxud "Bir qrup ruhani" imzalı bəyanatlarda ad çəkilmədiyinə görə daha sərt ifadələrdən istifadə etmək olurdu.

– Müxtəlif məsələlərdə imama məsləhət vermək; İndi bu sahədə xatırladığım odur ki, qardaşım Seyid Məhəmmədlə, İslam Respublikası Partiyasının şəhidlərindən olan Şeyx Əli Heydəri ilə və hazırda fəlsəfə müəllimi olan Şeyx Hüseyin İbrahimi Dinani ilə birgə imamın evinə gedib ona təklif etdik ki, həcc mərasimində yaymaq üçün bir bəyanat versin. Yadımdadır, imam bu təklifimizə sevinib dedi ki, mən onu hazırlamışam.

– Bəzən imamla digər alimlər arasında vasitəçi olurdum; İmam bir dəfə məni şifahi bir mesajla Məşhədə ağa Milani və ağa Quminin yanına göndərdi. Bu mesajda mühüm məsələlər yer alırdı. Onların biri digər alimlərlə müştərək idi. O da bu idi ki, İsrail İranın bütün işlərinə müdaxilə edir, İslam və İran alimlərini məhv etməyə çalışır. Yalnız onlara məxsus məsələ də bu idi ki, bütün ruhanilər məhərrəm ayının yeddindən, əza heyətləri isə doqquzundan, yəni tasua günündən rejim əleyhinə və onun Feyziyyə mədrəsəsindəki cinayətlərinə dair çıxışlara başlasınlar.

– Hacı ağa Mustafa Xomeyni ilə səmimi dost idik. O da bizim imamın yanındakı mövqeyimizdən və İslam hərəkətindəki rolumuzdan xəbərdar idi. Bu münasibət bizim hərəkətdəki fəaliyyətlərimizi asanlaşdırırdı.

Yadımdadır, Haşimi Rəfsəncaniyə xəbərləri toplamaq tapşırılmışdı. İmam ona 200 tuman pul vermişdi, o da xəbərlərə qulaq asıb imama söyləmək üçün böyük bir radio almışdı. Həmin radio bəlkə indi də qalır.

Təşkilati vəzifələr

Bəzi dostlarla birgə gözəl və kreativ bir iş olan təşkilatlanma ilə də məşğul idik. Biz Qumda din alimləri arasında ilk təşkilatı yaradıb nizamnaməsini də yazdıq. Qardaşım Seyid Məhəmmədlə birgə nizamnamənin hazırlanmasında iştirak edirdik. Onun belə işlərə xüsusi istedadı vardı.

Hərəkətin əvvəlindən başlayaraq mən Qumdan gedənə qədər, yəni təxminən bir il yarım ərzində bir neçə təşkilat yaratdıq. Onların bəzisi eyni zamanda yaradıldı.

Qum Alimləri Təşkilatı bir çox din alimlərini özündə birləşdirirdi. Bu təşkilat sonradan Qum Elm Hövzəsinin Müəllimlər Cəmiyyəti adlanmağa başladı. Cəmiyyətin indiki üzvlərinin bir çoxu bu təşkilatın yaradılmasında mənim rolumdan xəbərsiz idilər. Ağa Əmini bunu onlara söyləyəndə bəziləri təəccübləndilər.

On bir nəfərdən ibarət başqa bir təşkilat da vardı. Onlar aşağıdakılardan ibarət idi: Haşimi Rəfsəncani, qardaşım Seyid Məhəmməd, Misbah Yəzdi (o, həm də iclasların katibi idi), Əmini, Meşkini, Müntəziri, Qüddusi, Azəri Qumi, Hairi Tehrani, Rəbbani Şirazi və mən.

Misbah Yəzdi iclasların protokolunu özünün ixtira etdiyi sirli dildə və qədim dualara oxşayan xətlə yazırdı. O, iz azdırmaqdan ötrü dəftərin üstünə belə yazmışdı: "Qərribə elmlərə dair tapdığım və üzünü köçürdüyüm kitab". Həmin dəftər bəlkə indi də qalır.

Bu on bir nəfərin və əlavə olaraq, ağa Rəbbani Əmləşi ilə Şeyx Əli Əsgər Mirvaridin də üzv olduğu başqa bir qrup da vardı. Bu qrupun işi təbliğat proqramı hazırlamaq idi. Şah rejiminin cinayətlərini ifşa etmək məqsədi ilə Qum şəhərində baş tutmuş 15 Xordad qiyamından sonrakı ilk ramazan ayında müxtəlif şəhərlərdə ruhanilərin dini çıxışları üçün

proqram layihəsini həmin qrup hazırlamışdı. Mən bu proqrama əsasən Zahidana getmək qərarına gəldim və orada həbs olundum.

Tağut həbsxanaları

Gənclikdə İmam Xomeyninin çağırışına qoşulub zalım hakimiyyət əleyhinə mübarizəyə başlayanda bu yolun göz yaşı və qanla dolu olduğunu bilirdim, mənəvi baxımdan hər bir əzab və işgəncəyə hazır idim. Bircənd şəhərində ilk məhbusluq təcrübəsi ilə üzləşəndə bu hazırlıq açıq-aşkar özünü göstərdi. Həbslərə, təhdidlərə, müxtəlif psixoloji və fiziki işgəncələrə baxmayaraq, həmin hazırlıq nəticəsində, Allahın lütfü və yardımını ilə yolu davam etdirə bildim.

1962-ci ildə İslam hərəkatı başlayandan inqilabın qələbəsinə qədər altı dəfə həbs olundum, bir dəfə də saxlanıb sürgünə göndərildim. İstintaq və dindirmə məqsədi ilə dəfələrlə SAVAK-ın binasına çağırılmışam.

Giriş üçün deməliyəm ki, mövcud qanunlar insani məsləhətə uyğun olaraq, həbsxana məsələsini yaddan çıxarmayıblar. İslam şəriətində həbsxananın xüsusi hökmləri var. İslam respublikasında da həbsxana var, amma bəzi acı səhvlərə rəğmən, orada dustaqların islahına, tərbiyəsinə və bəzən təhsilinə çalışılır ki, azadlığa çıxandan sonra ləyaqətli həyat yaşaya bilsinlər.

Şahın həbsxanalarında isə belə deyildi. O zindanlar ya qisas almaq üçün idi, ya da dustağın fəaliyyətinə mane olmaq üçün. Mən əzab-əziyyət dolu tağut zindanlarında bu reallığı yaşamışam.

Həbsxana xatirələrinə keçməzdən öncə bəzi məqamları xatırlatmaq yerinə düşər:

Biri budur ki, ruhani təcridxanaları əvvəllər çox da çətin olmurdu. Ruhanilər orada çox qalmırdılar, işgəncə də yox

idi, lakin şah zindanları üçün saydığım bütün xüsusiyyətlər vardı. İslam hərəkatı gücləndikcə ruhani həbsxanaları da çətinləşdi, kobudluq, təzyiq və işgəncələr başlandı və uzunmüddətli hökmlər çıxarıldı.

İlk həbsimdən İslam inqilabının qələbəsi ərəfəsində sürgündən qayıtdığım günə qədər ötən 16 il ərzində ruhaniləri kütləvi şəkildə həbs ediblər. Bu müddətdə məhbus ruhanilərin sayı digər siyasi qruplara, universitet və ya bazar dustaqlarına nisbətən çox olub. Bəzən onların sayı bütün siyasi məhbusların sayından çox olurdu.

Həbsxanada keçirdiyim dövr ümumilikdə iki ildən bir qədər artıq olar. Lakin bu müddəti bir neçə dəfə çoxaltmaq lazımdır. Çünki onun əksərini təkadamlıq kamerada keçirmişəm. Ümumi həbsxanadakı təkadamlıq kamera, azad həyatdakı ümumi həbsxana kimidir. Təkadamlıq kameradakı dustaq ümumi həbsxanaya köçürülmək üçün günləri sayır; sanki həbsxanadan azadlığa çıxacaq. Mənsə heç vaxt ümumi həbsxananın üzünü görmədim. Dostlarım ümumi rejimli cəzaçəkmə müəsisələri barədə danışanda deyirdilər ki, orada dustaqlar arasında öyrənib-öyrətməyə, qarşılıqlı münasibətə və bəzi idmanlara şərait olur. Oranı görməyi çox istəyirdim, amma əksərən bu işlərdən məhrum idim.

Bu girişdən sonra ilk həbsxana xatirəsini söyləyim.

Yeddinci fəsil: Müqəddəs göz yaşları

Rejimi ifşa etmək

1963-cü ilin iyununda Tehranda və digər şəhərlərdə qırğın törədiləndə, yüzlərlə insan qətlə yetiriləndə mən Bircənddə idim. Səfərdə məqsədim hakimiyyəti ifşa etmək, rejimin Qum şəhərinin Feyziyyə mədrəsəsində din alimlərinə və ruhanilərə qarşı hörmətsizliyi və müsəlman İran xalqının dini kimliyini məhv etməyə yönəlmiş proqramları haqda xalqa məlumat vermək idi.

Ələmin qalası

Bircənd şəhəri Əmir Əsədulla Ələmin qalası sayıldığına görə oranı seçmişdim. O, nazir olsa da, səlahiyyətləri olduqca geniş idi, ölkənin ən qüdrətli fiqurlarından biri hesab olunurdu. Fərdustun xatirələrinin¹ ikinci cildində Ələmin İrandakı mövqeyi barədə məlumat verilmişdir.

Ələmlər ailəsi ingilislərə səmimi xidmətlərinə görə bu səlahiyyətləri əldə etmişdilər. Xorasanda tiryəkin yayılmasında bu ailənin böyük rolu olmuşdu. Əcnəbilərə muzdurluqda da böyük keçmişləri vardı.

Mən həmin səfərdən öncə iki dəfə Bircəndə getmiş, onun oradakı nüfuzunu görmüşdüm. Dini mərasimlərdə Ələmin adına xütbə oxunurdu. Bütün din alimləri onun məclislərində iştirak etməli idilər. Hansı alim iştirak etməsəydi, evini yıxardı. Bir dəfə məhərrəmlikdə bir ruhaninin minbərdən ərəbcə Ələmi təriflədiyini özüm eşitdim. Ruhaninin ucadan

¹ Söhbət General-polkovnik Hüseyn Fərdustun “Pəhləvi şahlığının yaranması və süqutu” adlı xatirələr kitabından gedir.

dediyi cümlə indi də yadımdadır: "Qılınc və qələm sahibi, Əmir Əsədulla Ələm!"

Bircəndin əksər böyükləri birbaşa və ya dolayısı ilə Ələmin xidmətçi və nöqərləri idilər. Hətta Kiş adasının keçmiş icra başçısı kimi bəzi məşhur simalar da onun nöqərlərindən sayılırdılar. Şah istirahət eləmək istəyəndə Bircəndə Ələmin bağlarından birinə gedirdi. Onun bağları öz şərəbləri və mahir aşpazları ilə məşhur idi.

Siyasi göz yaşları

Bircənddə dostlarım vardı, öncəki iki səfərdə tanış olmuşdum. Məhərrəmin üçündə Bircəndə çatdım. Əlbəttə, təbliğata gedən ruhani üçün məhərrəmin üçü gecdir. Ruhani məhərrəmlikdən bir qədər qabaq təbliğat yerində olub məclislərə hazırlaşmalıdır. Üstəlik, dostlar mənə bir neçə məsciddə təbliğat imkanı yaratmışdılar.

Məhərrəmin yeddisi gəldi. İmam Xomeyni tapşırırmışdı ki, həmin gündən şah rejimi əleyhinə çıxışlar başlansın. Cümə günü idi. Çalışdım ki, həmin gün müsəlla məscidində keçirilən böyük məclisdə olum. Axşama qədər çıxış imkanı yaranmadı. Məndən öncə başqa bir ruhani minbərdə moizə edir və söhbətini qeyri-adi tərzdə uzadırdı. Bu dəyərli fürsətin əldən çıxacağına görə narahat idim. O, axşam namazından iyirmi dəqiqə öncə söhbətini bitirdi və mən minbərə çıxdım.

Ürəyimdə nə sözümdə varsa, izdiham qarşısında söylədim, əcnəbilərin dinin həyatdan çıxarılmasına dair planlarını açdım, şah rejiminin İslam, müsəlmanlar və din alimləri əleyhinə təxribatlarını ifşa etdim. Feyziyyə mədrəsəsindəki 22 Mart faciəsi barədə danışanda camaat ağladı və məclisdə böyük həyəcan yarandı. Adət üzrə çıxışı İmam Hüseynin (ə)

müsbətlərindən biri ilə bitirdim. Lakin camaat İmam Hüseynə (ə) Feyziyyə müsbətindən çox ağlamadı!

İlk həbs təcrübəsi

Tasua günündə həbs olunana qədər belə çıxışları davam etdirdim. Həmin gün məni polis bölməsinə apardılar. Bu, polis dindirməsinə dair ilk təcrübəm idi. O vaxta qədər polis bölməsinin içərisini görməmişdim. Məni leytenant rütbəli gənc bir zabitin yanına apardılar. O, boynunun damarlarını şişirdib məni sərt şəkildə danlamağa başladı. Ona sakitcə cavab verdim: "Sən mənə edamdan artıq heç nə edə bilməzsən! Heç buna səlahiyyətin də çatmır. Odur ki nə istəyirsən, elə. Mən hazırım. Mən evdən çıxanda ölümə hazırlaşmışam, özünü yorma!"

Leytenant belə bir cavab gözləmirdi. Heyrətdən donub qaldı, qəzəbi yatdı, səs tonunu dəyişib bir neçə dəfə təkrar elədi: "Mən sizə nə deyim?!" Bir qədər sakit qalandan sonra dedi: "Sizin ata-ananız, həyat yoldaşınız varmı?" Dedim ki, ata-anam var, amma ailəli deyiləm. Yenə təəccüblə dedi: "Mən sizə nə deyim?!" Ona dedim: "Sənin öz tapşırığın var, mənim öz tapşırığım. Sən öz tapşırığına əməl et, mən də öz tapşırığım".

Aşura günü günortaya qədər polis bölməsində qaldım. Bayırda nə baş verdiyindən xəbərsiz idim. Sonradan öyrəndim ki, bütün İranda vəziyyət gərgin imiş. Bircənddə dəyərli şəxsiyyət, müctəhid, ədib, natiq və cəsarətli insan olan Ayətullah Təhami sonradan mənə dedi ki, sən həbs olunanda Bircənddə vəziyyət çox gərginləşdi. O mənə dedi: "Camaat səni azad etmək üçün polis bölməsini mühasirəyə almış, polislərlə vuruşmağa hazırlaşmışdı. Əza heyətləri də bununla bağlı mənə müraciət edirdilər".

Güman ki rəsmi qurumlar vəziyyətdən xəbər tutmuş, Tehrandə və İranın digər şəhərlərində baş tutmuş izdihamlı ümumxalq etirazlarının Bircənddə də baş verəcəyindən qorxmuş və Şəhər Şurasında fəvqəladə iclas keçirmişdilər. Bu şura sürgün hökmünə səlahiyyətli orqan idi və mənim öz şəhərim Məşhədə sürgün hökmümü çıxardı. Güman ki sürgündən öncə xalqın qəzəbini yatırtmaq istəyirmişlər. Məni azad etdilər və şərt kəsdilər ki, xütbə söyləməyim.

Bircənd əhalisi mənimlə həmrəyliklərini bildirir, sevgilərini ifadə edirdilər. Ələmin qüdrətinə baxmayaraq, əhalinin İslam təbliğatçılarına belə duyğusal dəstəklərini görüb sevinirdim.

Həbsdən sürgünə, yəni məhərrəmin 9-dan 15-ə qədər bütün İranda hakimiyyət əleyhinə güclü etiraz və nifrət dalğası hökm sürdü, Tehranın rövzə məclisləri inqilabi növhəxanlıqlara çevrilib tağutu qorxuya saldı. Aşura günü İmam Xomeyni Qumda şah rejiminin sonunun başlanğıcı olan tarixi çıxışını etdi və 1963-cü ilin 3 iyununda həbs olundu.

Həmin günlərdə polkovnik rütbəli bir hərbi müstəntiq Məşhəddən Bircəndə gəlib məni görmək istədi. Mən indiyə qədər onun tapşırığının nə olduğunu bilmirəm. Dedi ki, sizi Məşhədə göndərəcəyik, amma orada da vəziyyət qarışıqdır, çoxları həbs olunublar və Məşhəd həbsxanalarında yer yoxdur. O, Məşhədin vəziyyətini təsvir etməklə məni qorxutmaq istəyirdi. Bundan sonra mənə dedi: "Yaxşısı budur ki, vəziyyət sakitləşənə qədər bir neçə gün Bircənddə qalasz".

Böyük ehtimalla onun tapşırığı təkcə bu cümləni mənə çatdırmaq idi. Lakin bundan ötrü nə üçün Məşhəddən bir nəfər göndərməli idi? Bunu Bircənddəki məmurların biri də söyləyə bilərdi. Həm də nə üçün o, polkovnik olmalı idi.

Güman ki dövlət qurumlarının təşvişi yüksək həddə çatıbmiş və hər şey barədə min cür fikirlər edirmişlər.

Qarnizon zindanı

Məhərrəmin on beşində məni üç polis məmurunun nəzarəti altında Məşhədə göndərdilər. Bircənddən Məşhədə qədər məsafə 540 km-dir. Bizi aparan hərbi SUV avtomobili bu məsafəni çox sürətlə və dayanmadan getdi. Yolda yalnız bircə dəfə yemək üçün bir qəhvəxananın önündə azca dayandıq. Yolda bir neçə şəhərdən, o cümlədən Qain, Günabad və Türbət-Heydəriyyə rayonlarından keçdik.

Polislər qorxu içində idilər. Məşhəddə məni bir polis bölməsinə təhvil verildilər. Orada çətin bir gecə keçirdim. Polis patrulları atla küçələrdə gəzişirdilər. Gecə bölmənin həyəti növbətçi polislərlə dolu olurdu. Onlar orada yatırdılar. Mənə yatmağa yer tapılmadığına görə dar və kiçik bir otağa apardılar. Səhər çağı məni SAVAK-a təhvil verildilər, oradan da Məşhədin qarnizon zindanına göndərdilər. Oradakı dustaqların çoxu ya mitinqdə iştirak etmiş, bəyanat paylamış gənclər idilər, ya da natiqlər, hövzə və universitet tələbələri. Onların arasındakı bəzi şəxslər sonradan fəal siyasi mübarizəyə qoşuldular. Onların biri Pərviz Puyan idi. O, altmışıncı illərin sonlarında solçu silahlı hərəkət rəhbərlərindən oldu və silahlı bir əməliyyatda öldürüldü. Həmçinin sonralar İslami Şura Məclisinin üzvü olan ağa Fakir¹ də orada idi.

Kameraya girəndən sonra ilk saatlarda özümü qərib və yalqız hiss edirdim. Ora sonralar həbs olduğum kameralar kimi deyildi. Qonşu otaqlardakı məhbusların kim və neçə

¹ O, 10 fevral 2010-cu ildə dünyasını dəyişdi.

nəfər olduqlarını bilmirdim. Yandakı otaqlarda olsalar da, özümü onlardan çox-çox uzaqda hiss edirdim.

Bir qədər sonra qonşu otaqda bir beyt şeir oxundu; həm ritmi gözəl idi, həm də şeirin xüsusi mənası vardı. O vəziyyətdə belə bir avazı eşitmək insanı rahatladır, iradəsini gücləndirirdi. Şeir Mövlanadan idi:

Ar nayəd şir ra əz silsile, - - Nist mara əz qəzayi-həqq gile.

Zəncirlə bağlanması aslana eyib deyil. Biz Haqqın qəza və qədərindən şikayətlənmərik.

Səsin sahibini tanıdım; Məşhədin məşhur vaizlərindən biri idi. Onun da həbs olunduğunu bildim.

Məhbus qonşumu tanımaq, oxuduğu şeiri eşitmək məni rahatlatdı, qürbət hissi qəlbimdən çıxdı.

Saxlandığımız bina həbsxana deyildi, anbar idi, ölkədəki etiraz dalğasından sonra zindana çevirmişdilər. O günlərin gərgin böhranı rejimi buna məcbur eləmişdi. Bu baxımdan, otaqlar əsla yararlı deyildi. Məni saldıqları ilk otaq çox rütubətli idi, hətta yerdə su vardı. Bir neçə saatdan sonra məni başqa bir otağa saldılar.

Hər səhər bizi məcburi əməyə aparırdılar. Bu işlərin biri qarnizonun həyətindəki alağ otlarını təmizləməkdən ibarət idi. Həyət yabanı otlarla dolu idi, onları qopara-qopara belə zümmə edirdim: "Məni gül işinə göndərmişdilər, gil (palçıq) işinə yox".¹

Bizi qarnizonun daxilindəki yolların kələ-kötürlərini düzəltməyə də məcbur edirdilər. Mən inqilabdan sonra oraya getdim və çıxışımda hərbiçilərə dedim: "Mən bu qarnizonun əksər yollarının hamarlanmasında iştirak etmişəm".

¹ Sədinin Gülüstanındakı bir hekayəyə işarədir: "...Firənglərə əsir düşdüm və məni Tripoli xəndəyində yəhudilərlə palçıq işinə göndərdilər..."

A şeyx, saqqalını qırxdılar?!

Həmin həbsxanada bir həftədən çox qaldım. Orada saqqalımı da qırxdılar. Üzüm ilk dəfə idi qırxılırdı. Sonrakı həbslərdə bir dəfə də eyni taleyi yaşadım.

Eşitmişdim ki, düşərgələrdə üzü quru-quru, su və sabunsuz qırxırlar və ağrısı çox olur. Odur ki Bircənd-Məşhəd yolunda o qorxulu ana və üzümün ağrısına hazırlaşırıdım. Saqqalı qırxmaq vaxtı gəldi. Bir dəllək içəri girdi. Həyəcanla ona baxırıdım. Çantasını açıb bir üzqırxan maşın çıxardı. Maşını görüb rahat nəfəs aldım, bildim ki, düşündüyüm kimi olmayacaq.

Ondan sonra dəstəməz almağa icazə istədim. İki hərbi ilə getməyimə icazə verdilər. Orada həyasızlığı ilə məşhur olan gənc bir zabit vardı. Yolda məni görüb uzaqdan istehza ilə dedi: "A şeyx, saqqalını qırxdılar?!" Cəld cavab verdim: "Bəli, şükür Allaha, uzun zaman idi çənəmi görmürdüm". Beləliklə, ona sevinmə şansı vermədim.

Oğlum, səninlə fəxr edirəm

Həbs olunandan üç gün sonra bir zabit zindana gəlib dedi: "Sabah azadlığa buraxılacaqsan". Təəccüblənib öz-özümə düşündüm ki, yəqin dostlardan biri vasitəçilik edib. Bu fikirlə Quranı açdım və bu ayə ilə rastlaşdım: "Artıq nə bir vəsiyyəət etməyə iqtidarları olar, nə də ailələrinin yanına qayıda bilərlər".¹ Günlər ötdü və mən azadlığa çıxmadım.

Orada çox qalmasam da, olduqca qorxunc idi. İlk həbs təcrübəm hesab olunurdu. O günlərdə ölkədə qanlı hadisələr baş verirdi, İslam hərəkatı və müsəlman təbliğatçıları hər yerdə təhlükə altında idilər, hakimiyyəət rəhmsizcəsinə hamını əzirdi. Lakin Allah sıxıntıdan sonra rahatlığın

¹ Yasin, 50.

yarınmasını istəyirmiş. Həbs müddəti səkkiz-doqquz gün çəkdi, ondan sonra digər dustaqlarla birgə azadlığa çıxdıq.

Azadlığın ilk günü yadımdan çıxmaz. İyun ayının ortaları, ilin ən uzun günlərindən biri idi. Axşamüstü bir zabit yanımıza gəlib azad olduğumuzu söylədi. Əşyalarımızı toplayıb otaqlarımızda oturduq. Sonra bizi otaqların arasından keçən dəhlizə topladılar, zindanın qapısını açıb dedilər ki, gedin. Bu şəkildə, heç bir qeydiyyat aparılmadan, anket doldurmadan oradan çıxıb bir-birimizlə sağollaşdıq. Mən oradan evimizə qədər çox da uzun olmayan yolu iti addımlarla getməyə başladım.

Yolda mənə xüsusi bir hiss hakim oldu. Bu hiss sevinc, qorxu və xəcalətin qarışığından ibarət idi. Saqqalımın qırıldığına görə utanır, valideynlərimin siyasi işlərə qarışdığıma görə mənə qınayacaqlarından qorxurdum.

Evdə mənə olduqca səmimi qarşıladılar, azadlığa çıxdığıma görə sevindilər. Oturub çay içəndə anamın mənə dediyi ilk sözü bu oldu: "Allah yolunda bu işləri gördüyünə görə sənə kimi oğulla fəxr edirəm". Rahat nəfəs alıb Allaha şükür etdim. Anamın bu sözü mənim sonrakı fəaliyyətlərimə stimül verdi.

Səkkizinci fəsil: Qızıl qala

Təşkilati fəaliyyətlər

Mən ilk dəfə 1963-cü ildə, ikinci dəfə isə 1964-cü ilin əvvəllərində həbs olundum.

Zahidan yolunun dayanacağı

Zahidana getmək qərarına gələndən sonra Quranla istixarə etdim və bu ayə ilə rastlaşdım: " Onlar əvvəl də (Ühüd döyüşündə) fitnə törətmək istəmiş və sənin üçün bəzi işləri alt-üst etmişdilər. Nəhayət, onlar istəmədikləri halda haqq gəldi və Allahın əmri aşkar oldu".¹ Açdığım səhifə "alt-üst etmişdilər" sözləri ilə başlayırdı. Bundan başa düşdüm ki, Zahidandakı işim çətin olacaq, amma inşallah, uğurla başa çatacaq. Düşündüyüm kimi də oldu.

Zahidanda heç kimi tanımırdım. Ağa Kəfəminin² orada olduğunu bilirdim. O, bölgənin dəyərli ruhanisi idi. Məşhədə ağa Milaniyə məktub yazıb ondan məni ağa Kəfəmiyə təqdim və lazım olduqda, mənimlə əməkdaşlıq etməsini tapşırmasını istəmişdim.

¹ Tövbə, 48.

² Ayətullah Məhəmmədrza Kəfəmi Xorasani (1901-1983) Nəcəfdə ağa Ziyəəddin İraqinin və Seyid Əbülhəsən İsfahaninin tələbələrindən olmuş, dini təbliğat və Sistan-Bəlucistan şifələrinə başçılıq etmək məqsədilə oraya mühacirət etmişdi. Elm hövzəsi yaradıb çoxlu tələbələr yetişdirməsi, vilayətin müxtəlif millət və məzhəbləri arasında birliyin möhkəmləndirilməsi, vilayətdə onlarla məscid və xeyriyyə obyektini vəqf etməsi və Pəhləvi rejiminə qarşı gizli və aşkar mübarizəsi onu bölgədə məşhurlaşdırmışdı. O, inqilabçı fəallar, o cümlədən Ayətullah Xamenei ilə sıx əməkdaşlıq edirdi. Ayətullah Kəfəmi inqilabdan sonra Zahidanın ilk cümə imamı oldu.

Ayətullah Milani o zaman böyük alimlərdən və İranın təqlid müctəhidlərindən idi. O, Məşhəddə yaşayırdı, mənə çox istəyirdi və Zahidana getməkdə məqsədimin dini mübarizə ilə bağlı olduğunu bilirdi.

Ağır və böhranlı bir gündə Qumu tərk etdim. Bəzi dostlarla birgə indi də yaxşı xatırlamadığım hansısa bir işdən ötrü təqib altında idik. Xan mədrəsəsinin zirzəmisindəki arxa qapıdan bayıra çıxdıq. Əksər sərnəşinləri ruhani və alimlərdən ibarət bir avtobusa mindim. Avtobus Qumdan Kirmana yola düşdü. Son dayanacaq olan Kirman şəhəri Qumdan təxminən 1000 km uzaqda idi. Avtobusdakı otuzdan artıq dini təbliğətçi yolda müxtəlif şəhər və kəndlərdə endilər. Xatırladığım qədərincə, Ayətullah Sübhani də sərnəşinlərin arasında idi. Avtobus İsfahana çatanda gecə idi, sürücü və sərnəşinlər istirahət etməli idilər. Biz hamı üçün kiçik bir ev kirayə etdik, orada yaxşı bir gecə keçirib müxtəlif məsələlər – problemlər, ümidlər, arzular və təbliğət işləri barədə söhbətləşdik. Belə məclislər bizim üçün ən gözəl anlar idi.

Yəzdə çatanda təsadüfi şəkildə ağa Səduqini gördüm. Onda o, Yəzdin məşhur alimlərindən sayılırdı, sonradan İslam inqilabının mühüm şəxsiyyətlərindən birinə çevrildi. İmam Xomeyni onun xətrini çox istəyirdi. O, 1982-ci ildə, ömrünün səkkizinci onilliyində namaz mehrabında ikən cinayətkar münafıqlar tərəfindən şəhadətə yetirildi.

Kirmana çatanda hamı avtobusdan endi. Mən başqa bir avtobusla oradan 500 km aralıda yerləşən Zahidana getməli idim. Kirmanda Məhəmmədcavad Höccəti Kirmani və Seyid Kamal Şirazi¹ kimi əziz dostlarım vardı. Məhəmmədcavad

¹ Höccətülislam Seyid Kamaləddin Musəvi Şirazi (1928-1987) İmam Xomeyninin hərəkətinin fəallarından olduğuna görə SAVAK tərəfindən həbs olunmuş, azadlığa çıxandan sonra Nəcəf şəhərinə gedib İmam

Höccəti ilə birgə mərhum Əllamə Təbatəbaidən İbn Sinanın Şəfa kitabını öyrənmişdik. Onlar Qumda baş vermiş faciədən sonra Kirmana qayıtmışdılar. Hər ikisi ısrarla bir neçə gün orada qalmağımı istədilər. Ağa Höccəti Kirmandan idi, ağa Seyid Kamal Şirazi də məndən iki ay öncə oraya köçmüş və orada ailə qurmuşdu. Mən üç gün onlarla Kirmanda qaldım. Həmin günlər həyatımın elm və mübarizə dostları ilə keçən ən yaxşı günləri oldu. Dördüncü gün isə Zahidandakı vəzifəmi yerinə yetirməkdən ötrü Kirmanı tərk etməyə məcbur oldum.

İnsanın bir neçə gün ünsiyyətdə olduğu, fiziki və mənəvi rahatlıq tapdığı bir yeri tərk etməsi çox çətinidir. Xüsusən də mən Kirmanı tək-tənha tərk edib heç bir tanışım olmayan, başıma nə gələcəyini bilmədiyim bir yerə gəldim. Qardaşlarla sağollaşanda qəlbimə ağır bir kədər çökdü. O qəmli anları indi də xatırlayanda darıxıram.

Avtobus gecə vaxtı yola düşdü və səhər çağı Zahidana çatdı. Yolda bir nəfərdən şəhər məscidinin yerini soruşdum. O, ağa Kəfəminin məscidinin ünvanını söylədi. Oraya yola düşdüm. Məscidin həyatında otaqlar vardı, ağa Kəfəmi şəhərə gələn təbliğatçılar üçün tikdirmişdi. Çantamı həmin otaqların birinə qoyub ağa Kəfəmini görmək üçün evlərinə getdim. Qapını döydükdən sonra çox vüqarlı və heybətli bir ruhani ilə rastlaşdım. Uca boyu, enli kürəyi, uzun saqqalı, başında da böyük və ağappaq əmmaməsi vardı. Məni gülürüzlə, ən gözəl sözlərlə qarşıladı. Sonradan öyrəndim ki, onun Zahidanda böyük nüfuzu var.

Mənə dedi: "Ağa Milani mənə məktub yazıb, sizi tapşırıb. Zərfin içinə sizin üçün xüsusi bir məktub da qoyub".

Xomeyninin və Ayətullah Xoinin dərslərində iştirak etmişdi. O, 1979-cu ildə İrana qayıdıb Kirmana getdi və tədrislə məşğul olmağa başladı.

Milaninin mənə ünvanladığı məktubunun xüsusi mənası vardı. Bununla mənim iş və tapşırıqıma dair diqqəti göstərmək və bunu ağa Kəfəmiyə də çatdırmaq istəyirdi.

Ağa Milani ictimai fəaliyyət baxımından böyük şəxsiyyət sayılırdı. Bundan əlavə, o, böyük din alimi, arif və şair idi. Ağa Kəfəmi də ictimai əxlaq baxımından böyük və alicənab şəxsiyyət, Zahidanın dini işlərinin idarəsində qüdrətli şəxsiyyət idi. Onun əlli yaşı vardı.

Ağa Milaninin məktubunu alıb oxudum. O, bəzi sözlərdən sonra öz gözəl xətti ilə belə yazmışdı: "Sizə Zahidanda gözəl günlər arzulayıram".

Muzdur ruhani

Ağa Kəfəmi gecikdiyimə görə narazılığını bildirdi. Ruhani ramazan ayından öncə təbliğat yerində olmalı idi, mənə ayın birində çatmışdım. O mənə dedi: "Məscid gecəgündüz sizin ixtiyarınızdadır, amma Məşhəddən bir şeyx də gəlib, o da moizə edəcək".

Mən o şeyxi tanıyırdım; rejimin muzduru idi, şahın elan etdiyi altı qanun layihəsini dəstəkləyir və müxalifləri pisləyirdi. Bu xəbər gözlənilməz oldu. Ağa Kəfəmiyə dedim: "Gərək ona moizə imkanı yaratmayasız". Biz bu haqda danışdığımız halda birdən həmin şeyx içəri girdi. Ağa Kəfəminin siması dəyişdi, üzündə iztirab əlamətləri göründü, ancaq mən şeyxə əsla fikir vermədim. Sonralar ağa Kəfəmi o şeyxə qarşı etinasızlığımı yada salıb məni tərifləyirdi.

Sözgedən ruhani yaltaq adam idi. İçəri girən kimi yalançı təbəssüm və mehribanlıqla, süni yaltaqlığı bildirən hərəkətlərlə mənimlə salamlaşdı. Ona baxmadan soyuq cavab verdim, yerimdən qalxmadım. Dərhal ağa Kəfəmi ilə söhbəti davam etdirib məclisi ələ aldım. Mən onda gəncliyin

əvvəllərində idim, üstəlik, həmin şeyx ibtidai məktəbdə bizim müəllimimiz olmuşdu.

Sonradan ağa Kəfəmi dedi ki, onu dəvət etməyə məcbur imiş. Çünki Zahidandakı dövlət məmurlarının qohumları arasında tərəfdarları varmış. Onlar ağa Kəfəmiyə təzyiqli göstərişlər ki, Zahidana gələndən sonra onu məscidə dəvət etsin. Ağa Kəfəminin məscidi Zahidan şəhərindəki yeganə şiə məscidi idi.

Haşimin anası və Qasimin anası

Ağa Kəfəmi israrla onun evində qalmamı istədi. Sonra bildim ki, onun iki ailəsi var və hərəsi bir evdə yaşayır. Evlər bir-birinə çox bənzəyirdi və bir-birinə yapışmışdı. O, həyat yoldaşları ilə münasibətdə çox ədalətli rəftar edir, dəqiq nizam-intizamlı hər iki evə gedib-gəlirdi. Müəyyən bir saatda evlərdən birinə daxil olur, ertəsi gün həmin saatda oradan çıxıb ikinci evə keçirdi. Hər iki ev üçün eyni miqdarda pul xərcləyirdi. Allah-Taala da onunla, özünün ailəsi ilə rəftar etdiyi kimi rəftar etmək istəmişdi: birinci yoldaşından ona dörd oğul, üç qız verdiyi kimi, ikinci yoldaşından da eynilə dörd oğul, üç qız vermişdi; nə az, nə çox! Ağa Kəfəmi evlərin hər birinə oradakı böyük oğlunun adını vermişdi: birinə Haşimin anasının, digərinə də Qasimin anasının evi deyirdi. Biz də birinci evin sakinlərini Haşimin tayfası, ikinci evin sakinlərini də Qasimin tayfası adlandırırırdıq. Kürəkənlər də bu iki evlə əlaqələrinə görə tanınırdılar. Məsələn, Məşhədin dəyərli cümə imamlarından olmuş¹ ağa İbadi² Qasimin tayfasından, 1990-cı ildə

¹ O, 2005-ci ildə dünyasını dəyişdi.

² Ayətullah Seyid Mehdi İbadi (1936-2004) Xorasanın mübariz ruhanilərindən idi, illərlə Qum və Nəcəfdə təhsil almışdı, Sistan və

Bəlucistanda şəhadətə qovuşmuş Şəhid Məzari¹ isə Haşimin tayfasından idi.

Saray ruhaniləri

Ağa Kəfəminin evində qaldım. Qərara gəldik ki, bir gün mən minbərə çıxım, bir gün də həmin şeyx. Bu bölgü ürəyimcə olmadı, amma başqa yol yox idi. Şeyx özünü peşəkar vaiz hesab etdiyinə görə sonradan moizə üçün daha çox vaxt istədi. Dedi ki, icazə verin, seyiddən (yəni məndən) bir qədər sonra mən də söhbət edim. Onun istəyi rədd edilmədi və vəziyyət beləcə davam etdi. Nəhayət, ramazan ayının on beşi gəldi.

Cümə günü olduğundan məscid adamları dolu idi. Namazdan sonra minbərə çıxıb din alimləri barədə danışmağa başladım. Dedim ki, onlar iki qisimdirlər: bir qismi vəzifələrinə əməl edirlər, bir qismi isə əməl etmirlər. Bu söhbətlə gəlişimin əsas məqsədi olan mövzuya başlamaq istəyirdim. Məsciddə adamın ən çox olduğu 21 ramazanda əsas mövzuya keçəcəkdim. İmam Əlinin (ə) şəhadət günü olduğuna görə həmin gün tətil olurdu və hamı məscidə toplaşır.

Bəlucistan vilayətində Pəhləvi rejimi əleyhinə mübarizələrdə fəal iştirak etmişdi. Ayətullah İbadi inqilabdan sonra İmam Xomeyni tərəfindən Zahidanın cümə imamı, onun Sistan və Bəlucistan vilayətində nümayəndəsi təyin olundu, o məzlum diyarda din təbliği sahəsində böyük xidmətlər göstərdi.

¹ Höccətülislam Şəhid Əli Məzari (1944-1990) Bircəndin Yüşt kəndində doğulmuş, Bircənd Elm Hövzəsində ümumi dərslərini bitirəndən sonra müqəddəs Məşhəd şəhərinə yollanmışdı. Sonra Ayətullah Kəfəmi Xorasaninin ali ictihad dərsinin şöhrəti onu Zahidana apardı. O, 1990-ci ilin 8 iyununda ixtisaslı mübarizəsindən və uzunmüddətli elmi xidmətlərindən sonra təəssübkeş vəhhabilər tərəfindən şəhadətə qovuşdu.

On beşinci günün çıxışında öz vəzifələrinə əməl edən ruhaniləri təriflədim, zalım hakimiyyətlə razılaşan, onun xeyrinə addım atanları isə tənqid etdim.

Söhbət tərzim elə idi ki, sanki qarşımda oturmuş fərzi bir saray ruhanisinə müraciət edirdim; vəzifələrinə əməl etmədiyinə, zalımlara təslim olduğuna, İslama və müsəlmanlara xəyanət etdiyinə görə onu danlayırdım.

Həmin şeyx məclisdə oturmuşdu. Ağa Kəfəmi də mehrabda səccadəsinin üzərində əyləşmişdi. Mən çox cəsarətlə danışırdım. Bu, oradakı ən yaxşı çıxışlarımdan oldu. Sonra da İmam Hüseyn (ə) müsibətindən danışıb minbərdən endim.

Camaat əvvəlki günlərdə məndən sonra oturub həmin şeyxi dinləyirdilər. Bu dəfə isə ayağa qalxıb tərif və təşəkkürlə mənə yaxınlaşmağa başladılar. Mən bayıra çıxdım, camaat da ardınca məscidi tərk etdi. Həmişəki kimi, istirahət etmək üçün otağıma getdim.

Hələ içəridə ikən şeyxin minbərin birinci pilləsində ayaq üstə dayandığını görmüşdüm. O, camaatdan xahiş edirdi ki, yalnız on dəqiqəliyə dayanıb dinləsinlər, amma camaat ona məhəl qoymadan məsciddən çıxdı. İçəridə bəlkə əlli nəfərdən də az adam qaldı.

Məscidin həyatindəki otağa girəndən təxminən on beş dəqiqə sonra bayırdan səs eşitdim. Bir nəfər qışqırır, kimisə söyürdü. Yerimdən qalxıb pəncərəyə yaxınlaşdım. Ağa Kəfəmi şir kimi nərə çəkirdi. Əmmaməsinin bir ucu hələ də boynundan asılı qalmışdı. Camaat da onun arxasında idi. Çox təəccübləndim. Bir neçə dəqiqədən sonra həmin şeyxin başaşağı və məyus halda məsciddən çıxdığını gördüm.

Sonra həmin şeyxin dostlarından olan bir dülgər kişi yanıma gəlib dedi: "Şeyx minbərdə bəzi sözlər dedi, ağa Kəfəmi də hirsələndi, ayağa qalxıb camaata dedi: "Camaat, bu

adamın söhbətini dinləmək haramdır!" Sonra bayıra çıxdı, camaat da onun ardınca getdi".

Sonra öyrəndim ki, həmin rəzil şeyx minbərdə mənim təriflədiyim din alimlərini təhqir etmiş. Odur ki ağa Kəfəminin başqa yolu qalmamış, öz dini vəzifəsinə bu şəkildə əməl etmişdi. Bu hadisədən sonra əmin oldum ki, həmin şeyx Zahidanda heç bir iş görə bilməyəcək.

Məni nə ilə qorxudursan?!

Həmin gün möminlərin biri bizi iftara dəvət etmişdi. İftardan sonra məsciddəki otağıma qayıdıb moizəyə hazırlaşmağa başladım. Bu zaman bir nəfər qapını döydü. Yaraşığı və gözəl kostyum geyinmiş bir gənc idi. Salam verib dedi: "Siz Xameneisiz?"

– Bəli.

– Polis rəisi sizi görmək istəyir.

– Nə üçün?

– Elə-belə, bəzi məsələlər barədə danışmaq istəyir.

– Mən bunun mənasını bilirəm. Bu, xeyrinizə olmaz. Mən bu axşam moizəyə dəvət olunmuşam. Əgər camaat məni saxladığınızı bilsə, xüsusən bu gün məsciddə baş verənlərə görə sizə pis olar.

Lakin həmin gənc bildirdi ki, polis rəisi ilə görüşməkdən başqa yolum yoxdur.

Bayıra çıxanda polis və hərbiçilərin məscidi mühasirəyə aldıqlarını görüb rejimin fikrinin ciddi olduğunu bildim. Çarəsiz qalıb həmin gəncə birgə polis rəisinin yanına getdim. Polkovnik rütbəli və iri cüssəli bir adam idi. Bircənddə gördüyümə bənzəməyən böyük və təmtəraqlı bir zalın sonunda böyük bir stolun arxasında oturmuşdu.

Mən içəri girəndə nə isə yazırdı. Bu, süni bir jestdir, məqsəd içəri girənə əhəmiyyətsiz yanaşıldığını çatdırmaq və

onda qorxu hissi yaratmaqdır. Ona salam verdim. Nə cavab verdi, nə də başını qaldırdı. Mən də eyni şəkildə rəftar etməyə məcbur qaldım. Ondan icazə almadan otaqdakı ən rahat kreslodə oturdum və ona diqqətsizliyimi aydın göstərən bir işlə məşğul olmağa başladım. Məni psixoloji baxımdan sarsıda bilmədiyini görən zabıt başını qaldıraraq dedi: "Sən Xameneisən?"

– Bəli.

– Nə üçün camaatı qızıqdırırsan?

– Camaatı qızıqdıran sizsiniz.

Belə bir cavab gözləmədiyinə görə oturuşunu düzəltdi.

– Necə yəni?

– Mən camaata dini məsələlər və şəriət hökmləri söyləyirəm. Bunun nəyi qızıqdırmaqdır?! Lakin siz məni buraya gətirməklə insanları təhrik edirsiniz.

Qiyafəsində soyuqqanlılıq əlamətləri göründü.

– Biz camaatı təhrik etmək istəmirik. Ancaq sən sözlərinlə şahın islahatlarını təhqir etmişən.

– Sizə verilmiş məlumatlar yalandır.

Polkovnikin səs tonu dəyişdi, özünün də müsəlman olduğunu və imam Xomeynini sevdiyini söylədi.

Təbii ki yalan danışır, məni aldatmağa çalışırdı. Ürəyimdə dedim: "İlahi! Sənə şükür olsun ki, bu məğrur hərbcini öz əlində olan gənc və yoxsul bir hövzə tələbəsinə yaltaqlanmağa məcbur etdin!"

Mehriban tərzdə nəsihət verməyə başladı: "Sən gəncsən, nə üçün özünə problem yaradırsan?!"

Belə nəsihətlər adətən, qarşı tərəfi yumşaldır. Yumşalandan sonra isə onunla kobud danışmaq istədiklərini diktə edirlər. Odur ki belə şəraitdə çox qətiyyətli danışmaq nəsihətçini məyus etmək lazımdır. Ona dedim: "Bircənddə məni həbs edib polis rəisinin yanına aparmışdılar. Ona dediyim sözü sizə də təkrarlayıram: Sizin öz vəzifəniz var,

mənim də öz vəzifəm. Mən öz dini vəzifəmə əməl etməliyəm, siz də üzərinizə düşən vəzifəyə əməl edə bilərsiniz. Sizin əlinizdən məni öldürməkdən artıq bir iş gəlmir və mən ölümə hazırım. Məni nə ilə qorxuda bilərsiniz?!"

Bu söz dünyapərəst adamlara deyiləndə ildırım effekti verir. Onlar ölüm sözündən qorxurlar. Gənclik dövrünü yaşayan həmin zabit də ölümdən qorxur, özündən daha gənc birinin isə ölümə hazır olduğunu, ölümdən qorxmadığını görürdü.

Təəccüb içində başını yana çevirdi, sonra özünə gəlib soyuqqanlı şəkildə və yenidən mehribanlıqla dedi: "İnşallah problem yaranmaz, ancaq gərək bir də belə işlərə əl atmayacağına söz verəsən. İndi yan otağa keç və bir neçə suala cavab ver!"

SAVAK-la ilk təcrübə

Yandakı otaqda müstəntiq suallara başladı: "Minbərdə nə demisən? Nə üçün demisən? Filan sözdə məqsədin nə idi?" Suallardan bəlli idi ki, minbərdə dediklərimin hamısı onlara çatmışdır.

Dindirmə bitəndən sonra məni başqa bir yerə apardılar. Oradakıların çox qaşqabaqlı sifətlərini görüb SAVAK-da olduğumu anladım. Zahidan SAVAK-ın rəisi məşhur zalımlardan idi. O, Zahidandan öncə Məşhəddə eyni vəzifədə çalışmışdı. Sonradan Zahidandan da Kırmana gedib dəhşətli cinayətlər törətdi. İnqilab dalğası genişləndəndən sonra isə Kirmandan qaçdı.

Məni bir otağa apardılar. Bir neçə gənc məni əhatəyə alıb diqqətlə yoxladı, çantamı açıb içindəki şəkilləri çıxardılar, şəkildəkilərin kimliklərini soruşmağa başladılar. Onlar təhqir və istehza ilə mənə mənəvi təzyiq göstərməyə çalışırdılar,

amma Allaha şükür olsun ki, təslim olmadım və zəiflik göstərmədim. Eyni zamanda çox əziyyət çəkdim.

Bir qədər sonra məni bir maşına mindirib şəhərdən bayıra apardılar. Hava qaranlıq və çox soyuq idi. Həmin ilin qışı sərt keçirdi, adətən, qar görməyən Zahidana qar yağmışdı.

Məni bir hərbi hissəyə aparıb növbətçi otağına saldılar. Mənim kimi yeni bir qonaq oradakı əsgərlərə gözlənilməz oldu. Başında əmmamə, gözlərində eynək, əynində ruhani geyimi olan arıq bir gənc onlara qərribə gəlirdi. Bu xüsusiyyətlər adətən, insanların diqqətini cəlb edir. Əsgərlər ayağa qalxıb məni dövrəyə aldılar, hörmətlə salam verdilər. Komandirləri onların rəftarını görüb özünü itirdi və məni tez başqa bir boş otağa göndərdi. Mənimlə mehriban rəftarından onun da təsirləndiyini bildim.

O, məni içində sönmüş bir soba olan kiçik otağa saldı. Bir qədər sonra gəlib sobanı yandırdı, mehriban tərzdə kim olduğumu soruşdu, mənimlə danışmağa başladı, sonra yemək gətirdi və özü bayıra çıxdı. Bir qədər sonra yenə gəlib otaqda oturdu. Sonra başqa bir adam da gəldi və birlikdə maraqlı söhbətlər etdik. Mənə dedi ki, sizin buraya gətirilmənin səbəbkarı özünüzdən olan birisidir. Onun nə demək istədiyini başa düşdüm. Səhər açılan kimi mənimlə sağollaşdı.

Mən hər dəfə həbs olunanda zahiri görkəmə diqqət çəkirdi. Yadımdadır, ilk həbsimdə lazımı idari işlərdən ötrü təcridxananın nəzarət qapısının önündə dayanmışdım. Bu zaman məşhur hərbcilərdən olan General Minbaşian¹ qarşıdakı pilləkəndən enirdi. Uzaqdan görən kimi mənə

¹ Fətulla Minbaşian (1916-2007) 1948-ci ildə ABŞ-da ali hərbi təhsilini bitirmiş, Pəhləvi hakimiyyətində Müdafiə Nazirliyinin Quru Qoşunlarının komandanı təyin olunmuşdu. O, 1971-ci ildə şahın qəzəbinə gəldi, ordudan tərxis edildikdən sonra İrani tərk etdi.

yaxınlaşdı, kim olduğumu və nə üçün oraya gətirildiyimi soruşdu. Ona dedim: "Mənə deyirlər ki, dövlət əleyhinə danışmısan". Şəxsi işimi istədi, onu vərəqləyə-vərəqləyə bəzən təəssüf, bəzən də təəccüblə başını yelləyir və tez-tez deyirdi: "Qəribədir! Nə üçün belə etmisən? Nə üçün bunu demisən?" Sonra getdi.

İlk təyyarə yolçuluğu

Məni səhər tezdən SAVAK-ın binasına apardılar. Axşamüstünə qədər orada qaldım. Bu müddətdə mənimlə sorğu-sual etdilər. Müstəntiqin mənim uşaqlıq dostlarımdan olduğunu görüb təəccübləndim. Biz uşaq vaxtı onunla və qardaşı ilə bir yerdə oynayırdıq, atası və bəzi qardaşları seyid alimlərdən idilər.

Axşamüstü məni hava limanına aparıb iki SAVAK əməkdaşı ilə birgə təyyarəyə mindirdilər. Təyyarə mənə bəlli olmayan bir istiqamətə uçmağa başladı. Sonra bildim ki, Tehrana gedirik.

Bu, mənim ilk təyyarə yolçuluğum idi, o vaxta qədər təyyarəyə minməmişdim. Təsadüfən, İslam inqilabından sonra ilk hava yolçuluğum da Zahidana oldu. İmam Xomeyni məni bir sərəncamla¹ Bəlucistana göndərmişdi.

¹ İslam İnqilabından sonra İmam Xomeyninin Ayətullah Xameneini Zahidana göndərdiyi sərəncamın mətni:

Mərhəmətli və Rəhmli Allahın adı ilə

Cənab Höccətülislam ağa Seyid Əli Xamenei

Qaniçən Pəhləvi rejiminin əlliillik hakimiyyəti dövründə Sistan və Bəlucistan bölgəsindəki qardaş və bacılar həmişə zülmə məruz qalmışlar. Oraya gedib hörmətli əhalinin istəklərilə maraqlanın, o diyarın qəhrəman xalqının problemlərini mənə və aidiyyəti orqanlara məruzə edin. Allah sizə və o bölgələrin cəsur əhalisinə uğur versin. Səfər çərçivəsində əhalinin istəklərinə müsbət cavab vermiş İran İslam İnqilabının yol və

1978-ci ildə Bəlucistanın İranşəhr şəhərində mənimlə birgə sürgündə olmuş Raşid Yəzdi də mənimlə idi. Təyyarə ilə Tehrandan Kirmana, İslam respublikası quruluşuna dair referendum günü də oradan Zahidana uçduq. Bölgənin bir çox şeyxləri hava limanına bizi qarşılamağa gəlmişdilər. Orada onlara dedim: "Mən həyatımın ilk təyyarə səfərində bu hava limanını tərk etmişdim. İnqilabdan sonra ilk səfərimdə də bu hava limanına qədəm qoyuram".

Qəzəl gəmisi

Təyyarədə mühafizə altında Tehrana uçarkən müxtəlif məsələlər barədə fikirləşirdim: İslam hərəkatının gələcəyi, hərəkatın lideri olan İmam Xomeyni, Tehrana müalicəyə getmək üçün mənə ehtiyacı olan və gözlərinə mirvari suyu gəldiyinə görə görmə qabiliyyətini itirməkdə olan atam, mənə gözləyən tale və s. Allah-Taaladan başqa heç kəsin bilmədiyi bu məsələlər barədə fikirlərdən daşınıb bir jurnal götürdüm və vərəqləməyə başladım. Jurnaldakı bir qəzəldən xoşum gəldi. Adətən, bəyəndiyim şeirləri Qəzəl gəmisi adlandırdığım dəftərə yazırdım. Gördüm ki, yanımdakı SAVAK əməkdaşları boylanıb nə yazdığımı baxırlar. Onlara fikir vermədən yazmağa davam etdim. Onlar da baxmağa davam etdilər. Şeiri bitirəndən sonra aşağısından yazdım: "Bu beytləri iki mehriban məmurla Zahidandan naməlum yerə aparıldığı zaman yazdım". Bu sözlər onların hər ikisinə müsbət təsir etdi.

Təyyarə gecə vaxtı Tehranın səmasına çatdı. Şəhərin işıqlı mənzərəsi gözəl idi. Mənim kimi SAVAK əməkdaşları da

məqsədlərini izah edin və onları referendumda iştirak etməyə həvəsləndirin.

Hörmətlə: Ruhullah Musəvi Xomeyni
29.03.1979

Tehranın mənzərəsinə baxmağı sevir və paytaxta çatdıqlarına görə sevinirdilər. Onların biri daha çox sevinirdi. Ona dedim: "Qədrimi bil, mənə görə təyyarə ilə Tehrana gəldin. Əgər dustaq başqa birisi olsaydı, səni avtomobillə Xaşa¹ göndərəcəkdilər, gecədən səhərə qədər bərəhut çölündə olacaqdın". Çox məmnunluğunu ifadə edən tərzdə ürəkdən güldü.

Səltənətabad qarnizonu

Təyyarədən endik. SAVAK maşını trapın önündə gözləyirdi. Maşına mindik və Tehranın xiyabanlarına yola düşdük. Mən arxada oturmuşdum, bayıra baxa bilmirdim, lakin keçdiyimiz bəzi xiyabanları uzaqdan tanıdım. Çox soyuq bir gecə idi, qar yağırdı. Boş bir məhəlləyə çatdıq. Bir qədər həyəcanlandım, fikirləşdim ki, bəlkə də bu boş yerdə məni öldürmək istəyirlər.

Bir qədər sonra "dur" səsini eşitdim. Maşın dayandı. Bildim ki, hərbi qarnizona gəlmişik. Məmurların biri yerə enib keşikçiyə bir kağız verdi. Yol açıldı və biz içəri girdik. Sonradan bildim ki, ora Səltənətabad qarnizonu² imiş.

Nəzarət-buraxılış məntəqəsinin önündə maşından endik. Keşikçi zabit məni yoxlayıb təhvil aldı, SAVAK əməkdaşları isə qayıtdılar. Məni içində iki çarpayı və bir soba olan təmiz və böyük bir otağa saldılar.

Zabit məndən soruşdu: "Şam yemisən?" Dedim ki, yox. Mənə yemək gətirdi. Şam yeməyi yeyib namaz qıldım, sonra isə dərin və rahat bir yuxuya getdim. Hər yer qaranlıq olduğuna görə bayırı görmürdüm.

¹ Sistan və Bəlucistan vilayətində bir şəhərdir.

² Səltənətabad qarnizonu Tehranın əsas qarnizonlarından idi, qədim Tehranın şimalında eyni adlı bölgədə yerləşirdi.

Sübh çağı yuxudan oyanıb namazımı qıldım. Sonra bir nəfər gəlib səhər yeməyi istəyib-istəmədiyimi soruşdu. Səfərdə olduğuma görə oruc deyildim; dedim ki, istəyirəm. Mənə böyük bir fincanda çay və ordu çörəyi gətirdi. Bu çörək adətən, bir qədər yağ, şəkər və azca kafurla bişirilirdi, qalın və çox dadlı olurdu. Çörəyin yanında bir qədər kərə yağı da vardı. Ac idim, hamısını ləzzətlə yedim.

Qarlı gün

Pəncərədən bayıra baxanda qar hər yeri bürümüşdü. Biz Tehrana çatanda xəfif qar yağırdı, amma gecə boyu yağıb yerə ağ və təmiz don geyindirmişdi. Bir zabit gedib-gəlirdi. Bildim ki, otağım zindanın yanındadır, həmin zabit də nəzarətçidir. Bir saatdan sonra məni çağırdılar. Həmin iki SAVAK əməkdaşı gəlmişdi. Onlarla bir maşına minib qədim Şimiran yolundakı bir binaya getdik. Ora SAVAK-ın gizli mərkəzlərindən idi. Həmin iki nəfər mənimlə sağollaşanda üzlərində şəfqət cizgiləri gördüm. "Bir sifarişin varmı?" – deyə soruşdular. Dedim ki, ağa Kəfəmiyə salam söyləyin. Bununla Tehrandə olduğumu bilmələrini istəyirdim.

Məni böyük bir otağa apardılar. Bir müddət orada qaldım. Həmin əsnada bir nəfər qapını açıb mənə tərs-tərs baxdı və getdi. Bir qədər sonra ikinci adam gəlib eyni işi təkrar etdi. Bu iş bir neçə dəfə təkrar olundu, axırincısı isə dedi ki, gəl, gedək.

Məni yenidən iki SAVAK əməkdaşı ilə bir avtomobilə mindirəndə təəccübləndim. Avtomobil şəhərin xiyabanlarını dolaşmağa başladı. Onun sonradan Elizabet bulvarı, inqilabdan sonra isə Əkinçi bulvarı adlanan yerdən keçdiyini görəndə Tehranın qərbinə doğru getdiyimizi bildim. Mən o xiyabanı yaxşı tanıyırdım. İraq səfirliyi orada yerləşirdi. 1957-ci ildə İraqa getmək üçün oradan viza almışdım.

Həmin xiyabandan keçdik və avtomobil şimal-qərbə döndü. Nəhayət, heç bir binanın olmadığı bir yerə çatdıq. Təəccübüm artdı və mənə hansı taleyin gözlədiyini düşünməyə başladım. Avtomobil bir qədər gedəndən sonra sağa döndü, bir keşikçinin nəzarət etdiyi hündür bir maneənin yanından keçdik. Maneənin o tərəfində qarla örtülmüş bir meydança gördüm. Avtomobil meydançanın bir hissəsində dayandı. Biz maşından endik. Qarşıda təxminən on metr hündürlüyündə bir divarla əhatələnmiş böyük bir qala vardı. Bir yanda sarı rəngli alçaq hərbi tikililər görünürdü. Başqa yanda isə yeni bir bina yerləşirdi. Məmurların biri yeni binanın içinə girdi, ikincisi isə avtomobilin motorunu və təkərlərini yoxlamağa başladı. Yolda danışıqlarından onların türkdilli olduqlarını öyrənmişdim. Oranın hara olduğunu bilmək üçün oradakı məmura türkcə dedim: "Bura haradır?" Türkcə verdiyim bu sual öz təsirini buraxdı. Məmur qorxa-qorxa sağa-sola baxdı, türk ləhcəsilə dedi: "Qızıl qala".

Biz məşhur Qızıl qala zindanında idik.¹ Mən bu zindan barədə eşitmişdim. Deyirdilər ki, orada qalmaq çətindir, dustaqlarla qəddarcasına rəftar edirlər.

İçəri girmiş məmur qayıtdı. Hər ikisi yola düşdü, mən də onların arxasınca qalaya doğru getməyə başladım. Qalanın qapısı açıldı, içəridən bir əsgər çıxdı və qarın üstü ilə bizə doğru qaçmağa başladı. Mənə işarə ilə soruşdu: "Budur?" Məmurlar cavab verdilər ki, hə, özüdür. Sonra əsgər üzünü mənə tutub dedi: "Mənəmlə gəl". Mən onun arxasınca getdim. Sonradan onunla da tanış oldum. Yaxşı bir şirazlı gənc idi, hərbi xidmətini orada keçirirdi.

¹ İnqilabdan sonra bu zindan söküldü və yerində meyvə-tərəvəz bazarı tikildi.

Əsas qapıdan girəndən sonra bir metr irəlində başqa bir hündür divar gördüm. Onun da qapısını açdılar. Böyük bir meydan vardı, zindan onun ortasında yerləşirdi. Zindana tərəf getdik. Qalanın dəmir zəncirlərlə bağlanmış böyük və qorxunc qapısı açıldı. İçəridə dar bir koridor, onun hər iki tərəfində də kameralar yerləşirdi. Məni kameraların birinə saldılar.

Gizir Zamani

Üstümdə Quran, təsbeh, telefon dəftərçəsi, qəzəl dəftəri, bir də "Təzkirətül-müttəqin" kitabı vardı. Bu kitab bir qrup böyük din aliminin şəriət irfanı barədə risalə və zikrlərindən ibarətdir. Onu mənə Kirmanda Seyid Kamal Şirazi vermiş, Zahidanda çox oxumuşdum. Həmçinin cibimdə dörd tımən iki qran pul vardı. Zahidanda olanda bütün pulum beş tıməndən ibarət idi. Onun səkkiz qranı ilə Zahidan SAVAK-ında çörək və yumurta almışdım.

Məni bir kameraya saldılar. Kamera eni-uzunu iki metr olan kvadrat bir otaq idi. Yarısı bir qədər hündür idi; oturmaq və yatmaq üçün nəzərdə tutulmuşdu, üstündə samandan bir döşək vardı. Mənə iki ədyal verdilər. İlk dəfə idi belə kiçik bir otaqda saxlanırdım. Bir müddət oturub təcəcübə ətrafıma baxdım. Divarda kiçik bir baca vardı, nəzarətçi dustağa göz qoymaq üçün onun önündə gəzişir, baxırdı. Qapının üstündə də bir baca vardı, üstünü örtmüşdülər. Digər küncdə zəif bir lampə yanırdı, işığı 15 vattan çox olmazdı.

Bir neçə dəqiqədən sonra kameranın qapısı açıldı və bir hərbcı içəri girdi. Sonradan bildim ki, Gizir Zamanidir. Eyni rütbədə olan beş hərbcı də növbə ilə zindana nəzarət edirdi. Onların ikisi məhbuslar arasında çox məşhur idi: Biri bu

Gizir Zamani idi, digəri də onların başçısı olan Gizir Saqi. Onun barəsində danışacağam.

Gizir Zamani içəri girib dedi: "Üstündə nə var?" Dedim ki, axtara bilərsən. Üstümü axtarmağa başladı. Quranı çıxarıb baxdı və dedi: "Bu, Qurandır; eybi yoxdur, saxlaya bilərsən". Deyəsən, cibimdəki pulun azlığını görüb mənə yazığı gəldi. Sonra "Təzkirətül-müttəqin" kitabı haqda maraqlanıb dedi: "Bu, dua kitabıdır?" Məndən müsbət cavab alıb kitabı da qoymaq istəyirdi. Amma ona dedim: "Bu, irfan kitabıdır..." Sözümlü kəsib dedi: "Bəli, dua kitabıdır, dua kitabıdır, eybi yoxdur, qala bilər!" Bu rəftarı aydın göstərirdi ki, mənə kömək etmək istəyir. O, yalnız telefon dəftərçəsini alıb getdi və mən tək qaldım.

Ərəb dustaqlar

Qurana sığınıb ucadan oxumağa başladım. Mənim qiraətimdə fars ləhcəsi yoxdur, eşidən ərəb olduğumu zənn edir. Oxuduğum yerdə bir nəfər qapının kiçik dəliyinin örtüyünü çəkib mənə baxdı. Ondan sonra başqa biri gəldi, sonra da daha birisi. Mən onları nəzarətçi sanırdım, amma biri mənimlə xuzistanlılara xas ərəb ləhcəsi ilə danışanda nəzarətçi olmadıqlarını anladım. Nə dediyini başa düşməyib cavabını da vermədim. Başqa birisi gəlib ərəbcə soruşdu: "Sən əhvazlısan?" Dedim ki, xeyr, məşhədliyəm. Onlar getdilər və daha qayıtmadılar. Sonradan öyrəndim ki, Ərəb Azadlıq Cəbhəsinin¹ üzvləridir. Bu cəbhəni əvvəlcə Camal

¹ Ərəb Azadlıq Cəbhəsi 1968-ci ildə ərəb milliyətçiliyi, sosializm ideologiyası və silahlı mübarizə strategiyası əsasında Mübariz Fələstin Cəbhəsi olaraq yaradılmış, öz silahlı fəaliyyətlərinə İordaniyadan başlamışdı.

Əbdülnasir¹ dəstəkləyirdi, sonra İraq bəəsçiləri himayələri altına aldılar və İslam inqilabına qarşı istifadə etməyə başladılar. Onların anti-ərəb və anti-islam şah rejimini devirmiş bir inqilabla vuruşmaları qəribə idi.

Əlbəttə, Xuzistan ərəbləri dindardırlar, Peyğəmbər Əhli-beytini (ə) sevirlər. Mən bu dindarlığı onlarda inqilabdan öncə gördüm, inqilabdan sonra isə daha çox şahid oldum. Xüsusən müharibə başlayandan sonra xuzistanlı kişi və qadınlar İslam vətənlərini Bəəs rejiminin işğalından qorumaq üçün qəhrəmancasına mübarizə apardılar, onların əməkdaşlığına ümid bəsləyən bəəsçiləri məyus etdilər. Xuzistanlılar müharibə vaxtı özlərinin dinlə və İslam quruluşu ilə ideoloji bağlarını sübuta yetirdilər; qəhrəmancasına müqavimət göstərdilər, karvan-karvan şəhid verdilər, bombardman altındakı şəhərlərindən didərgin düşdülər, Allahın razılığından ötrü çoxlu əzab-əziyyətlərə dözdülər. Buna görə də, bəəsçilərə bağlı olan həmin irqçi və laik qrup İslam inqilabından sonra sürətlə Xuzistan əhalisindən təcrid olundu, indi də diqqətəlayiq təşkilatları yoxdur.

¹ Camal Əbdülnasir (1918-1970) Misirdə şah rejimi devriləndən sonra ikinci prezident olmuşdu. O, ərəb milliyyətçiliyi və ərəb ölkələrinin birliyi nəzəriyyəsilə məşhurlaşmışdı, qərb ölkələrindən uzaqlaşıb Şərq blokuna, xüsusən də keçmiş SSRİ-yə yaxınlaşmaq siyasətini rəhbər tuturdu. 1956-cı ilin iyulunda Süveyş kanalının milliləşdirilməsi, Misir, Suriya və Yəmən ölkələrindən vahid ərəb respublikasının yaradılması, 1967-ci ildə İsrailə müharibə və Qoşulmama Hərəkatının yaradılmasında rolu onun ən mühüm addımlarından sayılır. Nasir prezidentlik dövründə ən sevimli ərəb və müsəlman lider, Amerikanın və Qərb dünyasının əsas düşmənlərindən biri sayılırdı. Buna görə də, Qərbdən zülm görənlər və Qərb düşmənləri tərəfindən sevilirdi. O, 1970-ci ilin sentyabrında 52 yaşında vəfat etdi.

Həbs olunandan sonra bir neçə gün koridora çıxmaq məsələsində çətinlik yaratmadılar. Odur ki bu adamlarla tanış oldum, qarşılıqlı ünsiyyət qurduq. Hamısı iranlı olduqlarına görə farsca bilirdilər, ancaq mən ərəb dilini çox sevdiyimə görə onlarla bu dildə danışardım.

Onların arasında şeir və ədəbiyyatla tanış olan, çoxlu şeirlər bilən bir kişi vardı. Ondan eşitdiyim şeirlərin bir çoxunu yadda saxlamışam. Adı Seyid Baqir Nəzari idi. Zindandakı ərəb qardaşlar həmçinin Əbu-zəyyə adlı yerli şeir üslubunda da oxuyurdular. Onların arasında Ali-Nasir əl-Kəbi adlı savadlı və aydın bir gənc də vardı. Artıq onun haqqında danışmışam.

Seyid Baqir Nəzari həm də dindar idi. Yadımdadır, hər gün ucadan Aşura ziyarətnaməsini oxuyur, Əhli-beytə (ə) salavat deyir, düşmənlərini lənətləyirdi. Sonra da zikr deyə-deyə dəhlizdə gəzişirdi.

Onlardan Şeyx Hənəş adlı biri qonşu kamerada qalırdı. "Şeyx" onun qəbiləsindəki mövqeyini göstərirdi. Digər tərəfdəki qonşum həmin təşkilatın 20-30 yaş arasında olan gənc üzvü Şeyx İsa idi. Yaraşlıq və vüqarlı gənc idi. Öyrəndim ki, ailənin yeganə oğludur və qəbiləsində böyük nüfuzu var. Onların başqa birisi Şeyx Dəhrab əl-Kəbi idi. O da qəbiləsinin şeyxi idi, digər dustaqlar ona hörmət edirdilər. Yadımdadır, xuzistanlı qardaşlar açıq havada gəzinti zamanı bəzən zarafatlaşır, bir-birlərini vururdular. Lakin onlardan hansı Dəhraba sığnsaydı, heç kim ona yaxınlaşmazdı. Onlardan biri də Əbdülzəhra Behiştı idi və öndəki kamerada qalırdı.

Həmin zindandan xuzistanlı qardaşlarla çoxlu xatirələrim var. Onların bəzisini söyləyəcəyəm:

Ali-Nasir Kəbi ilə xüsusi söhbətlərim olurdu. O kişi digərlərindən fərqli idi, hamı ona hörmət edirdi. Təşkilat üzvlərinin yanından keçəndə ayağa qalxırdılar. O, dostcasına

zarafat və əyləncələrə qatılmırdı, təkəbbürdən uzaq idi, amma həmişə vüqar və mətanətlə onlardan uzaq gəzirdi. Mənim onunla ərəb, ingilis və türk dili dərslərim olurdu. Ərəb qrammatikası sahəsində də işləyirdik. Sonra isə müasir dövrdə İslamın problemləri və zalım rejimlərin istismarı haqda danışmağa başladıq. Daha sonra mövzu genişləndi və təşkilati əlaqələr barədə söhbət açdım. O bunu yaxşı qarşıladı. Əlbəttə, bizim əlaqəmiz bu həddə inkişaf etməmişdi və bu məsələyə giriş hər ikimiz üçün ehtiyatsızlıq sayılırdı.

Azadlığa çıxandan sonra qəzetdə onun, Dəhrab əl-Kəbinin və Şeyx İsanın edam olunduğunu oxuyub çox kədərləndim.

Ali-Nasir Kəbi alicənab bir şəxsiyyət idi. Qonşum Şeyx Hənəş də qəbiləsində möhtərəm adam sayılırdı. O, ortaboylu, 60 yaşlı və vüqarlı idi. Bir dəfə ondan Hənəş sözünün mənasını soruşdum, amma cavab vermədi. Seyid Baqir Nəzari dedi ki, bir də ona bu barədə sual verməyim. Təəccübümü görəndə dedi ki, mənası yaxşı bir şey deyil. Daha çox təəccüblənib nə üçün ona belə ad qoyulduğunu soruşdum. Mənə dedi: "Həmin bölgənin əhalisi düşünür ki, oğlana ən pis adı versələr, sağ qalar və müxtəlif səbəblərdən ölməz!" Bu, qəribə inandır. Amma daha qəribəsi odur ki, Hənəşin bütün qardaşları ölmüş, yalnız o, sağ qalmışdır.

Zindanda ramazan məclisləri

Ramazan ayı idi. Xuzistanlı qardaşlar iftardan sonra koridora toplaşib ədyal sərir, çay hazırlayıb, qəlyan çəkirdilər.

Mən kameranın içindən onlara baxırdım. Sonradan mənə də koridora çıxmağa icazə veriləndə onlara qoşuldum. Qərara gəldik ki, hər axşam onlara dini söhbət edim, sonra

da yaxşı səsi olan Seyid Kazim İmam Hüseynin (ə) müsibətlərindən oxusun. Mənim söhbətlərim dolayı şəkildə hakimiyyətə qarşı olurdu. Həzrət Əmirəlmömininin (ə) həyatı, ədaləti və İslam dövlətinin başçısının xüsusiyyətləri haqda danışdım. Onlar təbii ki, bu mövzulardan razı qalırdılar, çünki onların amal, ümid və əzablarına uyğun mövzular idi.

Məclisin xərclərini hər axşam bir nəfər ödəyirdi. Pulsuz olduğuma görə bu qayda mənə aid deyildi. Əsas xərc də çay və şəkər xərci idi.

Zindanda Avanesyan adlı bir erməni də vardı. Sonradan bildik ki, o, Kommunist partiyasının rəhbərlərindəndir. O, digər dustaqlardan çoxlu pulu və imkanları ilə seçilirdi. Bir dəfə bizim ramazan məclislərimizə yaxınlaşdı, mənim söhbətimi dinləyib çox sevindi. Bir neçə gündən sonra yanımıza gəlib dedi ki, icazə verin, növbəti məclisin xərcini üzərimə götürüm.

Biz kameralarda bir-birimizə baş çəkməyə gedirdik. Ərəb qardaşlar mənim yanıma çox gəlirdilər, mən də onların kameralarına gedirdim.

Mən kameranın təmizliyinə çox əhəmiyyətli yanaşırdım, amma digərləri riayət etmirdilər, siqaretin külünü və kötüyünü yerə atmağa vərdiş etmişdilər. Siqaret qutularından külqabı düzəltdim, onların biri siqaret çəkəndə külqabını əlinin altına qoyurdum. Həmin adam da mənə təəccüblə baxıb əlini yana çevirirdi ki, siqaretin külü külqabıya tökülməsin!

Sadələvh dustaq

Həmin zindanda bir ay yarım qaldım. Orada çoxlu gülməli və ağlamalı hadisələr baş verdi. Bir müddət mənə koridora çıxmağa icazə verilmədi. Bir dəfə Tehran ləhcəsi ilə

danışan yeni dustaqların səsini eşitdim. Bildim ki, yeni qonaqlar var. Sözlərinə qulaq asıb bir neçə saat öncə həbs olunduqlarını anladım. Onların biri mənim kameramın pəncərəsini açıb içəri baxdı və adımı soruşdu. Adımı və Məşhəddən bir hövzə tələbəsi olduğumu söylədim. Onlar da özlərini təqdim edib həbs səbəblərini dedilər. Bazarın gənc tacirlərindən idilər, ramazan ayında bazardakı came məscidinin inqilabçı ruhanilərindən birinin moizəsini dinlədikləri yerdə hissləri coşmuş və bəzi şüarlar vermişdilər. Polis də hücum edib onları tutmuş, zindana gətirmişdi.

Onları görməyimə çox sevindim. Hələ onda xuzistanlılarla dostlaşmamışdım. Bir neçə saatdan sonra eşitdiyim səslərdən isə azad olunduqlarını bildim. Onlar gedəndən sonra sanki nəşə itirdim.

Şam namazını bitirib namaz sonrası dualarımı oxumağa başladım. Bu zaman onlardan biri kameramın pəncərəsini açıb dedi: "Ağa seyid, mən qayıtdım". Digərlərini soruşanda dedi ki, azad olundular. Bildim ki, bu, onlardan seçilibmiş. Onu uzun müddət zindanda saxladılar. Sonradan mənə koridora çıxmağa icazə veriləndə gəlib mənimlə iftar edirdi. Çox sadələvh adam idi. Onun əksinə olaraq, İran İslam hərəkətində iştirak edən digər bazar gəncləri əksərən istedadlı və çoxbilmiş olurdular.

Həmin şəxs sadələvhlüyündən zindanın nəzarətçi gizirlərindən onu azad etmələrini istəyirdi. O, gizirlərdən o qədər ısrarla xahiş edirdi ki, yazıqlar məcbur qalıb deyirdilər ki, yaxşı, filan gün azad olunacaqsan. Bunu eşidən dostumuz sevindiyyindən uçmağa qalırdı. Mənim yanıma gəlib onların belə bir söz verdiklərini söyləyir və deyirdi: "Azad dünyaya dair nə qulluğun olsa, hazırım!"

Axırda mən azadlığa çıxdım, o isə hələ zindanda idi. Eşitdim ki, məhkəmədə təxminən bir il həbsə məhkum olunmuşdu.

Onun cinayəti də qəribə və gülməli idi: dəftərçəsindən bir beyt avam şeiri tapılmışdı. Çox zəif şeir idi. Məzmunu belə idi:

Qoca və gənc - hamınız deyin:

Allahın lənəti olsun böyük Rza şaha!

Belə bir əsassız ittihamla yazığa həbs hökmü verildilər. Bu məsələ məhkəmə və hakimlərin necə yaramaz olduqlarını göstərir.

Gizir Saqi

Qeyd etdim ki, gizir rütbəli beş hərbi növbə ilə dustaqlara nəzarət edirdi. Başçıları Saqi, digər dörd nəfərin ikisi kobud, ikisi isə mehriban idi. Saqi ucaboy, enlikürək və güclü bir hərbi idi; özünə görə şəxsiyyəti vardı, farscasında türk ləhcəsi azacıq hiss olunurdu. Özü gizir olsa da, zabitlərə əmr verirdi. Mən bunu özüm gördüm. Bir dəfə istintaq otağında bir polkovnik-leytenant məni dindirirdi. Bu zaman Saqi icazəsiz otağa girib polkovnik-leytenantla amiranə və kobud tərzdə danışmağa başladı. Bir dəfə də SAVAK-ın rəisi Pakrəvan¹ zindana baxış keçirməyə gələndə onun qüdrətinə şahid oldum. Pakrəvanla birgə on zabit də gəlmişdi və onların ən aşağı rütbəlisi polkovnik-leytenant idi. Onların arasında danışan yeganə adam Saqi idi. Pakrəvan mənim kamerama gələndə bəzi suallar verdi, mən də

¹ Həsən Pakrəvan 1960-1964-cü illərdə SAVAK-ın, habelə ordunun Xüsusi idarəsinin sədri, nazir, bir müddət də səfir olmuş, İrana qayıdandan İslam inqilabına qədər sarayın yaxın adamlarından biri kimi fəaliyyət göstərmişdir. Pakrəvan inqilabdan sonra törətdiyi müxtəlif cinayətlərə görə ölüm hökmünə məhkum edildi.

cavablandırdım. Bu zaman Saqi gurultulu, bir qədər batıq və çox cəsarətli səsi ilə müdaxilə edib məni göstərdi və dedi: "General, bu, sakit dustaqdır".

Saqi cəsarətli və alicənab adam idi, möhkəm və vəziyyətindən razı dustaqları sevirdi, onlara hörmət edirdi. Əksinə, zəiflik göstərənlərə qarşı kobud davranırdı. Bir dustağın yalvardığını və ya ağladığını görəndə söyür, həbsə düşməsinə səbəb olan işinə görə danlayırdı.

Qardaşların biri sonralar bu hərbcinin alicənablığı və mərdliyi barədə mənə çox danışdı. O, deyirdi ki, azadlığa çıxandan sonra Saqi onu evinə dəvət edib və evində onunla bir çox məsələlər barədə söhbət edib.

İnqilabdan sonra siyasi zindanların bütün əməkdaşları kimi Gizir Saqi də həbs olundu. Mən onda İnqilab Şurasında idim. Şura çoxlu üzvlərin iştirakı ilə bir iclas keçirdiyi zaman Saqinin həbs xəbəri verildi. Şuranın bütün üzvləri narahat oldular. Qızıl qala zindanına oradakıların əksərinin yolu düşmüşdü, Saqini tanıyırdılar. İnqilab Şurasında razılığa gəldik ki, bir məktub yazıb ondan razılığımızı bildirək. Bu işi gördük və məktub hamı tərəfindən imzalandı.

Gizir Zamani barədə 72 və ya 73-cü ildə Tehranın İşrətabad qarnizonunda ağa Haşimi Rəfsəncani ilə görüşümüzə dair bir hadisə danışmaq istəyirəm.

Yoldaşım ilə birgə ağa Haşimini ziyarət etmək qərarına gəldik. Siyasi dustaqlarla görüş çox çətin idi. Mən zindanlara dair təcrübələrimin köməyi ilə bu görüşə nail ola bildim. Əvvəlcə yoldaşım qarnizona girdi, mən də zərif bir hiylə ilə onun ardınca getdim. Ağa Haşimi ilə görüşəndə onu ziyarət etmək üçün seçdiyimiz üsula görə sevinib güldü.

Ağa Haşimi ilə danışanda yaxınlığımızda bir hərbcinin mənə baxıb gülümsədiyini gördüm. Mən də ona təbəssümlə cavab verdim. Görüşümüz bitənə qədər onun üzündən

təbəssüm əskik olmadı və iti baxışlarla bizi süzdü. Ağa Haşimi sonralar azadlığa çıxanda dedi: "Sənə baxıb gülümsəyən adamı tanıdın?" Dedim ki, yox. Dedi: "O, Gizir Zamani idi, böyük ehtimalla sizi tanımışdı". Bəli, mənə də tanımışdı. Mən bir ay yarım Qızıl qala zindanında qalmışdım. Üstündən on il keçdiyinə və kökəldiyinə görə mən onu tanımamışdım. O isə məni tanımışdı, amma üz vurmur, heç nə demirdi.

Məşhur dustaqlar

Zindanda olduğum günlərdə ölkədəki vəziyyətin hakimiyyətin istədiyi kimi getmədiyini bildim. Bəzi məscidlərdə ramazan ayının qorxmaz İslam fəaliyyətlərinin ardınca həbs dalğası başlamışdı.

Bu dalğada həbs olunanlar arasında bizim həmkarlarımız da var idi. Onlardan biri Şəhid Bahünər idi. Şəhid Bahünər inqilabdan sonra, 1981-ci ildə Baş nazir olarkən münafıqlar tərəfindən törədilən partlayışda prezident Şəhid Rəcəyi ilə birgə şəhadətə qovuşdu. Tehran ruhanilərinin bir qismi də həbs olunanlar arasında idi. Onlar da Qızıl qala zindanında saxlanırdılar, amma başqa korpusda olduqlarına görə onları görə bilmirdik.

Həftənin bəzi günlərində günəş altında təmiz hava almaq üçün təxminən 15 dəqiqə həyətdə gəzişirdik. Buna da istintaq bitəndən sonra icazə verilirdi. İstintaq ittihama uyğun olaraq, bəzən iki ay çəkir, bəzən də daha artıq uzanırdı.

Bir gün həyətdə gəzişəndə əlli-altmış yaşlı ucaboy bir kişinin ağır-ağır gəzdiyini gördüm. Təmiz və səliqəli geyimi mühüm şəxsiyyətlərdən olduğunu göstərirdi. Kimliyini

soruşanda General-mayor Qərəni¹ olduğunu dedilər. O, şah ordusunun yüksək rütbəli zabitlərindən idi, inqilabi və bəlkə də dini fəaliyyətləri olmuşdu. O, inqilabçı təqlid müctəhidlərindən olan ağa Milani ilə əlaqə saxlayıb ona müştərək inqilabi hərəkətin rəhbərliyini təklif etmişdi. Mən bu barədə eşitmişdim, ancaq təklif qarşısında ağa Milaninin mövqeyindən xəbərsiz idim. Ağa Milani ilə onun arasında ağanın bir qohumu vasitəçilik edirmiş. Sonda təklifin üstü açılmış, o vasitəçi həbs olunmuş və Qərəni üç il azadlıqdan məhrum edilmişdi.

Qərəni İslam inqilabının qələbəsindən öncə İmam Xomeyni tərəfindən İnqilab Şurasına üzv təyin edildi, inqilabdan sonra ordunun müştərək qərargahının sədri vəzifəsində çalışdı və nəhayət, Furqan cəmiyyəti tərəfindən şəhid edildi.

Ağa seyid, cəddin bizimlədir

Bir gün günorta namazından sonra zindanın koridorunda tək oturub nahar yeyirdim. Yadımdadır, yemək bozbaş idi. Birdən bir məmur məni səsləyib dedi: "Rəis sizi çağırır". Əbamı çiynimə salıb rəisin kabinetinə getdim. Məni görən kimi dedi: "Sən azadsan. Əşyalarını topla, çıx!" Sevincək kameraya qayıtdım. Bu sevincdə bir qədər narahatçılıq da vardı; zindənda gecə-gündüz mehriban ünsiyyətdə olduğum qardaşlardan ayrıldığıma təəssüflənirdim.

¹ Məhəmməd vəli Qərəni (1913-1979) 1958-ci ildə şah rejimi əleyhinə çevriliş planına görə ordudan ixrac və üç il azadlıqdan məhrum edilmişdi. Qərəni inqilabdan sonra İmam Xomeyni tərəfindən İnqilab Şurasının üzvü və general-leytenant rütbəsilə inqilab ordusunun qərargah rəisi təyin olundu. O, 1979-cu ildə terrorçu Fırqan qruplaşması tərəfindən evində şəhid edildi.

Əşyalarımı topladığım yerdə bir nəzarətçi ucadan qışqırdı ki, Xamenei azad olundu. Bütün dustaqlar kameralarından çıxıb Tehrandakı qohumlarımın gətirdiyi ədyal və bu kimi digər əşyaları toplamağa kömək etməyə başladılar. Nəzarətçi əşyaları götürüb bayıra apardı. Sonra ərəb qardaşlar toplaşib öz tərzləri ilə atılıb-düşür və təkrarlayırdılar: "Ya səyyid, cəddukə viyyana".¹

Zindanda olanda mənə görüşü qadağan etmişdilər, heç kimlə görüşə bilməmişdim. Azadlığa çıxandan bir neçə gün sonra isə həftəlik görüş vaxtı şirniyyat alıb zindana getdim və qardaşlarla görüşdüm.

Zindandan sonra İmam Xomeyni ilə görüş

Azadlığa çıxandan sonra müxtəlif təcridxanalarda saxlanan bəzi gənc ruhanilərin məndən bir neçə gün öncə azadlığa çıxdıqlarını və SAVAK-ın onları Qeytəriyyəyə İmam Xomeyni ilə görüşə apardığını eşitdim. SAVAK bu yolla ruhaniləri yumşaltmağa çalışırdı.

Mən də həvəslənib öz-özümə dedim ki, Allaha təvəkkül, imamın saxlandığı yerə gedəcəyəm, bəlkə mənə də görüş verdilər.

Ünvanı öyrənib Qeytəriyyəyə getdim. O zaman Qeytəriyyə boş məhəllə idi, tək-tük evlər vardı, indi isə çoxlu əhalisi olan yaşayış məntəqəsinə çevrilib. İmamın saxlandığı evə yaxınlaşdım. Keşikçilər evin hər tərəfini mühasirəyə almışdılar. Onların birinə dedim: "Mən zindandan yeni çıxmışam və digər dustaqlar kimi imamla görüşmək istəyirəm". Onların arasında fikir ayrılığı yarandı. Bəzisi deyirdi ki, sadə bir adamdır, bu qədər yol gəlib, icazə verək görüşsün, bəzisi isə razılaşmırdı. Nəhayət, razılığa

¹ Ağa Seyid, cəddin bizimlədir!

gəldilər ki, bir neçə dəqiqəliyə icazə versinlər. Qapını döydüm. İmamın oğlu Hacı ağa Mustafa qapını açdı və məni görüb təəccübləndi. Nə vaxt azadlığa çıxdığımı soruşanda dedim ki, iki gün öncə.

Otağa girəndə ağanı qarşımda gördüm. Ürəyimdə qalmış hisslərim oyandı. Ümmətin və dostların vəziyyəti barədə danışib builki ramazanın hədəf getdiyini və məhərrəmə indidən hazırlaşmalı olduğumuzu bildirdim.

Bir neçə dəqiqədən sonra imamın evindən çıxdım.

Doqquzuncu fəsil: Ağ ev

Böyük məğlubiyyət

1967-ci ilin baharında üçüncü dəfə həbs olundum. Həmin il İran islamçıları üçün ağır il oldu, hakimiyyət ruhanilərə qarşı çox sərt tədbirlər gördü. Həbsimdən bir neçə gün öncə Məşhədin böyük alimlərindən olan Hacı ağa Həsən Qumi¹ Zabula sürgün olunmuşdu. İyun məğlubiyyəti² və altıgünlük müharibə həmin ildə baş vermiş, möminlərin qəlbini parçalamışdı. İranda bizi daha çox incidən məsələ hakimiyyətin təbliğat kampaniyası idi. Hakimiyyət mediası ərəblərin, xüsusən də Camal Əbdülnasirin başına gələnlərdən sevindiyini tez-tez büruzə verirdi. Əmiraninin "Xandəniha" jurnalındakı yazıları yadımdan çıxmaz. Mən onun düşməncəsinə yazdığı məqalələri həbsxanada oxuyurdum. Onun faciəli məğlubiyyət barədə tənəli sözləri və açıq sevinci bütün islamçıların və müsəlman İran xalqının qəlbini ağrıdırdı.

Məqsədyönlü kitab

Giriş olaraq deməliyəm ki, 1964-cü ildə Qumdan Məşhədə qayıtdım və həmin ildə ailə qurdum. Məşhədə qayıdandan sonra yeni elmi və siyasi fəaliyyətlərə başladım. Məşhəddə rejimə müxalif şəxsiyyətlərlə, inqilabçı

¹ O, 2007-ci ildə dünyasını dəyişdi.

² Sionist rejimi 5 iyun 1967-ci ildə, ərəblərlə altıgünlük müharibənin ardından Qəzzə zolağını, qərb sahillərini, Beytülmuqəddəsin şərqini, Misirdə Sinay yarımadasını və Suriyada Colan yüksəkliklərini işğal edib fələstinliləri vətənlərindən didərgin saldı. Fələstinlilər həmin günü Nəksə günü adlandırırlar.

qüvvələrlə, habelə gənc hövzə və universitet tələbələri ilə sıx əlaqələrim vardı. Araşdırma, tədris və təbliğatla da məşğul olur, gələcək işlərlə bağlı iclaslar keçirirdim. Gənclərə İslam hərəkatı ilə əlaqəli din təlimləri dərslərini tədris edirdim. İncilabi fəaliyyətlərdən biri də mərhum şair Qulamrza Qüdsi, Şəhid Tədəyyün¹ və başqa bir xorasanlı şəxslə birgə nəşriyyat təsis etməyimiz idi. Müəssisənin adını Sepidə qoymuşduq, incilabi məzmunlu dini kitablar çap edirdik. Sonra Seyid Qütbün “Gələcək İslama məxsusdur” kitabını tərcümə edib məşhur Xorasan çapxanasında çapa hazırladıq. Kitabın çapına az qalmış qohumlarla birgə bir istirahət səfərinə çıxdıq. Bu səfər 1966-cı ilin aprelinə baş tutdu. Oğlum Mustafa qırxdünlük idi. Tehrana, oradan Quma, oradan da İsfahana getdik. Məşhədə qayıdanda yenidən Tehrana döndük, mehmanxanada SAVAK-ın Xorasan çapxanasına hücum edib həmin kitabın bütün nüsxələrini müsadirə və Sepidə müəssisəsinin müdirini həbs etdiyini eşitdim. Mənə dedilər ki, SAVAK səni axtarır. Bir qədər sonra müəssisənin üzvlərindən başqa birinin də həbs xəbəri gəldi.

SAVAK-ın kitaba və tərcüməçisinə qarşı mövqeyinin ciddi olduğuna şübhəm qalmadı. Məsələni yoldaşıma və bizimlə səfərdə olan anasına danışdım. Təklif etdim ki, Məşhədə qayıdıb oradakı vəziyyət haqda mənə məlumat versinlər, Tehrandə qalmağın, yoxsa Məşhədə qayıtmağın məsləhətli olduğunu söyləsinlər.

¹ Şəhid Kazim Qulamzadə Tədəyyün Məşhəd şəhərinin təcrübəli və dindar müəllimlərindən idi, İmam Xomeyninin hərəkatına qoşulmuşdu və Ayətullah Xamenei kimi mübariz qüvvələrlə əməkdaşlıq edirdi. Yaşlı olmasına baxmayaraq, müqəddəs müdafiə zamanı cəbhəyə yollandı, altmış yaşında Səddam rejimi əleyhinə cəbhədə şəhadətə qovuşdu.

Beləliklə, özüm mehmanxanada tək qaldım. Bir neçə gündən sonra qardaşların biri həmin kitabdan əlli nüsxəsini mənə gətirdi. Onlar təhlükəni hiss edib SAVAK-ın basqınından öncə kitabın yüz nüsxəsini oradan çıxarmışdılar.

Kitabın çap olunduğuna çox sevindim. O, mənim çap olunan ilk əsərim idi. Həm də yaxşı çap olunmuşdu, gözəl cildi vardı. Həmin nüsxələri dostlara payladım, qalanını da qohumların birinə tapşırıb dedim ki, bunlar qadağan olunmuş kitablardır.

Bir neçə gündən sonra dostların biri məni məscidlərinə dəvət etdi. Məscidin tikintisi başa çatmamışdı, amma məhərrəmlikdə istifadə etmək istədiklərinə görə dövrəsinə dəmir hasar çəkib üstünə çadır salmış və mərasimə hazırlamışdılar. Dəvəti qəbul etdim. Məhərrəmin ilk on günündə orada pişnamaz oldum, namazdan sonra moizə etdim. İkinci və üçüncü ongünlüyə də başqa vaizlər çağırıdım. Həmin məscid indi Nüsrət xiyabanında, Tehran universitetinin yaxınlığında yerləşir. Tikiləndən sonra Əmirəlmöminin (ə) məscidi kimi məşhurlaşdı.

Sən təqib altındasan

Bir gün Tehran universitetinin yaxınlığında yolla gedərkən birdən ağa Haşimi Rəfsəncani ilə rastlaşdım. O, mənə təəccüblə baxırdı. Dedi ki, siz şəhərdə bu şəkildə necə də rahat gəzir və gizlənmirsiniz?!

– Nə üçün gizlənməliyəm? Mən məsciddə pişnamazam, moizə edirəm.

– Siz təqib altındasız. On bir nəfərlik qrup ifşa olunub, Azəri Qumi tutulub, biz də Tehranda təqib altındayıq. Mən avtobusla gedirdim, sizi görüb endim ki, bu barədə məlumat verim.

– Çox gözəl. İndi nə etməliyik?

– Bu gün qrupun bəzi üzvləri ilə görüşüb bu barədə danışacağıq.

Görüş yeri Tehranın mərkəzi yollarından sayılan İran xiyabanında idi. Qrup üzvlərinin heç birinin Tehranda evi yox idi, dostlarımıza da problem yaratmaq istəmirdik.

İran xiyabanında görüşdük. Dörd nəfər idik: ağa Həşimi, ağa İbrahim Əmini, ağa Qüddusi və mən.

Bir neçə gün qabaq SAVAK ağa Qüddusini çağırıb bizim on bir nəfərlik qrupumuz barədə sorğu-sual etmişdi. Dindirmədə hansı sözlərin deyildiyi, hansı işlərin üstünün açıldığını bilmək bizə önəmli idi. İclasın mövzusu da bu idi.

Bu təhlükəli mövzu barədə oturub məsləhətləşməyə yer tapa bilmirdik. Ağa Əmininin yerlisi olan Nəcəfabadlı dindar həkim Vaizinin klinikasına getmək barədə razılığa gəldik. Onun klinikası bizim görüşdüyümüz yerə yaxın idi. Fikirləşdik ki, gözləmə otağında oturub məsləhətləşərik. Çünki orada oturmaq adi bir işdir və diqqət cəlb eləmir.

Bədbəxtlikdən, klinikada xəstə yox idi və biz gözləmə otağında otura bilməzdik. Odur ki oradan çıxdıq.

İnqilabdan bir neçə gün sonra doktor Vaizinin evində idik. Ağa Məhəmməd Müntəziri də orada idi. Doktorun evi və klinikası bir binada yerləşirdi. Mən doktora dedim: “Bu binanı görmüşəm, ancaq onda belə deyildi; deyəsən, təmir etdirmiş və böyütmüşüz. Mən on iki il bundan qabaq, yəni 1966-cı ildə burada olmuşam”. Sonra onun klinikasına getməyimizi və oradan məyus halda çıxmağımızı danışdım. Doktor gözləmədiyim həddə narahat oldu, ağladı və klinikasının bizə yer verə bilmədiyinə görə özünə qarşı etdi. Hadisəni danışdığımıza peşman olub onu sakitləşdirməyə çalışdım. Əlbəttə, məqsədim oturduğumuz bina ilə bağlı bir xatirəni yada salmaqdan başqa bir şey deyildi.

Qayıdaq həmin hadisəyə: Klinikadan çıxandan sonra aramızdan biri İran xiyabanının yaxınlığında yaşayan Doktor Bahünərgilə getməyimizi təklif etdi. Oraya gedib gördük ki, evdə təkdir. Ondan xahiş etdik ki, evdən çıxıb bizi tək qoysun. Çox razılıqla qəbul etdi, çayın yerini göstərüb bayıra çıxdı.

Ağa Qüddusi danışmağa başladı, SAVAK-ın müstəntiqi ilə söhbətlərini və onun suallarını bizə söylədi. Dedi ki, onlar müvəqqəti saxlamada on bir nəfərin siyahısını göstərirlər. Sonra üzünü mənə tutub dedi: "Sizin adınız siyahının başında idi".

Qorxunc xəbər idi. Böyük ehtimala görə, SAVAK ağa Qüddusini təqib edib əlaqələrini öyrənmək üçün azadlığa buraxmışdı. Hər halda, iclasda qərara gəldik ki, hərə bacardığı qədər gizlənsin.

Mən Tehranda gizlənə bilməzdim, etibarlı yerim yox idi. Məsələ də ciddi idi, bütün adlar ifşa olunmuşdu. Qrupun üzvlərindən ikisi - ağa Müntəziri ilə ağa Rəbbani Şirazi həbs olunmuşdular. Əlbəttə, onlar bu qrupa bağlı olduqlarına görə deyil, başqa bir məsələ ilə bağlı saxlanmışdılar. Hər halda, qardaşların qərarı bu oldu ki, qrup üzvləri gizlənsinlər.

Təqib və həbs

Qərara gəldim ki, Məşhədə gedib orada gizlənim. Bu barədə heç kimə bir söz demədim. Çantamı götürüb avtobusa oturdum və Məşhədə yola düşdüm. Ehtimal verirdim ki, Məşhədə girən kimi SAVAK məni həbs edəcək. Çünki tərçümə etdiyim kitaba görə də təqib altında idim. Buna görə Məşhədə bir az qalmış Əxləmədə gedən yolun önündə düşdüm. Əxləmədə Məşhəddən təxminən 80 km aralıda yerləşən gözəl bir yaylaq kəndidir. Mən yay fəsillərində dəfələrlə oraya getmişdim. Hələ bahar bitməmiş, hava

qızmamışdı. Kəndə çatmaq üçün dağ-dərələrin arası ilə təxminən 10 km piyada yol getdim. Qaranlıq dərələrə və çökək yerlərə daha tez kölgə salmışdı. İndi bu barədə fikirləşəndə orada mənə cəsərət bəxş etdiyinə görə Allaha şükür edirəm. Kəndin yolunda hər şey qorxunc idi.

Yayda oraya getdiyimə görə bəzi adamlarını tanıyırdım. Ora adətən, izdihamlı olurdu. Bu dəfə isə boş idi. Çünki hələ hava soyuq idi və şəhər əhalisi gəlməmişdi.

Kənddə heç kimlə görüşmək istəmədim. Buna görə də, tanımadığım bir dükana getdim, ondan kirayə üçün bir otaq soruşdum. Mənə xoşgəldin deyib özü ilə bir evə apardı. Onun evində bir-iki gecə qaldım, sonra kəndi tərk etmək qərarına gəldim. Çünki qərib adam kənddə tez tanınır. Kəndi tərk edib Məşhədə yola düşdüm.

Məşhəddə bir gecə atamgildə, bir gecə də qayınatamgildə qaldım. Öz evimiz yox idi. Bir yerə getmək istəyəndə gecə yarısı sonra gedib-gəlirdim. Bu minvalla üç ay keçdi. On bir nəfərdən biri olan qardaşım Seyid Məhəmməd də atamgildə gizlənirdi.

Həmin ilin (1966) yayında Haşimi Rəfsəncani ailəsi ilə birgə Məşhədə gəldi. Qeyd etdiyim kimi, o da təqib altında idi. Onunla birgə bir yaylağa getdik. O səfərdən də gözəl xatirələrim var. Məşhəddə gizlənməkdən yorulub açığa çıxmaq qərarına gəldim. Tehrana getdim. Tehranın böyüklüyü, əhalisinin çoxluğu və tanınmamağım orada rahat şəkildə qalmama şərait yaradırdı. Odur ki ağa Haşimi ilə birgə bir ev kirayə edib növbəti ilin novruzuna qədər orada qaldım.

1967-ci ilin novruzunu gəldi. Düşündüm ki, artıq çoxlu zaman keçib; Məşhədə qayıdım, amma ümumi yerlərə getməyim. Məşhədə qayıtdım. Lakin mənim kimi birisi kənarda dayanıb cəmiyyətdə baş verənlərə etinasız qala bilməzdi. Ağa Milani və ağa Quminin yanına gedir,

cəmiyyətdə mövcud olan mənfi hallar barədə onlarla danışıq, din alimlərinin sükutunu qınayaraq hansı dəlilə əsaslandığını soruşur, zalım hakimiyyətə qarşı qəti mövqe bildirməyə çağırırdım. Mən həbs olunandan sonra bildim ki, bütün sözlərim SAVAK-a çatdırılmışdır. Görünür, onların ətrafında SAVAK-la əməkdaşlıq edənlər varmış.

1967-ci ilin aprelində Hacı Şeyx Müctəba Qəzvini¹ vəfat etdi. O, misilsiz alimlərdən, ləyaqətli, vüqarlı, hörmətli, mömin, abid və zahid bir kişi idi. Hətta ağa Milani də ona hörmət edirdi. Bu, böyük hadisə idi və mən evdə otura bilməzdim. Onun dəfn mərasimində yaxından iştirak etdim. Hacı Şeyx Müctəbanı dəfn edəndən və camaat dağılışandan sonra qardaşım Seyid Hadi ilə atamgilə yola düşdük. Onda anam həccə getmişdi, atam tək idi. Yolda SAVAK məmurları bizi mühasirəyə aldılar, mənə dedilər ki, SAVAK-a getməliyik. Dedim ki, getmirəm. Polislə köməkləşib məni və qardaşımı maşına mindirdilər. SAVAK-ın binasına çatanda qardaşımı buraxıb məni saxladılar.

Hərbçi dustaqlar

Məni SAVAK-dan bir hərbi həbsxanaya apardılar. Dördüncü həbsim orada keçdi. O zaman Məşhəddə siyasi

¹ Ayətullah Hacı Şeyx Müctəba Qəzvini Xorasan Elm Hövzəsinin dəyərli alim və müəllimlərindən olmuş, Nəcəf və Qum hövzələrində Mirzə Məhəmmədtəqi Şirazi, Seyid Məhəmmədkazim Yəzdi, Mirzə Naini və Şeyx Əbdülkərim Hairi, Məşhəddə isə Mirzə Mehdi İsfahani, ağa Bozorg Həkim Şəhidi və Hacı ağa Hüseyn Təbatəbai Qumi kimi müəllimlərdən elm öyrənmiş, şəriətə bağlı haqq yolçularından olmuşdu. O, dini ayıqlığından və qeyrətindən irəli gələrək Pəhləvi rejimi əleyhinə mübarizə hərəkatının əvvəlindən ona qoşulmuş, onu gücləndirmək üçün Quma gedərək İmam Xomeyniyə beyət etmişdir. Ayətullah Xamenei onu və Ayətullah Hacı Şeyx Şeyx Qəzvinini Məşhəd Elm Hövzəsinin iki parlaq ulduzu adlandırmışdır.

dustaqlar üçün həbsxana yox idi. Ondan sonra bu məqsədlə bir həbsxana tikdilər və mən beşinci dəfə orada saxlandım.

Həbsxana təmiz və ağ bir binadan ibarət idi. Biz ona ağ ev və ağ otel deyirdik. Orada bir neçə təkadamlıq kamera və iki böyük zal vardı. Zalların biri adi əsgərlərə, digəri isə gizirlərə aid idi. Dustaq zabit olanda isə xüsusi otağa salırdılar. Ora siyasi dustaq kameralarına bənzəmirdi, içərisində hər bir şey var idi və otağın qapısı açıq olurdu.

Oranın dustaqları hərbcilərdən ibarət idi. Onların arasında Qasimi soyadlı məşhədli gənc bir tacirdən başqa mülki şəxs yox idi. Qasimi mənə görə çox sevindi. O, İraqdan qayıdanda İmam Xomeyni ilə bağlı vərəqlər gətirdiyinə görə həbs olunmuşdu.

Orada həyat yoldaşını öldürməkdə təqsirli bilinən gənc bir zabit vardı. Onu zabidlərə məxsus kameraların birinə salmışdılar. İstəyəndə bayıra çıxır, zindanın dəhlizlərində fəxrlə gəzişir, digər dustaqlara məhəl qoymurdu. Qasimi ilə mən də təkadamlıq kameralarda qalırdıq, ancaq bizim kameralarımız onunku kimi deyildi. Bizim kameralarda heç bir şey yox idi və daha çox qəfəsə bənzəyirdi. Digər dustaqlar da ümumi zallarda qalırdılar.

Təkadamlıq kameraların qapıları qıfıllanmırdı, istəyəndə Qasimi ilə görüşə bilirdik. Hərçənd, bəzən nəzarətçilər mane olur, bundan ötrü bizi danlayırdılar.

Qeyd etməliyəm ki, siyasi məhbuslar üçün yetmişinci illərin zindanları öncəkilərdən çox fərqli idi. Əvvəllər dustaqlar bir-birini görür, mütaliə edir, yazır, kitab və radio gətirə bilirdilər. Bəzi həbsxana rəislərinin tələbkarlığına görə hərdən çətinlik də yaranırdı. Lakin yetmişinci illərdə bu işlər təxminən qeyri-mümkün idi.

İmam Hüseyn (ə) məclisi

Mən həbs olunandan bir neçə gün sonra məhərrəm ayı girdi. Qasimi zindanda dini ayinlərin icrasına kömək edir, dustaqları camaat namazına həvəsləndirirdi. Mən dustaq hərbcilərin pişnamazı idim, namazdan sonra moizə edirdim. Qasimi də məndən sonra rövzə oxuyurdu.

Bir neçə gün bu minvalla keçdi. Bir axşam növbətçi zabit içəri girib dustaq hərbcilərin siyasi bir məhbusun arxasında namaz qıldıqlarını gördü. O, zindana girəndə əsgərlərin fərağat vəziyyətində dayanıb ona hərbi salam vermələrini gözləyirdi, amma hamının üzü qıbləyə idi və heç kim ona məhəl qoymadı. Bu səhnə ona ağır gəldi, hirsə zindandan çıxdı.

Namaz qurtarandan sonra zindanın məsul işçilərindən biri mənə yaxınlaşıb dedi ki, burada camaat namazı qıla və hərbcilərə xütbə söyləyə bilməzsiniz. Bu qadağa mənim xeyrimə oldu, ondan sonra hərbcilərin mənimlə əlaqələri artdı. Onlara dedim ki, məclislərinizi davam etdirin və hər axşam oradakı “Haqq qalibdir”¹ kitabından bir qədər oxuyun. Bu kitab İmam Hüseynin (ə) inqilabına dair təhlillərdən və Kərbəla şəhidlərinin həyatından ibarət idi.

Oğlum məni tanımadı

Bir gün mənimlə görüş üçün ikiyaşlı oğlum Mustafanı da zindana gətirdilər. Əsgərlərin biri qaça-qaça gəlib dedi ki, oğlunuzu gətiriblər. Qapıya baxdım; zabitlərin biri Mustafanı qucağında mənə sarı gətirirdi. Mustafanı alıb öpdüm. Uşaq uzun müddət idi görmədiyinə görə məni tanımadı, təəccüblə və qaşqabaqla baxdı, sonra isə ağlamağa başladı. Bərkdən

¹ Pərviz Xorsəndin yazdığı bu kitab İmam Hüseyn (ə) hərəkətini və Aşura hadisəsini hekayə şəklində təsvir edir.

ağlayırdı. Onu sakitləşdirə bilməyib zabitə verdim ki, anasigilə qaytarsın. Onlara mənimlə görüşməyə icazə verilmirdi. Uşağın tanımaması mənə çox təsir etdi və bir neçə gün dilxor oldum.

Yarımçıq qeydlər

Mən bu zindənda gündəlik qeydlər yazmağa başladım, amma sona çatdıra bilmədim, ruhən yorulduğuma görə yazmağı buraxdım. Orada yazdığım son cümlə bu idi: “Burada yazmağı dayandırırım. Axı nə faydası ola bilər ki?!”

Bu gün həmin qeydlərə baxanda ardını yazmadığıma görə təəssüflənirəm. Düşündüyümün əksinə olaraq, faydasız deyilmiş.

Həmin zindənda Seyid Qütbün “İslam və sivilizasiya problemləri” kitabını tərcümə etməyə başladım. Çoxunu tərcümə etdim, ancaq uzun müddət kiçik və qaranlıq kamerada qalmaqdan irəli gələn sıxıntı və narahatlığa görə bitirə bilmədim. Bu tərcümə yarımçıq qaldı, dördüncü dəfə həbs olunanda onu tamamladım. Bu baxımdan, kitabın tərcüməsi bir zindənda başladı, digərində bitdi.

Bu zindənda yazdığım qeydlər hərbiçilər arasında hakim olan əxlaqsız hərəkətləri, bəzilərinin çirkin rəftarını və zabitlərin əsgərlərlə pis davranışını təsvir edir.

Qeydlər arasında dustaq bir zabit barədə sözlər də vardı. Xoşbəxtlikdən, həmin zabit dindar idi, şəriət hökmlərini həvəslə yerinə yetirirdi. Mövcud problemlərinə görə, adətən, zindənda çoxları dinə üz tutur, dua edirlər. Ora Allah-Taalanın “(Müşriklər) gəmiyə mindikləri zaman (batacaqlarından qorxub) dini (ibadəti) yalnız Ona məxsus edərək Allaha dua edərlər” - deyə buyurduğu gəmi kimidir.

Onuncu fəsil: Nimdaş palaz

Fələstinin səsi

Mənim əleyhimə SAVAK-a ötürülən çoxsaylı məlumatlardan sonra 1970-ci ildə həbs olundum. Həmin il yayın sonlarında bir gecə evdə oturub Fələstinin səsi radiosunu dinləyirdim. O günlər Qara sentyabr¹ hadisəsinin baş verdiyi və fələstinlilərin İordaniyada faciəli şəkildə qətlə edildiyi zamana təsadüf edirdi. Orada böyük və dəhşətli faciə baş vermişdi. Dərin üzüntü içərisində Fələstinin səsi radiosunu dinləyib son qətləmə xəbərlərini öyrənməkdən başqa əlimizdən heç nə gəlmirdi.

Xatırlayıram ki, həmin axşam radiodan Yasir Ərəfatın İordaniyadan ərəb dövlət başçılarından Qahirədə keçirilən konfransına göndərdiyi teleqramı yayımlanırdı. Diktör teleqramın mətnini oxuyur, mən də yazırdım. Məndə böyük təsir buraxdığına görə onun bəzi cümlələri hələ də yadımdadır. Yasir Ərəfat 1980-ci ildə Tehrana gələndə bəzi hissələrini ona da oxudum və bu ifadələri yada saldım: “Qan dəryası... İyirmi min ölü və yaralı...” Yasir Ərəfat dedi ki, iyirmi beş min ölü və yaralı!

Teleqramı dinləyib yazdığım yerdə birdən qardaşım Seyid Hadi həyəcanla gəlib dedi: “Sən burada oturmusan?!” Dedim ki, bəs harada oturmalyam?! Dedi: “Səni həbs etməyiblər?!” Dedim: “Görürsən ki, qarşında oturmuşam!”

Oturub nəfəsini dəyəndən sonra dedi: “Mən Gövhərşad məscidində oturmuşdum. Onların biri (İslam hərəkatına

¹ Qara sentyabr: İordaniya şah rejiminin 1970-ci ilin sentyabrından 1971-ci ilin iyuluna qədər İordaniyaya sığınmış fələstinlilərə qarşı qətləməyə verilən addır. Bu daxili müharibə əsasən fələstinlilərdən ibarət minlərlə insanın ölümünə səbəb oldu.

düşmən olan və zalım rejimi dəstəkləyən bir nəfərin adını çəkdi) dedi ki, Seyid Əli Xameneini tutublar”.

Qardaşım mənim evdə olduğuma əmin olandan sonra getdi. Bu məsələ bir qədər fikrimi məşğul etdi, ancaq çox da əhəmiyyət vermədim. Ertəsi gün günortadan qabaq adətım üzrə atamgilə getdim. Çünki hər gün onu görməyə gedir, bir qədər onunla oturur, elmi mövzularda söhbət edirdik. Atamın yanında oturdugum vaxt qapı döyüldü. Anam qapını açmağa getdi, az sonra narahat halda gəlib dedi: “İki SAVAK işçisi səni soruşurdu”.

- Nə dedin?

- Dedim ki, burada deyil.

- Ana, nə üçün yalan dedin?!

- Bunlar canavardırlar, şərlərini uzaqlaşdırmaq lazımdır.

O, SAVAK-ı və SAVAK əməkdaşlarını lənətləməklə, onlara qarşı etməklə hirsini soyutmağa çalışdı.

Atamın üzündə narahatlıq əlamətləri göründü. Mənə dedi: “Yenə nə olub? Nə üçün özünü təhlükəyə atmısan?”

Ata-anama təsəlli verib narahatlıqlarını aradan qaldırmağa çalışdım. Dedim ki, yəqin səhvən gəliblər, heç bir şey baş verməyib.

Sonra fikirləşdim ki, yəqin buradan bizə gedəcəklər; onlardan qabaq çatıb yoldaşıma xəbər verməliyəm ki, qorxmasın. Ata-anamla sağollaşıb tez evdən çıxdım. Öz evimizə çatanda gördüm ki, vəziyyət normaldır və heç kim gəlməyib. Baş verənləri yoldaşıma danışdım.

Mübariz həyat yoldaşı

Haqqını ödəmək üçün az da olsa, həyat yoldaşımın həyatımdakı rolu barədə söhbət etməliyəm.

Onun hər şeydən öncə mənəvi arxayınlığı və yüksək əhval-ruhiyyəsi var. Evimiz dəfələrlə rejim muzdurlarının

hücumuna məruz qalıb, dəfələrlə həbs olunmuşam. Həbs etmək üçün hətta gecənin yarısı evimizə tökülüşüb mənə döyüblər də, amma bütün bunlara baxmayaraq, onda heç vaxt qorxu, zəiflik və ya depressiya əlaməti görməmişəm.

O, mənəvi güc və yüksək əhval-ruhiyyə ilə həbsxanaya görüşə gəlirdi, məndə inam və etimad yaradırdı. Həbsdə olanda heç vaxt mənə üzücü xəbər verməyib. Xatırlamıram ki, məsələn, uşaqlardan birinin xəstələnməsi barədə, yaxud ailə və qohumlarımız haqda hansısa xoşagəlməz bir məsələni danışmış olsun.

İnqilabdan öncəki çətinliklər zamanı dözümlülüyü, inqilabdan sonra da sadə həyat tərzinə ısrarı olduqca əhəmiyyətlidir.

Allaha şükür olsun ki, bizim evimiz hətta adi camaatın evində olan dünyəvi bərbəzəklərdən həmişə uzaq olmuşdur. Bu isə ən çox həyat yoldaşımın sayəsində mümkün olmuşdur. Düzdür, mən həyata bu şəkildə başlamışam, yoldaşımı da bu yola yönəldib ona bu hissi aşlamışam, amma etiraf etməliyəm ki, bu sahədə məndən çox irəli getmişdir. Mən bu mömin qadının imanı və dünyaya etinasızlığı haqda çox şey bilirəm, amma onların bəzisini söyləmək yaxşı çıxmaz. Deyə biləcəklərimdən biri budur ki, heç vaxt məndən paltar almağımı istəməmişdir. Ailədə kiminsə paltara çox zəruri ehtiyacının olduğunu bildirmiş və özü gedib almışdır.

O, özünə heç vaxt qızıl-zinət əşyası almayıb. Ata evindən gətirdiyi və ya bəzi qohumların hədiyyə verdiyi bir qədər qızıl əşyası vardı, hamısını satıb pulunu Allah yolunda xərclədi. İndi onun adicə bir qızıl üzüyü də yoxdur.

Bir dəfə Məşhəddə qış yaxınlaşanda güclü soyuq başladı, əhali evləri qızdırmaqdan ötrü daş kömür almağa başladı. Bu zaman bəzi möminlər mənə pul verirdilər ki, kömür alıb ehtiyacılılar arasında paylayım. Adətən, satıcıya kömürün

pulunu verir, sonra ehtiyacı olanlara deyirdim ki, gedib mağazadan götürsünlər. Həmin il pullu adamlar mənə müraciət etmədilər. Belə vaxtlarda kömür almaq üçün din alimlərinin qapısını döyən yoxsullar bizə üz tutdular. Lakin həmin il bizim evdən məyus qayırdılar və bu məni çox narahat edirdi.

Yoldaşım bunu görüb qardaşının hədiyyə verdiyi bilərziyi satmağı təklif etdi. Mən razılaşmadım, amma israr etdi. Bilərziyi imkan daxilində baha satmaq istəyirdim. Zərgərlər adətən, qızılı çəki ilə alır, əl əməyini hesablamırlar. Bu zaman təsadüfən, dostların biri bizə gəldi. Mən məsələni ona danışib bilərziyi verdim ki, yaxşı qiymətə satsın. O, bilərziyi min tüməndən artıq qiymətə satdı və dedi: "Özüm də üstünə həmin qədər pul qoyacağam". Odur ki yaxşı bir vəsait toplandı, onunla daş kömür alıb yoxsullara verdik.

Elə bilirdim evində hər şey var

Dəbdəbədən qaçmaq mənim həyatımda çox böyük rol oynamışdır. Belə qeyri-zəruri təmtəraqlar insanı özünə qul edir. Bir ərəb şairi bu barədə belə deyib:

"Həyatın dəyərsiz vurğunluqları kişilərin boynunu əymiş, onları qul etmişdir".

Qum Elm Hövzəsində iki il dərslər yoldaşım olmuş səmimi dostum Rəbbani Əmləşi bir dəfə yay təttilində Məşhədə gəldi. Mən onda Məşhəddə yaşayırdım, evim vardı, amma həmin vaxt bir neçə həftəliyə şəhərin yaxınlığında bir kənddə qalırdım. Məşhədin yaylaqlarında qalmaq ucuz başa gəlir, yay tətillərində hövzə tələbələri də adətən, Məşhəddəki həyatdan da ucuz başa gələn xərclə yaylaqların ev və ya otaqlarında qala bilirdilər. Ağa Rəbbaniyə dedim ki, bizim evimiz həftənin beş günü boşdur, orada qala bilərsiniz. İki gündə isə İrənin müxtəlif yerlərindən gəlmiş şəxslərlə

dərslərimiz olur, səhərdən günortaya qədər ev gənclərlə dolurdu.

Evin açarını ona verib getdim. Bir neçə gündən sonra onu görəndə mənə təşəkkür edib dedi: "Mən elə bilirdim evinizdə hər bir şey var. Əgər əşyaları da yaylağa apardığınızı bilsəydim, otelə gedərdim". O, aramızdakı səmimi münasibəti göstərən tərzdə evdəki avadanlıq çatışmazlıqlarından şikayətləndi. Məsələn başa düşüb dedim: "Mən evdən yalnız bir neçə ədyal, bir qədər boşqab, bir kasa və bir neçə qaşığı götürmüşəm". Heyrətlə mənə baxıb dedi: "Nə danışırsan?!" Dedim: "Bəli, bizim əşyalarımız indi evdə gördüklərinə ibarətdir, bundan artıq bir şeyimiz yoxdur". Çox narahat oldu, başını yellədi və şikayətləndiyinə görə təəssüflənib bir söz dedi. Mən o sözü həmişə xatırlayıram.

Palazdan ucuz xalça

Maddi vəziyyətimizə başqa bir nümunə üçün xalça ilə bağlı bir hadisəni danışım. Əksər İran evləri kimi bizim evimiz də xalça ilə döşənmişdi. Lakin xalçaların zəruri olmadığını görüb satdım, yalnız yoldaşımın qonaqlarının otağında iki xalça saxladım. Öz-özümə dedim ki, bu iki xalça yoldaşımın cehizindəki xalçaların əvəzinə qalsın. Xalçaları satmaq qərarını yoldaşımın ailəsinə bildirmədim. Onun qardaş və dayıları xalça ticarəti ilə məşğul idilər, bilirdim ki, onları satmağa qoymayacaqlar. Bu dəfə Məshəddə yaşayan qardaşlardan birini – Hacı Səffarianı çağırıb dedim: "Bu xalçaları apar sat, əvəzinə bizə bir neçə nazik palaz al". İranda nazik palazın qiyməti ucuz və həcmi azdır. O, "baş üstə" – deyib getdi, palazları gətirib üç otağa döşədi, çoxu da artıq qaldı. Üç otağa döşədiklərimiz doqquz parçadan çox deyildi, halbuki 14-15 parçası qalırdı.

Tələbələrimdən Şəhid Kamyaba¹ dedim ki, Hacı Səffarianın məşinına otur və bu palazları tələbələrımız arasında böl; ehtiyaclarına uyğun olaraq, hər tələbəyə bir-ikisini ver. O, belə də etdi. Həmin palazlar bəlkə bəzi qardaşların evlərində hələ də qalır.

Yoldaşım bunu biləndə dedi: "Nə üçün mənim otağımdakı iki xalçanı saxlayıbsan?" Dedim ki, onlar sənin cehiz gətirdiyin xalçaların əvəzinədir. Dedi ki, yox, onları da sat. Hacı Səffariana xəbər yolladım, gəlib onları da apardı. Sonra yoldaşımın qonaq otağını iki kovrolitlə döşədik. Biz o zaman kovroliti nazik palazdan yaxşı bilirdik. Axırda yoldaşım iki kovroliti də satdı. Bu günə qədər evimizin döşənəcəyi yalnız həmin doqquz palazdan ibarətdir. Yalnız bir istisna var. Maraqlı olduğu üçün həmin istisna barədə danışacağam.

Xalçaları satandan sonra yoldaşımın dayı və qardaşları gəlib nə etdiyimizi gördülər, təəccüblənib məni danladılar. Onlar dedilər ki, xalça uzunömürlüdür, nazik palaz isə çürüyüb yeyiləcək. Bu iş nəinki zahidlik deyil, hətta bir növ israfçılıqdır. Onlara dedim: "Əvvəla, düşünürəm ki, qənaət yalnız xalça almamaqda və nazik palaz almaqla bitir. Bəziləri məni özlərinə örnək saydıqlarına görə bu işi gördüm. Buna görə nazik palaz və ya kovrolit üstündə yaşamağı üstün tuturam".

¹ Şəhid Seyid Rza Kamyab (1950-1981) Məşhədin mübariz ruhanilərindən, Ayətullah Xameneinin tələbə və tərəfdarlarından olmuşdur. Onun rəhbərlə tanışlığı 1968-ci ildə Xorasanın Firdovs şəhərində zəlzələdən zərərçəkənlərə yardım zamanına qayıdır. O, güclü natiq idi, aydın İslam düşüncələri ilə inqilabın sürətləndirilməsində fəal iştirak edirdi, buna görə şah rejimi tərəfindən həbs olunmuşdu. O, inqilabdan sonra İslam Respublikası Partiyasının fəallarından oldu, 1981-ci ildə Məşhəddən millət vəkili seçildi və həmin ilin avqustunda münafiqlərin terror hücumu nəticəsində şəhadətə qovuşdu.

Onların biri dedi: "Elə xalçalar var ki, nazik palazdan da ucuzdur. Nə üçün onlardan almadız?" Dedim ki, belə xalça da var? Dedi ki, bəli, ona keçəl xalça deyirlər. Elə xalçalar var ki, üzünün yunu gedib, yalnız bərk hissəsi qalıb. Əgər qənaət niyyətiniz varsa, belə xalçalar alın". Gedib iki keçəl xalça aldım. Onlar da indiyə qədər qalır. Dediyim istisna bunlardır. Bu iki xalça mənim ofisimdədir. İndi yaşadığım evin iki mərtəbəsi var: Bir mərtəbəsi ailə üçündür, ikinci mərtəbəsində isə bir iş otağım var, bir istirahət otağı, bir də böyük kitabxana otağı. Həmin iki keçəl xalça kitabxanaya sərilib.

Mən prezident olanda İslami Şura Məclisinin arxasındakı kiçik evdə yaşayırdım, həmin iki xalçanı da evə sərmişdik. Dostların biri gəlib onları görmüş, uşaqlardan soruşmuşdu ki, xalçanı nə üçün tərsinə sərmişiz? Uşaqlar gülüb demişdilər ki, bu, xalçanın arxası deyil, üzüdür.

Qeyd etdiyim kimi, evimizə aid çoxlu məsələlər var, amma demək istəmirəm. Təkrar edirəm ki, bunlar Allah-Taalanın bizə lütfüdür və mömin bir xanımın sayəsində mümkün olmuşdur. Onun dəbdəbəyə baxış tərzini böyük bir ruhdan irəli gəlir. Allah-Taala bu qadına belə bir ruh bəxş etmişdir. Əlbəttə, bu lütf həm də bizə şamil olur. Üzləşdiyim bütün ağır şəraitlərdə - həbs, işgəncə, sürgün və terror hadisələrində yoldaşımın üzündə sarsıntı və məyusluq əlaməti görməmişəm, möhkəm iradəsi bu yolda mənə ilham vermişdir.

Mərhum anam çox dözümlü, ayıq və möhkəm olsa da, bu həddə deyildi. Anam cəsur qadın idi, məni mübarizəyə həvəsləndirirdi. Mən ilk dəfə zindandan azad olunanda belə demişdi: "Oğlum, səninlə fəxr edirəm və bu yolda Allahdan sənə uğur diləyirəm". Lakin həbslər təkrarlandıqca ürəyi yanırıdı, gəncliyimi həbsxanalarda keçirdiyimə görə

gileylənirdi. Yoldaşımda isə heç vaxt dözümsüzlük görməmişəm.

İmam Həsənin (ə) sülhü kitabı

Qayıdıram atamgildən evimizə getmək məsələsinə. Evə qayıdan kimi yoldaşım həbsxanaya hazırlaşmağıma kömək etməyə başladı. Hər dəfə həbs ehtimalım çoxalanda bəzi zəruri əşyaları əldə edib həbsxanaya girməyə hazırlaşdım; paltarlarımı dəyişdirir, dırnaqlarımı tutur, saqqalımı qısaltırdım. Onda da bu işləri gördüm.

"İmam Həsənin (ə) sülhü" kitabının tərcüməsi yarımçıq qaldığına görə narahat idim. Mən onu tərcümə edirdim, nəşriyyat da tez çap olunmasını istəyirdi. Tərcümə etdiyim hissəni alıb çapxanaya verdilər, çap nümunələrini korrektə üçün mənə göndərdilər. Bu baxımdan, kitabın bir hissəsi çap olunmuşdu, bir hissəsi tərcümə olunmuşdu və yenidən baxılmalı idi, bir hissəsi isə hələ tərcüməni gözləyirdi.

Vərəqləri səliqə ilə ayırmağa başladım ki, həbs olunsam, lazımı hissəsini həbsxanaya gətirsinlər. Dedim ki, bəlkə həbsxanada işimi tamamlamağa imkan yaranar. Sonra nahar yeməyimi yeyib zöhr və əsr namazlarımı qıldım və SAVAK əməkdaşlarını gözləməyə başladım. Bu zaman yoldaşım dərin yuxuya getdi.

Həbsxanada oxumağa icazə verəcəklərini düşündüyüm bəzi kitabları ayırmaq üçün kitabxanama girdim. Orada beynimə bir fikir gəldi: Nə üçün gizlənilib təhlükəsiz bir yerdə kitabın tərcüməsini bitirməyim?! Sonra da nə olacaqsam, olsun! Bir neçə dəfə Quranla istixarə etdim, bütün ayələr mənə gizlənməyə həvəsləndirirdi. Misal üçün, bir ayədə belə deyilirdi: "(Süleyman) dedi: "Mən gözəlliyi (bu atları) Rəbbimin zikrindən dolayı sevirəm. Nəhayət, (o atlar) qeyb olub gizləndi".

Vərəqləri yığmağa başladım. Yoldaşımı yuxudan oyadıb fikrimi söylədim. Sevinib dedi: "Harada gizlənəcəksən?" Dedim ki, bilmirəm, amma kitabı tamamlamaq istəyirəm, mənim üçün dua et. Onunla sağollaşdım. Evin nəzarət altında olduğunu güman edirdim, amma heç kimi görmədim.

Şair dostum mərhum Qulamrza Qüdsigilə getdim. Günortanın istisində qapısını döydüyümü görüb təəccübləndi. Məsələnə ona danışdım. Xoşgəldin dedi və məni görməyinə çox sevindi. Çünki mənim kimi o da İslam dərdi çəkirdi. İsrar etdi ki, onun evində qalıb işimi bitirirəm, amma qəbul etməyib dedim: "Mən dörd divar arasında qala bilmərəm. Elə yerə getmək istəyirəm ki, azad hərəkət edə bilim". Ona dedim ki, dostum ağa Cəfər Qumini çağırırsın və gizli yer barədə onunla məsləhətləşək. O da İslam hərəkətini düşünənlərdən idi, illərlə bu yolda əzab-əziyyət çəkmişdi.

Ağa Cəfər Qüdsigilə gəldi. Məsləhətləşəndən sonra qərara gəldik ki, Məşhədin yaxınlığındakı yaylaqlardan olan Əxləməd kəndində qalım. Məşhəddən çıxmaq üçün istixarə etdim. Ora getməkdən ötrü də istixarə etdim. Hər iki istixarənin nəticəsi yaxşı və ümidverici oldu.

Avtomobili olan yaxınlarımdan birini çağırdım. Ağa Cəfər tək olmayım deyə, israrla mənimlə gəlmək istədi. Orada bir ay, ya da bir qədər artıq qalıb kitabı tamamladım, Həsən ağa Nəyyiri Tehraninin¹ çap etməsi üçün Tehrana yolladım.

Əxləməddən Məşhədə qayıdıb adi həyatımı davam etdirdim. Ora-bura gedir, məclislərdə iştirak edirdim.

¹ Həsən Nəyyiri Tehrani (1939-2006) kitab nəşri sahəsində fəallardan və Pəhləvi rejimi əleyhinə mübarizlərdən idi. O, həmin dövrün siyasi kitab və bəyanatlarının çapında mühüm rol oynayırdı, buna görə bir neçə dəfə həbs olunmuşdu. Mübarizə dövründə Ayətullah Xameneinin əsərləri onun tərəfindən çap olunurdu.

Kiminsə məni təqib etdiyini görmədim. Öz-özümə dedim ki, yəqin məni həbs etmək fikirlərindən daşınıblar və onları qıcıqlandıran məsələ mühüm deyilmiş. Buna əmin olandan sonra gizlətdiklərimi öz yerlərinə qaytardım. Ancaq yanılırdım, çünki sentyabrda SAVAK yenə gəldi və məni həbs etdi.

On birinci fəsil: Hərbi tribunal

Şir kimi ana

Nahar yeməyinə atamgilə dəvət olunmuşdum. Bəzi din alimləri də orada qonaq idilər. Mən oraya dörd-beş yaşlı oğlum Mustafa ilə getmişdim. Mustafanı anamın yanında qoyub özüm bayıra, atamgilin yanına getdim. Ruhanilərin evləri kiçik olsa da, adətən, iki hissədən ibarət olur: qonaqlara aid xarici hissə və ailəyə məxsus daxili hissə. Bu hissələrin hər birinin öz qapısı olur.

Qonaqlarla birgə nahar yediyimiz yerdə qardaşlarımın biri gəlib dedi: "SAVAK məmurları evə giriblər!" Mən qapıya doğru getdim ki, qonaqlar olan yerə gəlməsinlər. Gördüm ki, anam həyətdə iki SAVAK əməkdaşının qarşısını kəsib onlarla mübahisə edir. O, hicabla örtünüb üzünü tutmuş, amma şir kimi onların qarşısında dayanmışdı. Anamla mübahisə edən adam SAVAK-ın məşhur müstəntiqlərindən idi, inqilabdan sonra öldürüldü.

Onların sözlərindən başa düşdüm ki, SAVAK əməkdaşları əvvəlcə evin daxili hissəsinin qapısından giriblər, anam onları çıxarıb və deyib ki, Seyid Əli burada deyil. Nə qədər cəhd etsələr də, anam onları buraxmayıb qapını bağlamışdı. Onlar digər qapını döymüşdülər. Qardaşım qapıda kimin olduğunu bilmədən açmışdı, onlar da həyətdə girib anamla mübahisəyə başlamışdılar. Mən həyətdə çıxanda onların biri anama dedi: "Budur, Seyid Əli burdadır, nə üçün deyirsiniz ki, evdə yoxdur?!" Anam yenə geri çəkilmir, onlara sərt cavablar verirdi.

Mən SAVAK müstəntiqinə dedim: "Siz bilirsiniz bu xanım kimdir?" Anamın adını hörmətlə çəkib üzümü ona tutdum və dedim: "Anam, icazə verin, bunlarla mən danışım". Sonra SAVAK əməkdaşlarına dedim: "Nə istəyirsiniz?" Dedilər ki,

bizimlə gəlməlisən. Dedim ki, mən hazırım. Oğlum Mustafa bu müddətdə təəccüb və qorxu içində bizə baxırdı. Sağollaşdım və onu anama tapşırıdım. Anamla da xudahafızlaşdı. Gedəndə muzdurların biri anam barədə dediklərimə cavab olaraq təhqiramiz ifadə işlətdi. Ona sərt cavab verdim. Onlar məni SAVAK şöbəsinə apardılar.

Dindirmə otağı

Rəisin kabinetinə girdim. Dəbdəbəli və səliqəli divan-kreslo dəsti düzülmüş gözəl otaq idi. Otağın sonunda böyük bir stol vardı, rəis onun arxasında oturmuşdu. O, SAVAK rəislərinin adətinə uyğun olaraq, psixoloji təzyiq məqsədilə başını aşağı salıb özünü məşğul göstərməyə çalışırdı. Mən də öz adətim üzrə yumşaq bir kreslodə oturub bir işlə məşğul olmağa başladım və ona məhəl qoymadığımı bürüzə verdim. Belə olduğunu görüb başını qaldırdı və dedi: "Siz kimsiz?" Təbii ki, məni yaxşı tanıyırdı. Cavabımı verdim. Dedi ki, ağa Xamenei, bəs siz bu vaxta qədər harada idiz? Suallarının qoyuluşundan bildim ki, SAVAK-ın informasiyaları yarımçıqdır. Onlar mənim gizləndiyimi düşünmüş, Məşhədə dönüşümdən xəbərsiz olmuş, atamgillə deyil, ayrı bir evdə yaşadığımı bilməmişlər. O zalım və qaniçən qurumun məlumatları və kəşfiyyat işləri bu səviyyədə idi.

Qışqırır-danlamağa başladı. Bəzən ona eyni tərzdə cavab verirdim, bəzən də etinasız halda sakit qalırdım. Bu zaman bir müstəntiq əlində qalın bir qovluqla içəri girib rəisin yanında dayandı, qovluğu açıb onun önünə qoydu və barmağı ilə bəzi səhifələri göstərməyə başladı. Rəis başını yelləməklə oxuduqlarından narahat olduğunu bildirməyə çalışırdı. Onların bu hərəkətlərinin qurama olduğu aydın görünürdü. Məqsədləri məni qorxutmaq idi. Sonra rəis başını qaldırır qəzəblə dedi: "Aparın!"

Məni SAVAK əməkdaşlarının dairəvi şəkildə dayandıqları bir otağa apardılar, ortaya salıb söyüş və təhqir yağdırmağa başladılar. Əvvəllər buna bənzər vəziyyətə düşdüyümə görə onlara sərt cavab verməyə hazırlıqlı idim. Əlbəttə, o vaxta qədər fiziki işgəncə tətbiq olunmurdu.

İndi də yadımdadır, SAVAK-ın polkovnik rütbəli, mülki geyimli, Nişat ləqəbli bir əməkdaşı mənə dedi: "Siz nə istəyirsiniz?! Nəsə bacaracağınızı zənn edirsiniz? Gör, Kral Hüseyin nə etdi! O, qüdrətli olmasa da, bir gündə beş min fələstinlini öldürdü. Ancaq biz qüdrətliyik və beş milyon adamı asanlıqla öldürə bilərik!"

Onun bu sözünə təəccübləndim. Çünki göstərdiyi rəqəm çox böyük idi. Ya nadan və aldanmış adam idi, ya da məni aldatmaq istəyirdi. Hər iki halda bu, onun səviyyəsizliyini göstərirdi.

Bundan əlavə, qələm və minbərdən başqa heç nəyi olmayan bir ruhaniyə bu sözü deməzlər. Bəli, əgər milyonluq üzvü olan bir hərəkatın rəhbəri olsaydım, bu təhdidi başa düşmək olardı. Lakin şəraitimi nəzərə alsaq, bu sözün mənası onu deyənə məndən olduqca zəif olmasından başqa bir şey deyildi. Onlar şəxsiyyət və məntiq baxımından həm zəif idilər, həm də dəli. Dəli birdən-birə insana hücum edib yerə yıxa bilər. Bu baxımdan, SAVAK əməkdaşlarına zəif, səviyyəsiz və dəyərsiz adamlar kimi baxırdım. Lakin dediyim səbəbə görə onlardan bir qədər qorxurdum da.

Ciblərimi axtarıb mühüm bir şey tapmadılar. Onlar otaqdan çıxdılar, mənə bir saatdan çox tək qaldım. Sonra biri gəlib məni bayıra çıxardı.

Məni avtomobilə mindirib başqa bir binaya apardılar. İçəri girəndə ağ divarlarından üç il öncə saxlandığım həbsxana olduğunu bildim. Biz oranı ağ otel adlandırırdıq. Bu baxımdan, özümü yad bir yerdə hiss etmədim.

Məni bir kameraya saldılar. Həbsxanada təcrübəli və ağıllı çavuşlar da vardı. Onlar kameranın qapısına toplaşib yeni dustağa hörmətlərini ifadə etməyə başladılar. Kameranın qapısı bağlı idi və mənə bayıra çıxmağa icazə verilmirdi.

Bir neçə gündən sonra Seyid Qütbün "İslam və sivilizasiya" problemləri kitabının tərcüməsini tamamlamaq fikrinə düşdüm. Mən üçüncü həbsdə kitabın dördüncü üçünü tərcümə etmiş, dördüncü birini də qardaşım Seyid Hadiyə tapşırırdım. Ondan tərcümələrini alıb baxdım ki, öncəki fəsillərin tərcüməsi ilə eyni olsun. Sonra kitabın son fəslini tərcümə etdim. Bu fəsil öz üslubu və Qərb sivilizasiyasının hücumu baxımından güclü fəsil idi. Kitaba yaxşı bir müqəddimə yazdım, mətnə yeni terminlər və kreativ ifadələr əlavə edib orijinal mətndən ayırmaq üçün dırnaq arasında yerləşdirdim. Kitabın ilk səhifəsini də hazırladım. Bu iş təxminən bir ay çəkdi. Sonra onu qardaşım Seyid Hadiyə verib çap edəcək adamın adını söylədim.

Həmin günlərdə Şeyx Rəzi Ali-Yasinin yazdığı və mənim tərcümə etdiyim İmam Həsənin (ə) sülhü kitabının çap olunduğunu eşitdim. Bu kitab İmam Həsənin (ə) sülhü barədə tarixi təhlilləri ehtiva edirdi. Kitabın bir nüsxəsini gətirdilər və mən çox sevindim.

Ziddiyyətli münasibət

Mən həbs olunandan iki həftə sonra nəzarətçilərin biri həbsxanada qışqırmağa başladı: "Muştuluq! Muştuluq! Əbdülnasir öldü!" Bu xəbər mənə olduqca pis təsir etdi.

Burada iranlı və mübariz islamçıların üzləşdiyim maraqlı bir məqama toxunmaq istəyirəm. Biz həm Seyid Qütbü, onun inqilabi düşüncələrini çox sevirdik, həm də onun qatili olan Camal Əbdülnasiri dəstəkləyirdik. Mən Seyid Qütbün

edam olunduğunu eşidəndə də ağlamışam, Əbdülnasirin ölümünü eşidəndə də!

Bizim Seyid Qütbü sevməyimizin səbəbi aydındır. Bu insan gözəl qələmi, əzab-əziyyətləri və uca Quran düşüncəsi sayəsində İslamı uğurlu perspektivlərə malik dinamik və inqilabi siması ilə elə təqdim edirdi ki, müsəlman öz dini ilə qürur duyur, öz səviyyəsini insanların məşğul olduqları dəyərsiz işlərdən uca bilirdi. O, öz təfsirində dinamik islami dillə elə danışır ki, oxucu hansı məzhəbdən olsa, onda öz məzhəb inancları ilə ziddiyyət görmür. Əlbəttə, bəzi sözlər Əmirəlmöminin İmam Əlini (ə) məsum bilənlərin görüşlərinə ziddir. Məsələn, şərabın haram edilməsi ayəsinin nazilolma səbəbini qeyd edərkən uydurma bir hədisə istinad etmişdir. Əlbəttə, mən onu üzrlü sayırdım, çünki o, imamı, xüsusən şərab hökmü gəlməzdən öncə məsum bilmirdi. Hər halda, bu uydurma hədisi yazmağı onun İmam Əlinin (ə) şəxsiyyətinə dair məlumatlarının qüsursuz olmadığını göstərir.

Bizim Əbdülnasiri sevməyimiz isə onun inancları ilə deyil, psixoloji məziyyətləri ilə əlaqədardır. Biz İranda dini və ruhaniləri təhqir edən genişmiqyaslı və qorxunc bir imperialist siyasətlə üzləşirdik. Bu siyasət dünyanın zalım dövlətlərini gözlərində böyütmüş ziyalı və gənclərdə ruh düşkünlüyü yaradırdı. Belə bir məyus şəraitdə Qərbin və Amerikanın hegemonluğuna qarşı mübarizəyə qalxan, onların qarşısında qorxmadan sözünü deyən hər kəsi canidildən qəbul edirdik. Əbdülnasir belə insanlardan idi. Biz onun dünyanın tağutlarına baş əymədiyini görəndə qürur hissi keçirir, "Sout əl-ərəb"¹ (Ərəbin səsi) radiosundan

¹ Misir dövləti, Camal Əbdülnasir hakimiyyəti dövründə onun millətçi və müstəmləkə əleyhinə fikirlərinə görə iranlı mübarizlər tərəfindən sevilirdi. Bu radio regionun yeganə media qurumu idi ki, onda

çıxışlarını həvəslə dinləyirdik. İslam dünyasını, hətta bütün üçüncü dünyanı əsarət altına almış mənfur müstəmləkə caynağından qurtulmaq üçün atılan hər bir addımı dəstəkləyirdik. Bu səbəbdən, Asiyada, Afrikada və Latın Amerikasında başlayan bütün inqilablara müdafiə edir, onlarla həmrəy olduğumuzu bildirirdik.

Yadımdadır, Liviya inqilabının¹ qələbəsini eşidən kimi tez minbərdən bu inqilabı dəstəklədim, Liviyanın İdris adlı şəxsin hakimiyyətindən azad olunduğuna görə onu İblis adlandıraraq inqilabçıları təbrik etdim. Sonra Haşimi Rəfsəncanidən eşitdim ki, o da öz məclislərində Liviya inqilabını dəstəkləyibmiş.

Zalımların tapdadıqları ləyaqətin, fironların ayaq altına atdıqları qürurun qaytarılmasına böyük rəğbətimiz bizi belə mövqelərə vadar edirdi.

Bütün bunlardan əlavə, Əbdülnasirin adı bizim düşüncəmizdə müsəlman ərəb qardaşlarımızın bölgənin sionist və mürtəcə dövlətlərinə qarşı müqavimətlərlə eyniləşmişdi. Hərçənd, onun islamçılarla mübarizəyə səbəb olan siyasətlərindən əzab çəkirdik.

İranda şah rejiminin təbliğat məşını Əbdülnasir əleyhinə mənfə fikir yaratmaq üçün səfərbər olunmuşdu. Əbdülnasirin vəfatını eşidəndə məni daha çox incidən əmil həmin hərbiçinin bu xəbəri vermə tərzisi oldu. O, bu xəbərə görə sevinirdi, amma nə üçün sevdiyini, Əbdülnasirin kim

müstəqillik, başucalığı, imperializm və müstəmləkə, eləcə də işğalçı sionist rejimi əleyhinə fikirlər səslənirdi.

¹ Müəmmər Qəzzafinin başçılıq etdiyi zabitlər Misir şahlığını devirmiş Camal Əbdülnasirin və Məhəmməd Nəcibin başçılıq etdiyi zabitlərdən ilham alaraq, 1952-ci ildə Şah İdrisin müalicə məqsədilə Türkiyəyə getməsindən istifadə edib çevriliş etdi və Qəzzafi qan tökmədən hakimiyyəti ələ keçirdi.

olduğunu bilmirdi, ancaq və ancaq hakimiyyətin əks-təbliğatından təsirlənmişdi.

Kiçik bir radiom vardı. Onu mülayim nəzarətçilərin növbəsində mənə ötürmüşdülər. Həbsxanada radiodan istifadə qadağan olunduğuna görə onu tələbkar nəzarətçilərdən gizlədirdim. Əbdülnasirin ölümünü eşidəndən sonra işim "Sout əl-ərəb" radiosuna qulaq asmaqdan ibarət oldu. O günlərdə ən böyük təsəllim həmin radiodan yayımlanan Quran qiraətləri idi. Onların hamısını indi də xatırlayıram. Yadımdadır, böyük Misir qiraətçiləri olan Əbdülbasit, Mustafa İsmayıl və Mahmud Əli əl-Bənnə bu ayəni oxuyurdular: "Neçə-neçə peyğəmbər bir yığın allahpərəstlə birlikdə (düşməyə qarşı) vuruşmuşlar; Allah yolunda çəkdikləri müsibətlərə görə nə zəiflik, nə acizlik göstərmiş, nə də (kafirlərə) boyun əymişlər. Allah dözümlü olanları sevər!" Onların biri bu ayəni oxuyur və "bir yığın allahpərəstlə birlikdə vuruşmuşlar" hissəsini yenidən təkrarlayırdı. Mən qiraətlərini dinlədiyim qiraətçilərin adlarını Quranın arxasına yazırdım.

Axşamdan Qurana qulaq asmağa başlayırdım, "Sout əl-ərəb" radiosunun qiraətləri bitəndən sonra digər kanalları dinləyirdim.

Cəddin haqqı, səni öldürərəm

Əbdülnasirin ölümünə görə hərbcinin necə sevindiğini söylədim. İndi isə ozamankı hərbcilərə hakim olan zehniyyəti göstərmək üçün başqa bir hadisəni söyləyəcəyəm.

Həbsxananın dustaqları arasında Azərbaycan vilayətindən türkdilli bir çavuş vardı. O, əhəmiyyətsiz bir səbəbdən altı ay azadlıqdan məhrum edilmişdi. Çay hazırlayıb dustaqlara satmaq üçün tualetlərin yaxınlığında ona kiçik bir yer vermişdilər. Onunla türkcə danışdığımıza görə aramızda bir

növ dostluq münasibəti yaranmışdı. Hərbçilər oraya toplaşib çay içirdilər. Əlbəttə, onların toplantılarında iştirak etmirdim, mənə kameradan çıxmaq qadağan idi. Heç oraya getməyə həvəsim də yox idi. Eyni zamanda həmin çavuşun müştərilərindən idim. O, çayı kamera gətirirdi, mən də pulunu verirdim. Beləliklə, bu üç amil – məhbusluq, müştərək dil və yaxşı müştəri olmam aramızda yaxşı münasibət yaratmışdı.

Bir səhər digər dustaqlarla birgə açıq havada idik. Hərdən bizə günəş altında gəzməyə icazə verirdilər. Adətən, həyətin bir küncündə oturdum, hərbçilər də başıma yığışırdılar. Mən əhvalat, xəbər və maraqlı hadisələr danışib onların başlarını qarışdırırdım. Bir gün onda aktual olan kommunistlərdən söhbət düşdü. Onların ilk fəaliyyətləri elə həmin ildə başlanmışdı. Mən həbsxanada olanda bəzi gəncləri kommunist ittihamı ilə oraya gətirmişdilər. Pəhləvi rejimi bu fəaliyyətləri bir az da böyüdüdü.

Çayçı çavuş kommunistlərə çox nifrət edib deyirdi ki, onlar 1946-cı ildə Azərbaycanda müstəqil dövlət quranda çoxlu günahsız adamlar öldürmüşdülər. O, kommunistlərə qarşı ciddi tədbir görmədiyinə görə SAVAK-ı tez-tez qınayır və qətiyyətlə deyirdi: "Əgər SAVAK mənə icazə versə, heç kimin xəbəri olmadan onları bir-bir öldürərəm. Lakin rahat yeyib-yatsınlar deyə, SAVAK onları həbs edir".

Birdən onunla zarafat etmək qərarına gəlib dedim: "SAVAK sənə məni öldürməyə icazə versə, nə edərsən?" Dərhal və qətiyyətlə cavab verdi: "Cəddin haqqı, öldürərəm!"

O, başıma qara əmmamə qoyduğuma görə Peyğəmbər övladlarından olduğumu bilir və cəddimə and içirdi. Onunla çoxlu ortağ cəhətlərimiz də vardı. Bütün bunlarla yanaşı, çox ciddi şəkildə deyirdi ki, öldürərəm.

Bu, ozamankı hərbiçilər arasında beyin yuyuntusuna bir nümunə idi.

Bu müddətdə bəzi universitet tələbələrini həbsxanaya gətirdilər. Hakimiyyət Məşhəddə ilk dəfə idi universitet tələbələrini həbs edirdi. Bundan bildim ki, cəmiyyətdə yeni bir canlanma yaranıb və buna çox sevindim. Bayırda nə baş verdiyini bilmək istəyirdim, amma imkan yox idi.

Həmin gəncləri həbsxanaya gətirəndə mənim kamerama ehtiyacları oldu. Məni görüş üçün ayırdıqları böyük otağa yerləşdirdilər. Həbsxanada kamera az idi. Üstəlik, mən təxminən iki ay idi təkadamlıq kamerada qalırdım və onlara görə, bundan artığına ehtiyac yox idi.

Maqut

Hələ kiçik kamerada olanda ramazan ayı gəldi. Buna çox sevindim. Ramazan ayını uşaqlıqdan sevirdim. Bu ayda gündəlik həyat tərzini dəyişir və oruc tutmuş adam xüsusi mənəvi həzz alır.

Ramazan ayının ilk günü keçdi, iftar vaxtı gəldi, amma mənə heç nə gətirmədilər. Çünki orduda və onun həbsxanasında ramazan ayının heç bir yeri yox idi. Namazımı qılıb keçmiş iftar xatirələri və iftar zamanı oruc tutanların sevinci barədə fikirləşməyə başladım. Ailə yanında, qaynar samovar önündə iftar süfrəsinin sevinc dolu anları gözlərim önündən keçdi. İftara məxsus yüngül yeməkləri, xüsusən məşhədlilərin məşhur maqut xörəyini xatırladım. Mən iftara ən çox onu sevirdim. Maqut su, nişasta və şəkərdən xüsusi tərzdə hazırlanır. Mənim yoldaşım digər yeməklər kimi onu da yaxşı bişirirdi. Birdən özümə gəlib Allahdan əfv dilədim. Bəlkə də bu xatirələr aclıqdan gözlərim önündə canlanırdı. Bəlkə də səbəb təklilik idi. Hər halda, səbir etməli idim.

Şam namazından yarım saat sonra bir fincan çay tapdım. Bir qədər sonra isə şam yeməyi gətirdilər. Yemək dadsız olduğuna görə adam yemək istəmirdi. Lakin yenə də bir qədərini yeyib qalanını obaşdana saxladım. Obaşdanda da güclə yedim. Çünki o xörək əvvəldə də xoşagəlməz olurdu, qalandan sonra isə daha da pisləşirdi. İlk günüm belə keçdi. İkinci gün nəzarətçi dedi ki, sizə nə isə göndəriblər. Alıb açdım. İftarda arzuladığım xörəklərdən bir neçə boşqab göndərmişdilər. Xörəklər bir neçə nəfərə yetəcək həddə idi. Yoldaşım onları bişirib həbsxanaya göndərə bilmişdi. Həmin gün evdən çay avadanlıqları da gətirdilər. Gözəl və dadlı iftar üçün hər şey hazır idi. Onlardan özümə bəs edəcək qədər götürüb qalanını dustaqlara göndərdim. Bu iş hər gün təkrar olundu.

Ramazan gecələrində Quran qiraətinə, ibadət və duaya əlverişli şərait yaranırdı. Yadımdadır, fitr bayramı gecəsində min dəfə İxlas surəsi oxunan müstəhəb namazı qıldım.

Bu, həbsxanadakı ikinci ramazan təcrübəm idi. İlk həbsxanada ramazan ayının yarısını qalmışdım, ikincidə isə hamısını. Beşinci həbs zamanı yenə bütün ramazan ayını həbsxanada qaldım. Beşinci həbsdə çox çətinlik çəkdim, amma bütün məşəqqətlərinə baxmayaraq, nəfsin islahı, Allahla ünsiyyət və Quran ayələri üzərində təfəkkür baxımından çox səmərəli imkan idi. Bu həbsxanaya dair qeyd etdiyim xatirələrin çoxu mübarək ramazan ayına aiddir.

Bu və öncəki həbsxanada hərbiçilər dustaqlar arasında əxlaqi faciəyə canlı şahid oldum. Bu faciə diqqətsizlikdən çox xüsusi bir plandan xəbər verirdi. Həbsxanaya gətirilən hər şey güclü yoxlanışdan keçsə də, dustaqlar arasında narkotik maddələr geniş yayılmışdı.

Eşitmişdim ki, həbsxananın zabitlər saxlanan hissəsində araşdırma da içirlər. Bu həbsxanalarda həşişdən narkotik maddə kimi istifadə edirdilər: məhbuslar fırlana-fırlana ondan çəkir,

keflənib ağızlarına gələnı danışırdılar. Sağlam bir gənc bu həbsxanalara girən kimi yoldan çıxırdı. Onlar daha çox üfunətli bir bataqlığa bənzəyirdi, Allahın xüsusi rəhm etdiyi adamlardan başqa hər kəs ona bulaşırdı. Hələ hərbi həbsxana olduğuna görə burada ciddi nizam-intizam vardı. Digər həbsxanaların vəziyyətini də özünüz təsəvvür edin.

Mən o şəraitdə mümkün olan hər kəsi xilas etməyə çalışırdım. Ramazan ayına bir qədər qalmış dustaqları toplayıb moizə etdim, ölümü, axirəti, qiyamətin sorğusualını yada saldım. And içib söz verdilər ki, oruc tutacaqlar. Birinci gün həqiqətən də tutdular. İkinci gün günortaya qədər dözdülər, amma həbsxananın fəsad dolu şəraiti iradələrini zəiflətdi, nəsihətlərimin təsiri sona çatdı və oruclarını yedilər. Xatirələrimdə kimin yalnız birinci gün, kimin də ikinci gün günortaya qədər oruc tutduğunu qeyd etmişəm.

Hərbi tribunaldə müdafiə

İşimi hərbi tribunala göndərdilər. Hərbi tribunal qarnizonun ortasında yerləşirdi. Bu həbsxanada olduğum müddətdə ora ilə əlaqəm kəsilmədi; ya tribunal məni suallara cavab verməyə çağırırdı, ya da mən bəzi məsələlərə etiraz olaraq tribunala məktub yazırdım və nəticədə etirazlarıma cavab verməyə çağırırdılar.

Etiraz etmişdim ki, qanunun icazə verdiyi halda nə üçün məni zaminə buraxmırlar. Ailəmlə, dostlarımla görüşə icazə vermədiklərinə, habelə istintaq mərhələsinin bitdiyinə baxmayaraq, hələ də təkadamlıq kamerada saxlandığıma görə də etiraz etmişdim. Bilirdim ki, tribunal bunların heç birini təmin etməyə qadir deyil, ancaq yenə də qanunsuz əməllərə etirazımı bildirmək istəyirdim. Yadımdadır, bir dəfə hakim mənim tələblərimə cavab olaraq dedi: "Gərək SAVAK-a müraciət edəsiniz!" Bu sözü bilmədən ağızından

qaçırdı, mən də onun əleyhinə istifadə etdim. Onun bu sözünə təəccüblənib dedim: "Bir məhkəmə SAVAK-ın təsiri altında ola bilərmi?!" O, tez sözünü dəyişib Məşhəd SAVAK-ının rəisini tərifləməyə başladı. Məhkəmə vaxtı təyin olundu. Mən özümü müdafiə etməyə hazırlaşmaq üçün istintaq işini istədim. Məhkəmə mənə hərbi bir vəkil təyin etmişdi, amma bildirdim ki, onun müdafiəsi formal bir şeydir, təsiri olmayacaq. Özüm otuz səhifəlik müdafiə yazdım.

Təyin edilən gün məhkəməyə çıxdım. Məhkəmənin sədri, iki hakim, prokuror və vəkil başda oturmuşdular. Hamısı hərbi idi, çiyinlərində poqon, sinələrində orden parlayırdı. Çox lovğa halda oturmuşdular. Mən müdafiə çıxışını güclü və qətiyyətli səsle oxudum. Keçən həbsxanada olduğu kimi, bu dəfə də qanuna dəqiq istinadla və məntiqli şəkildə tərtib etmişdim.

Bir hövzə tələbəsindən belə çıxış gözləməyirdilər. Onlar ruhaniləri heç nə anlamayan geriqalmış insanlar sayırdılar. Üzlərində və bir-birlərinə baxışlarında alqış əlamətləri görürdüm. Fasilə zamanı çıxışda seçdiyim sözlərə və ifadə tərzimə görə məni təriflədilər.

İclas bitəndən sonra bayırda gözləməyimi istədilər. Bayıra çıxıb səbirsizliklə məhkəmənin hökmünü gözləməyə başladım. Həmin gün məhbusların görüş gününə təsadüf edirdi. Yoldaşım və qohumlarım da görüşə gəlib qapının önündə gözləyirdilər. Tribunal qarnizonun ortasında yerləşdiyinə görə giriş qapısından uzaqda idi. Onlar günortaya qədər gözləmişdilər, sonra bəzisi getmiş, bəzisi qalmışdı. Hökm verilmişdi, amma xüsusi vəərəqlərə yazılmalı, məhkəmə iclasında oxunmalı idi. Mən bunu gözləyirdim.

İş vaxtı bitdi. Tribunalın işçilərindən biri bayıra çıxanda qapının önündə bir ailənin gözlədiyini görmüş, mənim qohumlarım olduğunu bilmişdi. Onlara mənim azadlığ

hökümün çıxdığını bildirmişdi. Beləliklə, onlar bu hökmü məndən qabaq öyrənmişdilər. Çox gözləyəndən sonra keşikçilərin biri demişdi ki, siz gedin, o da azad olunub gələcək. Bundan sonra evə qayıtmışdılar.

Günortadan iki saat sonra məni çağırıb həbsxanada saxlandığımı müddətdən az olan həbs hökmümü elan etdilər. Qərara gəldilər ki, məni azadlığa buraxıb adətən, bir aydan sonra keçirilən apelyasiya məhkəməsinin hökmünü gözləsinlər.

Məhkəmə sədri nəzarətçi əsgərlərə əmr etdi ki, yanlarındakı adamın məhkum olmadığını bildirmək üçün silahlarını çiyinlərinə qoysunlar və lazımi idari işləri görmək üçün həbsxanadan çıxmağıma yardım etsinlər.

Kameraya qayıtdım. Öncədən qeyd etdiyim kimi, kamera həbsxananın giriş qapısının yanında idi. Axşam düşəndən bir saat sonra əşyalarımı toplayıb dustaqlarla sağollaşdım.

Qış fəslə idi və şaxtalı hava başlamışdı. Gecə isə daha soyuq olurdu. Qarnizonun qapısının önündə bəzi gənc qohumlar bir avtomobillə məni gözləyirdilər. Əşyalarımı maşına qoydular, özüm də minmək istəyəndə bir zabit yaxınlaşıb dedi ki, siz mənimlə gəlməlisiz. Məni bir neçə hərbcinin oturduğu olduğu bir avtomobilə mindirdi. Getdiyi yoldan bildim ki, SAVAK-ın yerli şöbəsinə gedir.

Fikirləşməyə başladım: Qarnizondan azadlığımı formal imiş? Məni SAVAK-a, oradan da Tehrana aparmaq istəyirlər? Avtomobil qaranlıq və soyuqda mənim naməlum taleyimə doğru getdiyi zaman beynimdə bu suallar dolaşırdı.

SAVAK-ın binası önündə maşından endik. Üçüncü və dördüncü həbsim zamanı tanış olduğum müstəntiq Qəzənfəri qarşıma çıxdı, qürur və tənə ilə dedi: “Nə üçün gəldin?”

- Gəlmədim, gətirdilər.

- Biz sənə azadlıq qərarını çıxarmışıq, get!

Bu rəftarın səbəbini bilmədən qaranlıq və soyuq xiyabana doğru addımladım. Əşyalarım əlimdə olsaydı, gecənin o saatında soyuqda çox əziyyət çəkərdim.

Birdən yanımda bir avtomobil dayandı. Qarnizonun önündə məni gözləyən gənclərin maşını idi. Bildim ki, qarnizondan SAVAK-a qədər bizi izləyiblər.

Evə çatdım. Yoldaşım gözünü qapıya dikib oturmuş, uşaqlar da yorulub yatmışdılar.

Yaxın bir dostun qəribə rəftarı

Həmin gecə evə qayıdıandan sonra İmam Rzanı (ə) ziyarət etmək və Gövhərşad məscidində namaz qılmaq üçün müqəddəs məqbərəyə yola düşdüm. Gec idi, həyətdə təxminən heç kim yox idi. Uzaqdan dostlarımdan və dərs yoldaşlarımdan ikisini gördüm. Onların biri yaxın dostumdur, bir-birimizə o qədər bənzəyirik ki, tanımayan adam görsə, qardaş olduğumuzu zənn edər. Onları görməyə çox sevindim. Həbs səbəbindən uzaq düşdüyüm dostları görmək həvəsilə onlara doğru getdim. Onların da mənə yaxınlaşacaqlarını, bu qədər ayrılıqdan sonra məni görməyə sevinəcəklərini gözləyirdim.

Onların yaxınlığına çatdım, salam vermək istəyəndə üzlərini yana çevirdilər. Deyəsən, biri o birinə belə demişdi: “O, həbsxanadan indi çıxıb, bəlkə də nəzarət altındadır. Ondan uzaqlaşaq!” Bu davranış mənə çox pis təsir etdi. Bir neçə saat əvvəl həbsxanadan azad olunan bir məhbus öz dostlarından, eyni dini amalları daşımalı olan şəxslərdən belə rəftar gözləmir.

Əslində, bəzi ruhanilərdən belə rəftarlar çox görmüşəm. Onların əksinə olaraq, mən həbs olunanda, hakimiyyətin zülmünə məruz qalanda gənclər, xüsusən də hövzə və

universitet tələbələri daha çox başıma toplaşır, həmrəyliklərini bildirirdilər.

Ruhanilərin mövqeyi

Burada ruhanilərin mübarizə fəallarına qarşı münasibəti barədə qısa məlumat vermək istəyirəm.

İmam Xomeyni müasir tarixin ən böyük inqilabına rəhbərlik edərək sələflərinin mübarizəsini tamamladı, bölgənin, ən böyük supergücə bağlı olan ən zalım rejimini devirib İslam dövləti qurdu.

Din alimlərinin belə olması təəccüblü deyil. Çünki onlar peyğəmbərlərin, tarixin islahatçı şəxsiyyətlərinin varisləridir. Lakin İrandakı bütün din alimləri və ruhanilər belə məsuliyyət hissinə malik deyildilər. Bunun səbəbləri isə başqa bir söhbətin mövzudur.

Onların bəziləri mübarizəyə qoşulmur, lakin İslam fəallarını dəstəkləyirdilər. Bəziləri tamamilə bitərəf idilər; İslam hərəkatını nə pisləyir, nə də tərifləyirdilər. Lakin elələri də vardı ki, islamçı fəallara mənfi münasibət bəsləyirdilər. Bu mənfi münasibətin də dərəcələri vardı. Bəziləri yalnız söhbət düşəndə İslam hərəkatını gözdən salırdılar, bəziləri isə yeri gəldi-gəlmədi.

Yadımdadır, 1976-cı ildə Quçan şəhərinə böyük sel gəldi. Mən insanlara yardım tədbirlərində iştirak edirdim. Bir hadisə əsnasında Quçan rəsmiləri məndən tez şəhəri tərk etməmi istədilər. Polis zabiti bu qərarı çatdıranda mən şəhərin came məscidinin böyük həyətlərinin birində idim. Oranı seldən zərər çəkənlərə kömək məqsədilə toplanmış əşyaların böyük anbarına çevirmişdik. Əşyalar dəqiq şəkildə, gözəl nizam-intizamla elə düzülmüşdü ki, bizim kimi yardım mütəxəssislərindən başqa az adam onları yerbəyer edə bilərdi.

Xəbəri alandan sonra həyətin kənarındakı bir otağa getdim. Şeyx Zəbihullah bəzi dost və yoldaşları ilə birgə orada oturmuşdu. Narazı halda dedim ki, mənə şəhəri tərk etməyi əmr ediblər. Hamısı narahat oldu. Lakin biri oradakıların təəssüfləndiklərini görüb mənə işarə ilə tez dilləndi: "Bunlar insanlara yardıma gəlməyiblər! Bunlar təxribatçıdırlar!" Həmin ruhani həbsdən çıxandan sonra İmam Rzanın (ə) məqbərəsinin həyətinə gördüyüm iki nəfərdən biri idi.

Onların bəziləri bütün islamçı mübarizlərə bu dərəcədə nifrət bəsləyirdilər.

Apelyasiya məhkəməsi

Apelyasiya məhkəməsindən öncə bəzi sənədləri hazırlamaq üçün hərbi prokurorluğa müraciət etdim. Orada gənc bir zabitin mənə çox baxdığını hiss edirdim. Sanki nə isə demək istəyirdi. Ona yaxınlaşanda dilləndi.

– Sənə bir söz demək istəyirəm.

– Buyur.

– Birinci məhkəmədəki kimi çıxışlardan uzaq dur. Onlar sizdə xüsusi istedad görsələr, işinizi çətinləşdirəcəklər. Özünüzü sadələvh və aldanmış bir adam kimi göstərsəniz, xeyrinizə olar.

Ona təşəkkür edib getdim. Lakin din alimlərinə təhqirlə yanaşan təkəbbürlü bir məhkəmə qarşısında özümü o şəkildə göstərə bilməzdim. Apelyasiya məhkəməsinə girəndə bildim ki, həmin gənc zabıt məhkəmənin katibi imiş.

Məhkəmənin sədri əvvəllər Baş prokuror olmuş məşhur bir adam idi. O məni sual atəşinə tutdu. Müxtəlif məsələlər barədə fikrimi soruşur, mən də cavab verirdim. Sonra iki tərəfində oturmuş müşavirlərinə dedi: "Bu adamın on il

həbsə ehtiyacı var ki, bütün vaxtını yazmağa və araşdırmağa sərf etsin".

Dedim: "Biz Allahınıq və Ona tərəf qayıdacağıq!"

Əlbəttə, məhkəmə sədri bu sözləri zarafata deyirdi, amma zarafatının məzmunu həmin gənc zabitin fikrini təsdiqləyirdi. Məhkəmə birinci instansiyanın qərarını qüvvədə saxlamaqla bitdi.

Azadlığımdan çox keçməmiş yenə sentyabr ayında beşinci dəfə həbs olundum. Dördüncü həbsim 1970-ci ilin 24 sentyabrında baş tutmuşdu, beşinci həbsim də 1971-ci ilin 28 sentyabrına təsadüf etdi.

On ikinci fəsil: 14 sayılı kamera

Parol

1971-ci ilin isti bir yay axşamında səbəbini bilmədən darıxmağa başladım. Allaha sığındım və mütaliə etmək qərarına gəldim. Lakin birdən işıqlar söndü. O zaman əksər günlər belə olurdu. Qəm üstünə qəm gəldi, çox sıxılmağa başladım. Evdən çıxmaq istədim, amma gördüm ki, bayıra çıxmağa da meylim yoxdur. Evdə hazır lampa da yox idi. Qaranlıqda nə edəcəyimi bilmirdim. Bu zaman birdən qapı döyüldü. Həmişə olduğu kimi, qapını döyənin kimliyini soruşmadan özüm açmağa getdim. Gördüm ki, tehranlı dostlarımdan biridir. Çox yerinə düşmüş bu görüşə görə ürəkdən sevindim. Onu sevinclə qarşıladım, amma o sevinmirdi. Fikir verməyib onu içəri dəvət etdim. O, qəfil bir hərəkətlə əlini cibinə aparıb nə isə çıxardı. Bu hərəkət mənimlə məxfi bir silahlı mübarizə təşkilatı arasında parol idi. Həmin təşkilatın sədri və üzvləri ilə əlaqəm vardı, onların yaydıqları bülleten və bəyanatlara öncədən baxır, düzəlişlər edirdim.

Təşkilat ifşa olunub

Onun bu hərəkətindən sonra daha da sevindim.

– Sən gəlməzdən öncə darıxırdım. Vaxtında gəlib qaranlıq gecəmi işıqlandırdın.

– Daha çox darıxıb kədərlənəcəksən.

Sözünə çox da fikir vermədim, ona yer göstərib çay gətirdim.

– Siz təşkilatın üzvüsüz?

Dərhal cavab verdi:

– Sakit ol! Ev dinləmə bilər.

Sözünə təəccüb edib istehza ilə dedim:

– Mən bir tələbəyəm, evimi nə üçün dinləsinlər ki?!

– Yox, məsələ düşündüyündən də mürəkkəbdir. Mən izah edəcəyəm.

Otaqdakı elektrik dəliklərini tutmaq üçün bir qədər xəmir istədi. Bir qədər həyəcan və təəccüblə ona xəmir gətirdim. Dəlikləri tutandan sonra oturdu.

– De görüm, nə olub?

Başını aşağı salıb bir qədər sakit qaldıqdan sonra dilləndi.

– Hər şey bitdi.

– Necə yəni? Nə bitdi?

– Təşkilat ifşa olunub, qardaşların adları bilinir, bəzilərini həbs ediblər.

Sonrakı sözlərindən bildim ki, mənimlə əlaqədə olan iki nəfər həbs olunub.

– Məni sizin yanınıza göndərdilər ki, evdə təşkilatla əlaqəli nə varsa, çıxarasınız, – dedi, sonra dəyərləndirmək üçün mənə göndərilmiş bülletenlər haqda danışmağa başladı: – Bu bülleteni məhv et... O bülleteni saxla və Tehrandə filankəsə göndər...

– Siz özünüzlə Tehrana aparacaqsız?

– Yox, siz öz kanallarınızla göndərin.

Oturub məyus halda ona baxırdım, o da görməli olduğum işləri xatırladırdı. Bütün vücudumu qəm-kədər bürüdü. Məni bu halda qoyub getdi.

Yazı və qeydlərimi apardılar

Bu hadisə yayın ortalarında baş vermişdi. Günlər ötdü və payız gəldi. Tağut rejimi şahənşah imperatorluğunun 2500 illiyini qeyd etməyə hazırlaşdı. Təhlükəsizlik tədbirləri artmış, islamçılara qarşı təzyiq güclənmişdi.

Sentyabr ayı gəldi. Qum alimlərindən biri ailəsi ilə Məşhədə gəlmişdi və bizdə qonaq idi. Onunla birgə kitabxana otağının yanındakı qonaq otağında oturmuşdum. İki otağın arasında bir qapı vardı. Qarşımızda nahar süfrəsi sərilmişdi. Birdən həyət qapısını və bir neçə saniyədən sonra otağın qapısını döydülər. Ayağa qalxıb qapını açdım. Yoldaşım dedi ki, SAVAK məmurları gəlirlər. Təəccüblə soruşdum ki, SAVAK-dan gəldiklərini haradan bildin? And içdi ki, onlardır. Bəlkə də qapının tutqun şüşəsinin arxasından kölgələrini görmüşdü, ancaq kölgə adamın hansı təşkilatdan olduğunu göstərmir. O, ciddi şəkildə və tam əminliklə təkrarlayırdı ki, SAVAK əməkdaşlarıdır. Bəlkə də ona ilham olunmuşdu.

Gedib qapını açdım. Doğrudan da SAVAK-dan gəlmişdilər. Məni görəndə kimi gülməyə başladılar. Deyəsən gizləndiyimi və təsadüfən tələyə düşdüyümü zənn edib sevinirdilər. Evə doluşdular. Dəhlizin sonunda diqqətlərini cəlb edən ilk yer kitabxana oldu. Oranı alt-üst edib kitabların arasını axtarmağa başladılar. Onların biri otaqdakı bütün vərəqləri toplayırdı. Bu basqında yazı və qeydlərimin bir çoxu getdi və sonradan heç birini qaytarmadılar.

Dayanıb onlara baxır, öz-özümə deyirdim ki, kaş kitabxana ilə kifayətlənib qonaq otağına girməsənlər, qonağımı qorxutmasınlar. Bunu arzuladığım yerdə biri qapını açıb qonaq otağına girdi, qonağın yanında oturub ona sual yağdırmağa başladı.

Bütün kitabları yoxladılar, evin hər yerini axtardılar. Xatırlayıram ki, biri onaylıq göyçək və günahsız oğlum Müctəbanın beşiyinə yaxınlaşdı; ona baxır, yazığı gəlirdi. Sonra məni və topladıqları vərəqləri apardılar. Mindiyimiz avtomobil SAVAK-ın şöbəsinə doğru yola düşdü. Şöbə təzə binaya köçmüşdü. Orada bir otaqda təxminən bir saat

oturdu, sonra gözlərimi bağlayıb məni şüşəsiz bir avtomobillə naməlum istiqamətə apardılar.

Məşhədın siyasi həbsxanası

Bir müddətdən sonra avtomobil dayandı, məni yerə endirib gözlərimi açdılar. Gördüm ki, hündür tavanlı geniş bir yerdir, ətrafında bir neçə kiçik otaq var. Daha çox böyük anbara bənzəyirdi. Sonralar öyrəndim ki, əvvəllər saxlandığım Məşhəd qarnizonunun sonunda yerləşən böyük bir tövlə imiş. Sonda başqa anbara açılan böyük bir qapı vardı. İkinci anbarın ortasında təxminən 20 metr uzunluğunda, 5 metr yarım enində uzun və alçaq bir bina vardı, hər iki tərəfində on kiçik qapı görünürdü. Onlar bu qədim binada tikilmiş yeni kameralar idi.

Qeyd etmişdim ki, Məşhəddə siyasi həbsxana yox idi. Mənim üçüncü və dördüncü həbsim hərbi həbsxananın buraxılış məntəqəsinin yanında keçmişdi. Həmin il qarnizonun sonunda siyasi dustaqlara bir həbsxana tikdilər və ona bayırdan qapı qoydular.

Orada ümumilikdə iyirmi kamera vardı. Binanın hər iki tərəfində su kranları və kiçik tualetlər nəzərdə tutulmuşdu. Məni dördüncü kameraya saldılar. O vaxta qədər elə kiçik otaq görməmişdim: hər tərəfi bir metr yarım uzunluğunda kvadrat bir yer idi; nə bacası vardı, nə işığı - zülmət qaranlıq idi. Dustaq yalnız qapı və ya qapıdakı kiçik baca açılarda işıq üzü görürdü.

Dustaqların əhval-ruhiyyəsi

Mənə iki ədyal verdilər. Hava get-gedə soyuyurdu. Günəşin batmasına az qalırdı, mənə hələ namaz qılmamışdım. Onlara dəstəmaz almaq istədiyimi bildirdim. Su kranlarının yanına getməyə icazə verdilər. Kameraların

önündən keçəndə dustaqların qapı və bacaların nazik açıq yerlərindən mənə görməyə çalışdıqlarını hiss etdim. Bir qapının yanından keçəndə bir nəfər asta və titrək səslə dedi ki, mən filankəsəm. Bildim ki, silahlı qrupun üzvlərindən biridir; həmin gün, ya da bir gün öncə həbs olunmuşdu, mən onun həbsindən xəbərsiz idim. Dustaqların əhval-ruhiyyələrinin çox aşağı olduğunu hiss etdim. Nəzarətçilərlə ucadan danışmağa başladım ki, dustaqlar səsimi eşidib ruhlansınlar. Bir dəfə soruşdum ki, dəstəmaz yeri haradadır, ikinci dəfə qiblənin istiqamətini soruşdum. Yadımdadır, qiblənin yerini soruşanda cavab verdilər ki, küncə tərəf. Bu zaman ucadan dedim ki, bəli, kameranın küncü həmişə qiblədir. Bu isə möminin qəlbinin Allaha yönəldiyinə, kameranın küncünün həmişə mömin üçün ibadət yeri olduğuna, Quranın təbirincə desək, bərəhut çölündə yerləşən ilahi mərkəz - Məkkə kimi olduğuna işarə idi.

Nəzarətçilərin biri əmmaməmi çıxarmamı istədi. Qəbul etmədim. Dedi ki, həbsxananın qanunu belədir. Dedim ki, mən bu qanunları qəbul etmirəm, öncəki həbsxanalarda da əmmaməmi heç kimə verməmişəm; rəisindən soruşa bilərsən.

Digər kameralardakı dustaqların səsini eşidib ruhlanmalarından ötrü ucadan danışdım. Belə sözlər adətən, qorxan qəlbləri sakitləşdirir. Azan və iqamədə, rüku və səcdə zikrlərində də səsini ucaldırdım. Namazı bitirəndən sonra özümə gəlib dərin fikrə getdim: Məni niyə həbs etdilər?

Həbsimə çoxlu səbəb vardı, amma bu dəfə hansının buna gətirib çıxardığını, onların nəyi öyrəndiklərini bilmirdim.

Mənim gizli dərslərim çox olurdu: hövzə tələbələrini üçün bir dərs yazır, sonra şərh edib onlara verirdim ki, surətini çıxarsınlar. Bu dərslər inqilab və İslam hərəkəti mövzusunda olurdu.

Həmin dərslərin birində altı tələbə iştirak edirdi. Başqa bir dərstdə üç tələbə, üçüncü dərstdə isə bir tələbə olurdu. Həmin bir tələbə Əfqanıstanlı idi, sonralar Əfqanıstanın kommunist rejimi çoxlu din alimini qətlə yetirəndə şəhadətə qovuşdu.

Məktəb şagirdlərindən və universitet tələbələrindən ibarət gənclərlə başqa bir gizli dərsimiz də olurdu. Tacirlərlə də məxfi bir iclas keçirirdik. Digər fəaliyyət iclaslarında da bəzi hövzə tələbələri ilə siyasi vəziyyəti araşdırır və lazımı işləri görürdük; məsələn, bülleten çıxarır, Quma bülleten göndərir və ya oradan gətirirdik.

Bunlardan əlavə, qeyd etdiyim kimi, hakimiyyət əleyhinə silahlı mübarizəyə qalxmış gizli bir təşkilatla da əlaqəm vardı.

Bilmirdim ki, bu dərslər və iclasların hansınısa üstü açılıb, yoxsa həbsim Quran təfsiri və İslam təlimləri mövzusunda keçdiyim ümumi dərslərə görədir.

Əsas narahatlığım gizli icaslardan ötrü idi. Bu iclaslar təhlükəsizlik orqanlarının yanında müdafiəolunması bir şey deyildi.

Allahdan bağışlanma istəyib işlərimi Ona tapşırıdım, Ona sığındım. Kamerada ətrafıma baxdım. Yaddaşım məni keçmiş həbsxanalara qayıtdı. Gördüm ki, həbsxana mühitinə alışmışam. O saata qədər bu həbsxana ilə öncəki həbsxanalar arasında bir fərq görmürdüm.

Eynək qadağası

Bir müddətdən sonra nəzarətçilərin biri mənə əşyalarımı toplamalı olduğumu söylədi, məni azca böyük, amma daha qaranlıq olan 14 sayılı kameraya apardı. Orada əlimdəki təsbehi də görə bilmirdim. Ertəsi gün həbsxananın gündəlik rejimi ilə tanış oldum: Kameranın qapısı gündə üç dəfə

yemək vaxtı açılırdı. Bir dəfə də qapını açıb dustağa kameranı süpürmək üçün süpürgə verirdilər.

Növbəti günün səhər saatları keçdi. Günorta yeməyini yeyib bir qədər yatdım. Oyananda nəzarətçini çağırıb dedim: "Məndə bir az pul var, istəyirəm mənə qarpız alasan". Dedi ki, alaram. Bir qədər sonra qarpızı gətirdi. Soruşdum ki, bıçağın var? Dedi ki, var. Bıçaqla kameraya girdi. Həbsxana qanunlarına görə, bu iş yasaq idi, dustaq bıçağı alıb nəzarətçini vura bilərdi. Lakin keçmiş həbsxanalarda rastlaşdığım nəzarətçilər kimi, bu nəzarətçi də mənim belə bir iş görəcəyimi təsəvvür belə etmirdi. Nəzarətçi qarpızı kəsməyə başladı. Kameranın qapısı açıq idi. Bu zaman SAVAK əməkdaşlarından biri oradan keçəndə bizi görüb çox hirsləndi. Nəzarətçini çağırıb danlamağa, əməlinin necə təhlükəli olduğunu başa salmağa başladı. Sonra ona: "Eynəyini al, - dedi, - həbsxanada eynək taxmaq qadağandır!"

Nəzarətçi eynəyimi alıb qapını bağladı.

Kameranın qapısı açıq olanda dəhlizdə vəziyyətin qeyri-adi olduğunu görmüşdüm; çoxlu get-gəl vardı. Qapı bağlandıqdan sonra da eyni vəziyyət davam etdi. Kameraların qapısı açılıb-bağlanırdı. Bu səslərə qulaq asdığım yerdə birdən uzaqdan qışqırıq səsi gəlirdi; kimsə ən ağır işgəncə altında idi. Çox keçmədən bir kişini kamerasına tərəf sürüməyə başladılar. O, çox zarıyırdı. Qapının arasından baxmağa çalışdım. Tanıdığım bir ruhani idi. Saqqalını qırxmışdılar. Ona o qədər işgəncə vermişdilər ki, ayaq üstə dayana bilmirdi.

İşgəncə masasında

Bir qədər sonra onların biri kameramın qapısını döyüb dedi: "Sən Xameneisən?" Dedim ki, bəli. Dedi ki, mənimlə gəlməlisən. Onunla birlikdə anbarın sonuna, oradan da küncdə yerləşən bir otağa girdim. Otaqda altı-yeddi nəfər adam vardı. Eynəyimi aldıqlarına görə onları tanımadım. Təhlükə hiss edib vərdişdən, ya da instinktiv olaraq danışmağa başladım, eynəyimi aldıqlarına görə etiraz edib dedim: "Eynəyimi nə üçün aldınız? Mən eynəksiz görə bilmirəm!"

Etiraz etdiyim yerdə onların biri mənə yaxınlaşdı. Onu tanıdım; qabaqkı həbsxanada məni dindirmiş, məhkəməyə yazılı məruzə etmişdi. O, inqilabdan öncə xalq tərəfindən öldürüldü. Mən məhkəmədə adını çəkmədən onu sərt tənqid etmiş, demişdim ki, bu məruzəni yazan adam nadandır!

Mənə yaxınlaşıb qəzəb və istehza ilə dedi: "Elə bilirsən bura məhkəmədir və sən istədiyini kimi danışa bilərsən?!"

Kobud səsle danışmağa başladı, istehza ilə məni yamsılayıb üzümə bir zərbə vurdu. Özümü birtəhər saxladım, amma ikinci dəfə vuranda yığılıb yerdəki çarpayının üstünə düşdüm. Qalxmaq istəyəndə biri dedi ki, orada qal, yaxşı yerə düşməsən. Bildim ki, işgəncə çarpayısıdır. Ayağımı ona bağladılar. Tavandan müxtəlif qalınlıqlarda qamçılar asılmışdı. Qalınlıqları bir barmaq, iki barmaq və daha çox idi. Onların biri bir qamçı götürüb ayaqlarıma vurmağa başladı. Yorulana qədər vurandan sonra başqa birisi qamçı götürdü. O da yorulana qədər vurdu. Bu şəkildə digərləri də vurdular.

Onların hər birinin istirahətə vaxtı olurdu, amma məni azca istirahət etməyə də qoymurdular. O halda onların bəzilərinin nə qədər əclaf olduqlarına təəccüb edirdim. Qamçını qaldırıb mənə vurmaq onların vəzifələri idi. Bunu

başə düşürdüm. Habelə məni o qədər vurmali idilər ki, əldən düşüm. Bu baxımdan, bir-birinin ardınca vurmaları da təbii idi. Lakin onların biri xüsusi əclafliq edirdi: Qamçıni bir əli ilə götürür, digər əli ilə ucundan tutub başının arxasında dartır, sonra buraxıb var gücü ilə zərbə endirirdi ki, ürəyi soyusun.

Qamçı ilə vuran yerdə biri başımın üstünə gəlib deyirdi ki, bir şəxsə və ya İslam hərəkatına nifrət etdiyimi söyləyim. Mən razılaşmayanda vurmağa davam edirdilər. Beləliklə, huşumu itirdim. Bu acı təcrübə əsnasında başə düşdüm ki, ayağın altına vurmaq ən ağır işgəncələrdəndir. Bu işgəncə zamanı insan saatlarla vurulandan sonra huşunu itirir, insanın sinir sisteminə də dəhşətli dərəcədə təsir edir. Eşitmişdim ki, onlara israili mütəxəssislər tərəfindən işgəncə kursları keçirilib, işlərində mahir, etiraf almaqda peşəkardırlar.

Hələ fiziki işgəncə ilə tanış olmazdan öncə xüsusi məclislərdə işgəncə üsullarına qarşı mübarizə yolları, o cümlədən aclıq aksiyası barədə dostlarla söhbətləşmişdik. Bir dəfə demişdim ki, mənim aclıq aksiyam çox çəkməz; mədəm zəif olduğuna görə vəziyyətim ağırlaşar və tez xəstəxanaya köçürülərəm. Həmçinin mənim işgəncəm də uzun sürməz, çünki bədənim zəifdir və tez huşumu itirərəm. O zaman məclisdəkilərin biri əl işarəsi ilə bildirmişdi ki, üzünə bir stəkan su tökəcəklər, özünə gələcəksən.

İlk işgəncə təcrübəmdə həmin dostumun dediyini əməli şəkildə yaşadım. Hiss edirdim ki, huşumu itirir və o biri dünyaya gedirəm. Bu zaman işgəncə verənlərin birini qarşımda gördüm: əlində bir stəkan su vardı, üzümə çiləyirdi. Özümə gələn kimi suyun qalanını ayağıma tökdü ki, qamçı zərbələri çox ağrıtsın.

Mənim sevimli kameram

Hər şeyin sonu olduğu kimi, bu işgəncə də başa çatdı. Ayağımı açdılar. Ayağa qalxanda sağa-sola aşır, yol yeriyyə bilmirdim. Hər iki ayağım şişmiş, ağır bütün vücudumu bürümüşdü. Onların biri dedi: "Kamerana get, amma yenə gələcək və etiraf edəcəksən".

Kameraya girəndə məni qərribə rahatlıq hissi bürüdü, özümü təhlükəsiz yerdə hiss etdim. İşgəncə otağında üzləşdiyim cəlladlıqdan, əclafcasına işgəncədən sonra məni əhatə edən dörd divar və girişimdən sonra bağlanan qapı mənə xüsusi mənəvi rahatlıq verirdi.

Adətən, qürbət və tənhalıq hissi yaradan kameramı mənə rahat yerə çevirən Allaha şükür etdim. Yerdə oturdum, işgəncə olunmadan ayaqlarımı uzatmağın, ağır sözlər eşitmədən başımı divara söykəməyin həzzini yaşamağa başladım.

Dustaqlardan məlumat almaq üçün müxtəlif təzyiqlərə əl atırdılar. O cümlədən, ağ vərəq verib deyirdilər ki, etiraflarını sual-cavab şəklində yaz. Dustaq "nə yazım?" – deyər soruşsaydı, söyüş verə-verə vurur və deyirdilər: "Yaz! Yaz!" Bəzən bir dustaq iki-üç səhifə yazırdı, müstəntiq isə alıb təhqirlə baxır, gözləri önündə cırır, təkidlə daha çox yazmasını tələb edirdi.

Bütün işgəncə növlərini söyləyə bilmirəm. Onları sözlə təsvir etmək mümkün deyil. Təfəssilat ehtiyac da yoxdur; ağırlı və narahatedicidir. Bu dərdli səhnələrdən keçib başqa şeylər söyləyəcəyəm ki, sizə istirahət və təsəlli olsun. İbrət almaq istəyənlər üçün ibrət də vardır.

Dünənki işgəncə verən, bugünkü dustaq

İnqilabdan beş-altı ay sonra rəsmi bir işdən ötrü Tehrandan öz şəhərimiz Məşhədə getdim. O zaman İnqilab Şurasının üzvü, şuranın Müdafiə nazirliyində təmsilçisi və bir çox orqanlarda İmam Xomeyninin nümayəndəsi idim.

Allah-Taala istəyibmiş ki, zülm və əzab dolu illərdən sonra İslamın, müsəlmanların və Allah yolu mübarizlərinin başucalığı hissi ilə bu şəhərə girim. Şəhərin rəsmi şəxsləri məndən Mərkəzi İnqilab Komitəsinin binasına baxış keçirməyimi istədilər. O zaman şəhərlərin əsas işlərini inqilab komitələri görürdü. Dirçəliş partiyasının¹ Məşhəddəki iqamətgahı bu komitəyə verilmişdi. Bir neçə mərtəbəli böyük və təmtəraqlı bina idi. Şahın partiyası üçün tikilmişdi, lakin Allah həmin partiyayı rüsvayçı şəkildə dağıtdı, bina inqilabçıların əlinə keçdi, onlar da Məşhəd Mərkəzi İnqilab Komitəsinin ofisinə çevirdilər.

Mənə dedilər ki, binanın axırıncı mərtəbəsi təhlükəli dustaqlar üçün ayrılmışdır. Onların adlarını çəkildilər. Çoxunu tanıyırdım. Onlardan biri Babayi idi. Onu Bürümənd də çağırırdılar. Bunların hansının öz soyadı olduğunu bilmirəm. O, beşinci həbsim zamanı mənə işgəncə verənlərdən idi.

"Sübhənəllah" deyib inqilab komitəsinin sədri və İmam Xomeyninin İmam Rzanın (ə) müqəddəs məqbərəsindəki nümayəndəsi ağa Təbəsi və Məşhədin icra hakimi ilə birgə komitənin binasına getdim. Həmin icra hakimi də mənimlə həbsxanada olmuş, işgəncəyə məruz qalmışdı.

¹ Dirçəliş partiyası 1975-ci ildə şahın əmrilə yaradılmışdı. Şah rejimi o vaxta qədər özünün yaratdığı Yeni İran Partiyası və Xalq Partiyası vasitəsilə ikipartiyalı sistem görüntüsü yaratmağa çalışırdı. 1975-ci ildə isə onları və həmkarlar ittifaqlarını birləşdirərək Dirçəliş partiyasını təsis etdi. Rejimin bütün kosmetik addımları kimi, bu da müxtəlif sahələrdə, o cümlədən parlament seçkilərində və partiyalaşmada nəticəsiz qaldı.

Axırıncı mərtəbəyə qalxdıq. Dustaqlar böyük otaqlarda oturmuşdular. Otaqlarda küçəyə açılan və barmaqlığı olmayan böyük pəncərələr vardı. Bu otaqlar dustaqlara uyğun deyildi, çünki təhlükəli dustaq özünü pəncərədən ata bilərdi. Lakin inqilab komitəsinin məsul şəxsləri onların "yaşamağa daha həris" olduqlarını, özlərini pəncərədən atmayacaqlarını bilirdilər.

Otaqların birinin qapısı açıldı. Onların bəzisini tanıdım. Salam verib tövsiyə etdim ki, bildikləri bütün məlumatları söyləyib inqilabçılarla əməkdaşlıq etsinlər, devrilmiş rejimin qayıdacağına heç bir ümid bəsləməsinlər. Bildirdim ki, bu inqilab qalib gəlmişdir, Allahın izni ilə qələbələrini davam etdirəcək; odur ki görməli olduqları yeganə iş əməkdaşlıq etməkdir.

Bir nəfər otağın küncündə namaz qılırdı. Babayi idi. Dustaqlara dedim ki, bu, Babayidir? Dedilər ki, bəli. Dedim ki, onunla çoxlu xatirələrim var. Hamı ona baxdı, o isə rəkətlərin sayını artırır-artırır namazını davam etdirirdi, məndən qorxduğuna görə özünü yalançı bir namazla məşğul etməyə çalışırdı.

Başqa bir otağa keçib oradakı dustaqlara baş çəkdim, sonra əvvəlki otağa qayıdıb qapını açdım. Babayi məni görəndə kimi özünü itirdi, dayanmadan yalvarıb and içməyə başladı ki, nədən gənc olub və hakimiyyətə aldanıb. Dayanıb sözlərinə qulaq asdıqdan sonra dedim: "Yadındadır, həbsxanada mənimlə necə rəftar edirdin?! Yalnız birini yadına salıram: İşgəncə otağında məni söyə-söyə saqqalımdan tutub yerə yıxır, başımı təkrar-təkrar yerə çırpır, yenə saqqalımdan tutub qaldırırdın. Bu işi dəfələrlə təkrar etdin". Dedi ki, bəli, xatırlayıram.

Bu zaman yanımdakılar hirsləndilər, sakitləşdirməsəydim, bəlkə də işini bitirəcəkdilər. Sonra sözümə davam etdim: "Mən səni xilas etməyə hazırım və bilirsən ki, bunu

bacararam. Ancaq bir şərti var: Gərək öz rəisinin gizləndiyi yeri söyləyəsən".

Babayıdan soruşduğum rəis SAVAK-ın təhlükəli zabitlərindən idi. Məşhəd SAVAK-ının əsasını o qoymuş, əvvəldən sona qədər ona başçılıq etmişdi. Halbuki digər şəhərlərin rəisləri tez-tez dəyişdirilirdi. Məşhəd və hətta Xorasanla bağlı bütün informasiyalar SAVAK-ın bu mərkəzində toplanırdı. Məncə, Babayi onun harada olduğunu bilirdi. Çünki inqilabdan sonrakı günlərdə də əlaqələri olmuşdu. Lakin o, ısrarla bilmədiyini söyləyirdi. Sonra da dedi ki, məncə, İrandan qaçmışdır.

Hər halda, Babayi mühakimə və edam olundu. O, elə cinayətlər törətmişdi ki, hər birindən ötrü edama layiq idi. Axtardığımız rəis də bir neçə il gizləndəndən sonra tutulub həbs edildi.

Beşinci həbsim zamanı Babayinin həyasız əməllərindən çox şey xatırlayıram. Bayaq qeyd etdiyim işgəncədən bir gün sonra mənim kamerama gəldi. Kameranın içi çox qaranlıq olsa da, onu tanıdım. Dustaq olmayan birinin kameranın içində oturması qadağan idi, ancaq o, yerdə oturdu, hörmətlə halımı soruşmağa başlayıb dedi: "Ağa seyid, necəsən? Ümidvaram həbsxanadan acığın gəlməz. Mən sənə bir nəsihət vermək istəyirəm. O da budur ki, bildiyin hər şeyi söylə, bütün suallara aydın cavab ver. Yoxsa Allah eləməmiş, Allah eləməmiş, başına elə oyun açarlar ki, şəxsiyyətinə heç uyğun olmaz!"

Bir gün öncə məni ən ağır fiziki və psixoloji işgəncələrə məruz qoymuş bir adam mənimlə belə həyasızcasına danışırdı. Sözlərinə heç bir cavab verməyib güldüm. O da çıxıb getdi.

Kiçik kamerada Quran

Mən hicri təqvimilə şəban ayının əvvəllərində həbs olunmuşdum. Günlər ötdü və ramazan ayı yaxınlaşdı. Baş müstəntiqin dəhlizdə gəzişdiyini eşitdim. Addım səsləri yaxınlaşanda onu çağırdım. Qapını açıb halımı soruşdu. O məni Şiyx çağırırdı, əclaflığından şeyx də demirdi. Halbuki mənim kimiləri seyid çağırırlar.

Ona dedim: "Ramazan ayı yaxınlaşır, mən bu kamerada bu ayın ayinlərini icra edə, namaz, oruc və dua ilə məşğul ola bilməyəcəyəm. Bu ayda məni azadlığa buraxın".

Mənə dedi: "Nə yaxşı! Ramazan ayı gəlir?! Bura oruc tutmaq üçün ən əlverişli yerdir". Kameranı göstərib dedi ki, bu, məscid; hamamları da göstərib: "Bu da hamam, - dedi, - burada namazını da qıl, orucunu da tut!"

Məni azad etməyəcəyini bildirdim, amma ondan böyük şey istədim ki, sonda kiçiyini ala bilim.

Tez ona dedim: "Çox gözəl! Onda icazə verin, mənə bir Quran versinlər". Dedi ki, eybi yoxdur.

İcazə verdi və evdən mənə bir Quran gətirdilər.

Zülmət qaranlıqda Quran oxumaq mümkün deyil. Nəzarətçiyə dedim ki, Quran oxumaq istəyirəm, qapını açın.

Gedib icazə aldı. Qapının 10 sm-ə qədər açıq qalmasına icazə verdilər. Quran oxumaq üçün bu qədər kifayət edirdi. Həmin ayda çoxlu Quran oxudum və əzbərlədim. Əlbəttə, işgəncə ilə yanaşı Quran oxuyub oruc tutduğuma görə gözüm daha da zəiflədi.

Paxıl ruhani

Bu həbsxanaya aid xatirələrimdən biri də saqqalımın qırılmasıdır. Saqqal saxlamaq dində bəyənilmiş əməl olmasından əlavə, həm də ruhani geyiminin ayrılmaz bir

hissəsi sayılır. Birinci həbsimdə saqqalımın qırılması mənə faciə kimi gəlmişdi. Sonrakı həbslərdə isə saqqalımı qırmadılar. Məşhəd həbsxanalarında da belə qayda yox idi. Bu həbsxanada din alimlərindən birinin saqqalının qırıldığını görüb mənim də eyni taleyi yaşayacağımı anladım.

Həftənin bir günü saç-saqqal qırılmağa ayrılmışdı. Həmin gün bütün dustaqların bir otağa gedib-gəldiklərini eşidirdim. Bir qədər sonra növbə mənə çatdı. Düşünürdüm ki, nə edim; təslim olum, yoxsa müqavimət göstərim? Dua edib Allahdan yardım istədim.

Növbəm çatanda kameramın qapısı açıldı. Həbsxana rəisi məni görən kimi dedi ki, yox, sən qal. Və qapı bağlandı. Bunu heç gözləməirdim. Allaha şükür etdim. Bu hərəkət hər həftə təkrar olundu. Mən bundan azad olunan yeganə məhbus idim.

Burada ibrətli bir hadisə danışım. Bu hadisə göstərir ki, yalnız həbsə düşmək insanın şəxsiyyətini inkişaf etdirmir. Həyatın digər təcrübələri kimi, həbs də bəzilərinin təcrübəsini artırır, iradəsini möhkəmləndirir, şəxsiyyətlərini inkişaf etdirir, bəzilərinə heç bir müsbət və mənfi təsir buraxmır, bəzilərinin isə şəxsiyyətini məhv edir. Bu, məhbusun fikir və iradəsinin və həyat məqsədinin yüksəkliyinə bağlıdır.

Kameraların birində yaşca məndən böyük olan bir ruhani dost vardı. O, paxıllıq xəstəliyindən çox əziyyət çəkirdi. Allah bizi və sizi bu xəstəlikdən qorusun! Onun saqqalının qırılma vaxtı gəldi. Məni bundan azad etdiklərini bilirdi. Bir gün saqqalını qırmaq üçün kamerasının qapısını açanda etiraz etməyə başladı: "Mən saqqalımı qırmanıza imkan verməyəcəm. Nə üçün 14 sayılı kameradakı dustağın saqqalını qırxmırsız?" Saqqalını qırxmalarına dayanmadan etiraz edir və dəlil olaraq da mənim bundan azad edilməyimi

göstərirdi. Çox narahat oldum və mənə təhlükəyə salan belə rəftarına görə təəccübləndim. O, etirazında haqlı idi, buna çoxlu dəlil söyləyə bilərdi, amma mənə hədəf göstərməyə məcbur deyildi. Axırda nəzarətçiyə belə dedi: "Get, rəhbərliyə de ki, 14 saylı kameranın dustağı saqqalını qırmağa getmir, mən də getməyəcəyəm!"

Narahat olub saqqalımı qoruması üçün Allaha dua etdim. Az sonra bir zabit gəlib o şeyxin kamerasının qapısını açdı, onu söyüş və təhqirlə saqqalını qırmağa apardı. Digər dustaqları da bir-bir apardılar. Düşündüm ki, şeyxin o rəftarından sonra mənə də apararlar. Lakin bu dəfə də mənim kamerasına çatanda qapını açmayıb digərinə keçdilər. Rahat nəfəs alıb Allah-Taalaya şükür etdim.

Tələbələrimə işgəncə verdilər

Həmin həbsxananın acı xatirələrindən biri də bəzi tələbələrimin işgəncəyə məruz qalmasıdır. Orada əksəri tələbələrim olan ondan artıq əmmaməli ruhani vardı. Universitetdə təhsil alan bəzi tələbələrim də orada idilər. Orada bəzi xüsusi tələbələrimin işgəncələrinə şahid oldum. Bizim onlarla gizli dərslərimiz olurdu.

Onların biri Seyid Abbas Musəvi Quçani¹ idi. O, sonradan müharibədə şəhadətə qovuşdu. Həmin həbsxanada mənim kamerasının yanındakı 15 saylı kamerada saxlanırdı. 13 saylı

¹ Şəhid Seyid Abbas Musəvi Quçani (1945-1982) mübariz ruhanilərdən və Ayətullah Xameneinin Məşhəddəki tələbələrindən olmuşdur. O, SAVAK tərəfindən dəfələrlə həbs olunmuş, o cümlədən, 1971-ci ilin oktyabrında şah rejiminin 2500 illik bayramlarına etiraz zamanı Ayətullah Xamenei ilə əməkdaşlığına görə azadlıqdan məhrum edilmişdi. O, İslam inqilabından sonra İnkilab komitələrində fəaliyyət göstərmiş, müharibə başlayandan sonra cəbhəyə yollanmış və 1982-ci ilin baharında Xürrəmşəhrin azadlığı əməliyyatında şəhadətə qovuşmuşdur.

qonşu kamerada da başqa bir ruhani tələbəm saxlanırdı. Onlar bəyanat və gizli vərəqələr yayarkən ələ keçmişdilər. Əlbəttə, mənim həbsim başqa motivlə bağlı idi, onlarla əlaqəsi yox idi.

13 Saylı kameradakı ruhani işgəncə altında etiraf etdi ki, bəyanatları Musəvidən almışdır. Elə qəddar işgəncə altında etiraf etmək təbii idi və buna görə kimisə qınamaq olmaz. Lakin Musəvi etiraf edə bilməzdi. Çünki onun etirafı böyük bir faciə törədir, hərəkətin yüksək səviyyəli şəxslərini təhlükəyə salardı. Məsələn olduqca həssas və təhlükəli idi, dözməkdən başqa yol yox idi.

Həmin ruhaninin ayaqlarının altına o qədər vurmuşdular ki, çökək yaranmışdı. Onun yeri bəlkə bu günə qədər qalır. Musəvini daha çox vurdular, işgəncə verdilər. O, işgəncədən qayıdanda elə zarıyırdı ki, adamın ürəyi kabab olurdu. Ona misilsiz bir vəhşiliklə işgəncə verirdilər. Bir gün onu aparıb işgəncə verdilər və qayıtdılar. Bir saatdan sonra yenidən aparıb işgəncə verdilər. Axşam yatmaq vaxtı çatanda isə yenidən işgəncəyə apardılar. Bu iş gecənin yarısı bir də təkrar olundu. Mən onun qışqırtısını gecə-gündüz eşidirdim, hər səsi qəlbimə od vururdu. Ona verilən işgəncələrin hər biri misli görünməmiş mənfur cəlladlıq nümunəsi idi.

Bu həbsxanada Musəviyə yalnız mənim oxuduğum Quran ayələri təsəlli verirdi. O, işgəncə otağından qayıdanda səsini eşidirdi. Mən qəsdən elə ayələr seçirdim ki, yaralarına məlhəm olsun, qəlbini sakitləşdirsin, iradəsini möhkəmlətsin. Bəzən də Quran oxuduğum intonasiya ilə onunla ərəbcə danışır, ona dözümlü olmasını tövsiyə edirdim.

Həbsxana rəhbərliyi Musəvini həmin ruhanidən uzaqlaşdırmaq qərarına gəldi. Onu uzaqda yerləşən bir kameraya apardılar, orada qərəcəsinə qaldı və heç kim ona təskinlik verə bilmədi. O, mənə yaxınlaşmaq və səsini eşitməkdən ötrü müxtəlif yollara əl atırdı.

İşgəncə zamanı ayağı yaralanmışdı, yeriyə bilmirdi, tualetə gedəndə yanı üstə sürünürdü. İki tualet vardı: biri onun kamerasının yaxınlığında idi, biri də mən qalan tərəfdə. O, mənə yaxınlaşmaqdan ötrü nəzarətçiyə deyirdi: "Görürsən ki, ayağım yaralıdır, bu tualetə gedə bilmirəm, o birinə getməliyəm".

Nəzarətçilər adətən, sadələvh əsgərlər olurdular, xüsusən yaralı dustaqlara ürəkləri yanırıdı. Bir dəfə onların birinin Musəvini kürəyində tualetə apardığını da görmüşəm.

Nəzarətçi ona bizim kameranın yaxınlığındakı tualetə getməyə icazə verdi. Tualetdən çıxandan sonra ona təyəmmüm etmək istədiyini, yaralarına görə dəstəmaz ala bilmədiyini söyləmiş, sonra belə demişdi: "Tualetin yanındakı torpaq murdardır, buna görə görə o tərəfdə (mənim kameramın qarşısında) təyəmmüm edim".

Nəzarətçi buna da icazə verəndən sonra yaxınlaşb təyəmmüm almağa və eyni zamanda ərəbcə dua oxuyurmuş kimi mənimlə danışmağa başladı. O, ərəbcə həm də bunları söylədi: "Ağa... Əssəlamu ələykə və rəhmətullahi və bərəkətuh... Necə əzab çəkdiyimi bilmirsiniz... Əgər bu vəziyyətdə olsəm, şəhid sayılıram?"

Təyəmmümü bitirəndən sonra tərپənə bilmirmiş kimi ayağını uzatdı. Nəzarətçi ona dedi: "Cəld ol! Cəld ol!" Cavab verdi ki, bacarmıram, qoy bir az istirahət edim. Nəzarətçi də çarəsiz qalıb icazə verdi.

Sözləri bitəndən sonra mən də ona ərəbcə və dua ahəngi ilə cavab verməyə başladım: "Dözümlü ol, ey böyük seyid! O qədər səbir et ki, bu cinayətkarlar ümidlərini üzsünlər... Heç bir söz demə, Allah səni mütləq xilas edəcək..."

Onunla bir qədər danışdım, ruhlandı və kamerasına döndü. O, bu üsulla bir neçə dəfə mənimlə söhbətləşdi.

O seyid həmin həbsxanada işgəncə olunan tələbələrimin yalnız biri idi. Onun kimilər çox idi.

Bayram tədbirləri

Bu həbsxanada xatirələrimin biri də İran şahlığının 2500 illiyinə dair bayramlarla bağlıdır. Bu bayramlar İslam hərəkətinə və islamçılara ən böyük təhqir idi. Şah bu bayramlara milyonlarla pul xərcləmiş, misilsiz israfçılıq etmiş, xalqın problemlərindən əziyyət çəkən bütün şəxslərin qəlbini yaralamışdı. Xalq bir tikə çörəkdən ötrü əzab çəkir, bugünkü ən ibtidai həyat şəraitindən – içməli sudan, elektrik enerjisindən, asfalt yoldan, normal təhsil və səhiyyə xidmətlərindən məhrum idi.

Şah bu bayramlarla həm də İran tarixini İslamdan ayırmaq, İslamdan öncəki İrani qüdrətli və əzəmətli göstərmək, dolayısı yolla İslamın İrani məhv etdiyini çatdırmaq istəyirdi. Bu məsələ məktəblərdə tədris olunan tarix kitablarında və saraya bağlı yazıçıların çıxışlarında açıq şəkildə deyilirdi. Eyni zamanda şah rejimi İslamla əlaqəsi olmayan və kökləri qədim Həxamənişi sivilizasiyasına dayanan bir İran mədəniyyəti üzərində təkid göstərirdi.

Ondan bir qədər sonra şah hicri-şəmsi təqvimini ləğv edib yerinə şahənşah təqvimini gətirdi: hicri-şəmsi tarixi ilə 1350-ci (1971) il birdən birə şahənşah təqvimi ilə 2550-ci ilə çevrildi. Əlbəttə, bu dəyişiklik də olduqca mənalı idi.

Gülməli, eyni zamanda ağlamalı bir məqam da bu idi ki, həmin bayramlarda ərəb ölkələrindən çoxlu nümayəndələr iştirak edir, İslama, İslam fəthinə və ərəb tarixinə aid hər bir şeyə qarşı belə böyük təhqirdən ötrü şahı təbrik edirdilər.

Bəli, islamçılar bu bayramların proqramını ifşa etməkdən, onun üçün xərclənmiş pulların məbləğini açıqlamaqdan ötrü bütün səylərini göstərdilər, hicri təqviminin dəyişdirilməsinə etiraz etdilər. Nəhayət, bir neçə ildən sonra tağut rejimi geri çəkilməyə məcbur oldu, İslam inqilabından bir neçə ay öncə isə şahənşah təqvimini rəsmən ləğv etdi.

Müsəlman İran xalqı şahın İranı İslam tarixindən və İslam dünyasından ayırmağa yönəlmiş bütün irqçi siyasətlərinə qarşı mübarizələrini davam etdirdilər. Nəhayət, Allah-Taalanın izni ilə böyük qələbə əldə olundu, İran İslam ailəsinə qayıtdı. İnqilab qələbənin ilk anlarından ərəb qardaşlarla ayrılığa səbəb olan bütün maneələri ortadan götürməyə başladı. Lakin bunun qarşısında ərəb dövlət başçılarından – Allah bizi və onları hidayət eləsin – nə gördü? Bu da xüsusi söhbətin mövzudur.

Hər halda, biz bu həbsxanada kameraların içində həmin bayram tədbirlərinin səslərini eşidirdik. Həbsxanaya hakim olan qorxu və qəddarlığa baxmayaraq, dustaqlar bir şeir oxumaqla öz qəzəb və narazılıqlarını bildirdilər. Həmin şeir belə başlayırdı:

Pis gecə, cəllad gecəsi, şeytan gecəsi!
Rəzalət sevinclə ağız açmışdır!

On üçüncü fəsil: Şifrəli taqqıltı

Məsciddə imamlıq

Altıncı həbsim 1974-cü ildə baş tutdu. Ozamankı ictimai mövqeyim beşinci həbsdən öncəki mövqeyimlə çox fərqli idi. Məscid imamı olduğuma görə geniş ictimai əlaqələrim vardı. Məscid imamlığına əvvəlcə İmam Həsən (ə) məscidində¹ başladım, sonra isə Kəramət məscidində² davam etdirdim. Birinci məscid bir küçədə yerləşən kiçik məscid idi, ikincisi isə böyük idi. O, təkcə böyüklüyünə görə deyil, həm də həssas yerdə, şəhərin dini mərkəzinin, yəni İmam Rzanın (ə) məqbərəsinin və dini mədrəsələrin yaxınlığında yerləşdiyinə görə əhəmiyyətli idi. Digər tərəfdən, şəhərin modern hissəsinə, universitet və kinoteatrların yerləşdiyi yerə yaxın idi. Eyni şəkildə bazarın, ticarət adamlarının da yaxınlığında yerləşirdi. Bu səbəbdən həmişə bir-birindən uzaq gəzmiş, bir-biri ilə ziddiyyətdə olmuş müxtəlif təbəqələrin birləşdiyi yer idi.

¹ İmam Həsən (ə) məscidi Məşhəd şəhərinin Sərşur məhəlləsinin cənubunda yerləşir. Ora əvvəlcə məhəllənin tacirləri tərəfindən abadlaşdırılan kiçik bir yer idi. Sonralar camaatın, xüsusən də gənclərin fəal iştirakına görə tədricən genişləndi. Məscid Ayətullah Xameneinin imamlığı ilə açılmış və dini-inqilabi təlimlərin təbliğat mərkəzinə çevrilmişdi.

² Bu məscid əvvəlcə Hacı Seyid Mahmud Kəramətin evi idi. İmam Rzanın (ə) müqəddəs məqbərəsinin şimalında get-gəlli bir məhəllədə yerləşirdi və sonradan məscidə çevrildi. Məscidin banisi əvvəldən Ayətullah Xameneini məscidə imam kimi dəvət etmək istəyirdi. Bu dəvət həyata keçəndən sonra din dərslərini daha dəqiq şəkildə öyrənmək istəyən gənclər oraya axışdılar. İslam inqilabına yaxın aylarda məscid məşhədli inqilabçıların mərkəzinə çevrilmişdi.

Məscidin fəaliyyəti genişləndə hakimiyyətin qıcıqlanmasına səbəb oldu. Odur ki müdaxilə edib orada imamlıq etmənin qarşısını aldılar.

Üç aydan sonra yenidən İmam Həsən (ə) məscidinə qayıtdım. Ora kiçik olduğuna və uzaqda yerləşdiyinə görə təhlükəsizlik orqanları üçün əhəmiyyətli deyildi. Bir hədisin təbirincə desək, quş yuvası qədərincə olan həmin kiçik məsciddə namaza başlayan kimi hövzə və universitet tələbələri və bazar adamları oraya üz tutdular. Belə ki məscidin yeri darlıq etdi və onu genişləndirmək qərarına gəldilər. Bu baxımdan, Kəramət məscidindən də böyük oldu. Həssaslığı azaltmaq məqsədilə yalnız cümə günləri axşam namazında pişnamaz olur, sonra çoxlu dinləyicilərin iştirakı ilə Nəhcül-bəlağə kitabını tədris edirdim.

Məsciddə imamlıqdan əlavə evim də müxtəlif təbəqələrin müraciət mərkəzinə çevrilmişdi. Oraya gəlib sual, istək və təkliflərini bildirir, fikirlərini bölüşürdülər. Hamını gülərlə qəbul edirdim. Bu söhbətlər bəzən gecənin yarısına qədər davam edirdi. Yalnız Məşhəddən deyildi, digər şəhərlərdən də gələnlər olurdu.

Tədris və çıxış

Çıxış üçün bütün ölkədən, o cümlədən Tehrandan dəvət alırdım. Bəzi dəvətləri qəbul edir, vaxt azlığına görə bəzilərinə üzr istəyirdim. Şəhid Müfəttihin İmam Sadiqin (ə) vəfatı münasibətilə çıxış dəvətini də qəbul etmişdim. Mərhum Müfəttih Tehrandan qayıdandan sonra həbs olundu. Mən bunu proqnoz edirdim. Həmədan və Kirmandan gələnlər dəvətləri də qəbul etdim, Ərak səfərinə hazırlaşanda isə həbs olundum. Bu, altıncı həbsim idi.

Müraciət və dəvətlərin çoxluğuna baxmayaraq, biri fiqh, biri də üsul elminə dair gündə iki hövzə dərslərini tədris

edirdim. Bu dərslər 1964-cü ildə Qumdan Məşhədə gələndən başlanmışdı.

Mazandarən səfəri

Dekabr ayında hava soyumağa başlayanda çox yorğun olduğumu hiss edib bir qədər istirahət etmək qərarına gəldim. Yoldaşıma dedim ki, istirahət məqsədilə bir neçə günlük səfərə çıxmaq istəyirəm, ancaq razılaşmadı. Bir neçə gündən sonra bu istəyimi yenidən dilə gətirdim. Nəhayət, şimala getmək barədə razılaşdıq.

Onda üç övladımız vardı. Böyük uşağımız Mustafa məktəbə gedirdi, digər iki uşaq isə hələ məktəb yaşına çatmamışdı. Mustafanı babasının yanında qoyduq. Yoldaşımın dayısını da səfərə dəvət etdim. O, tacir idi, yaxşı dost münasibətlərimiz vardı, çətinlik zamanı mənə əl tutur, çox xidmət edirdi. Avtomobili də vardı, həm də yoldaşıma məhrəm idi. O da həyat yoldaşını və uşaqlarını gətirdi və birlikdə Mazandarana getdik. Orada üç gün qalandan sonra cümə günü axşam məsciddəki məclisə çatmaq üçün ısrarla Məşhədə qayıtmaq istədim. Lakin həmin məclisdən qabaq SAVAK əməkdaşları evimə tökülüşüb məni apardılar.

Bu səfərə dair bəzi xatirələr altıncı həbsimdən öncə İran cəmiyyətində mövqeyimi göstərir.

Sari şəhərində axşama bir az qalmış azyaşlı oğlum Müctəba ilə came məscidinə girdik, oturub namazın vaxtını gözlədik. Bu zaman bir gənc mənə yaxınlaşdı, diqqətlə baxıb salam verdi və heç bir söz demədən yanımda oturdu. Sonra başqa bir gənc gəlib onun yanında oturdu. Beləliklə, üçüncü, dördüncü və digər gənclər də gəldilər. Azan vaxtı sayları iyirmiyə çatdı. Mən onlardan çəkinib, SAVAK əməkdaşları ola biləcəkləri ehtimalı ilə heç bir şey soruşmadım. Onların biri yaxınlaşıb soruşdu: "Siz Xameneisiniz?" Dedim ki, bəli.

Sonra məndən pişnamaz olmamı istədilər. Dedim ki, məscidin şəbistanlarında bir neçə yerdə camaat namazı qılınır - əlbəttə bu, təəssüflü haldır - nə üçün onlarda iştirak etmirsiniz? Dedilər ki, biz o pişnamazların heç birini qəbul etmirik. İranın bütün imanlı gənclərinin vəziyyəti belə idi. Onlar hakimiyyətə qarşı mübarizə aparən fədakar və inqilabçı alimləri sevirdilər, belə olmayanları və ya lazımi həddə fəallıq göstərməyənləri – hətta İslam hərəkatına qarşı müsbət fikirdə olsalar da – xoşlamırdılar. Gənclər alimlərin yalnız duyğu və fikirləri ilə qane olmurdular, onlardan fəallıq, fədakarlıq və mübarizə gözləyirdilər.

Onlardan soruşdum ki, bəs hər axşam nə edirsiniz? Dostlarından birinin adını çəkib dedilər ki, onun arxasında namaz qılırdıq, indi isə Tehrana gedib. Onların ısrarından sonra namaza başladım. Digərləri də onlara qoşuldular. Namazdan sonra onlara Həmd surəsi barədə danışdım. Surəni bir neçə hissəyə bölüb hər biri barədə açıqlama verdim. Sözümlü bitirib ayağa qalxandan sonra ısrarla bir neçə gün onların yanında qalmamı istədilər. Deyirdilər ki, ruhanimiz Tehrana gedib, bizə moizə və namazlarımıza imamlıq edəcək kimsə yoxdur. Dedim ki, mən cümə günü Məşhəddə məclisə çatmalıyam. Təəssüflə dedilər: "Kəş bizim ruhanimiz də öz məscidinə sizin kimi əhəmiyyətli yanaşaydı! O, çox vaxt bizi burada qoyub öz işlərindən ötrü Tehrana gedir".

Həmin səfərdə Müctəba ilə birgə Qaimşəhr şəhərində bir kitab mağazasına girdim. Bir kitabı vərəqlədiyim yerdə bir gənc yaxınlaşıb dedi: "Siz Xameneisiz?" Elə bildim SAVAK-dandır, bir az danışandan sonra arxayın oldum. Mağazanın sahibi də məni tanıdı.

Məşhədə qayıdanda özümüzlə bir neçə dəniz balığı da apardıq. Balıqları dənizin sahilindəki balıqçılar hədiyyə vermişdilər. Bizi görəni kimi biri yaxınlaşıb öz ovundan

verdi. Pulunu vermək üçün israr etdik, ancaq qəbul etmədi. Sevə-sevə və təberrük məqsədi ilə balıqları bizə verdi. Balıqçılar bir seyidin onlarla rastlaşdığını və ovlarına şərikin olduğunu yaxşı əlamət kimi qəbul edirlər.

Kaş gənclərin dəvətini qəbul edəydim

Cümə günü sübhə yaxın Məşhədə çatdım. Yoldaşım səhər tezdən anasıgilə Mustafanı gətirməyə getdi. Mən də günorta getdim, nahar yeməyinə onlara qonaq olduq, sonra evə qayıdıb axşamkı söhbətə hazırlaşmağa başladım.

Mən camaat namazının hər rəkətində Həmddən sonra Quranın 30-cu cüzünün qısa surələrindən birini oxuyurdum. Əhli-beyt (ə) fiqhinə əsasən, namazqılan Həmddən sonra tam bir surə oxumalıdır. Adətən, Tövhid, Qədr və bu kimi qısa surələrdən oxuyurlar. Lakin mən inqilabi məzmunlu, daxili aləmə aid və İslam şəxsiyyəti formalaşdırmaq barədə surələr seçirdim. Həmin gün axşamüstü namazda oxumaq üçün Mütəffifin surəsini təkrarlayırdım ki, birdən qapı döyüldü. Qapını açanda tez-tez evimizə basqın edən çox tanış üzlərlə rastlaşdım. İcazəsiz evə girib birbaşa kitabxanama doğru getdilər, əleyhimə əsas sayıla biləcək hər şeyi götürməyə başladılar.

Şam azanı verildi. Adətən, azandan bir qədər əvvəl məscidə gedib möminlərlə salamlaşır, hal-əhval tuturdu. SAVAK əməkdaşlarına dedim: "Azan vaxtıdır, məscidə gedib namaz qılmalıyam. Namaza gec çatsam, sizə pis olar".

Soyuqqanlıqla dedilər: "Seyid, bizdən ötrü narahat olma!" Bu zaman məscidə gecikdiyimi görə qayınım evə gəldi. Ona dedim ki, bu gün məscidə gələ bilməyəcəyəm. O da hər şeyi başa düşdü.

Məni bir maşına mindirdilər. Yadımda deyil ki, gözlərimi bağladılar, yoxsa yox. Onlar məni zülmət kameraları olan

əvvəlki həbsxanaya apardılar. Adət üzrə, əmmaməmi və paltarlarımı almadan bir kameraya saldılar.

Kamerada oturub keçən günləri və Məşhədə vaxtında qayıtmaq üçün israr etməyimi xatırladım. Öz-özümə düşündüm: Kaş mazandaranlı gənclərin dəvətini qəbul edib orada bir neçə gün qalaydım!

Qatarla Tehrana doğru

Ertəsi gün günortadan öncə SAVAK əməkdaşlarından biri gəlib dedi: "Əşyalarını topl!" Elə bildim, məni azadlığa buraxmaq istəyirlər. Çünki birinci gün əşyaları toplamaq mənasız idi.

Məni bir avtomobilə mindirib dəmiryolu vağzalında endirdilər. Bildim ki, Məşhəddən gedirəm. Lakin nə üçün qatarla? Nə üçün bu xəsislər bir təyyarə biletinə qıymayıblar? Vağzalda məni mülki geyimli iki polis təhvil aldı. Birini tanıyırdım, bizim məhəllədə yaşayırdı. Onu hər gün görür, təhlükəsizlik orqanları ilə əməkdaşlıq etdiyini təxmin edirdim.

Tehrana gedən qatara mindik. İkinci dərəcəli altınəfərlik kupe idi. Bizdən əlavə üç sərnəşin də vardı. Polislər digər sərnəşinlərə bizim adi sərnəşin olduğumuzu bildirməyə çalışır, mənim məhkum olduğumu göstərən bir hərəkət etmirdilər. Mən narahat idim ki, birdən sərnəşinlər bir söz deyər, özlərinə problem yaradarlar. Bu, gözlənilən idi, çünki insanlar problem və şikayətləri barədə xüsusən gənc ruhanilərlə danışırdılar. Odur ki soyuqqanlıqla və təbəssümlə üzümü sərnəşinlərə tutub dedim: "Bu iki nəfər polisdir, mən də dustağam. Onlar məni Tehrana SAVAK-a aparırlar".

Bütün yolboyu sərnəşinlərin üzündən həmrəylik əlamətləri getmədi. Onlar qəzəb dolu kədərli baxışlarını məndən çəkmirdilər.

Səhər tezdən Tehranın dəmiryolu vağzalına çatdıq. Polislər məni vağzaldakı bir polis köşkünə aparıb tapşırıqlarına dair xüsusi məlumatları sakit və gizli şəkildə söylədilər. Oradan zəng vurdular və çox keçmədən bir neçə nəfər gəlib məni apardı. Bir avtomobilə mindirib gözlərimi bağladılar, mənəmlə kobud rəftar etməyə başladılar. Avtomobil Tehranın xiyabanlarından keçirdi, tıxacda dayananda əmr edirdilər ki, başımı ön oturmağın arxasına söykəyim.

Müştərək komitənin həbsxanası

Avtomobil dayandı və biz yerə endik. Bir neçə addım gedəndən sonra gözlərimi açdılar. Bir neçə hüquq-mühafizə əməkdaşının olduğu bir otaqda idim. Məni qatarla gətirən iki nəfər də orada idi. Öz aralarında bir qədər pıçıldaşandan sonra biri dedi: "Paltarlarını çıxar!" Əmmaməmi, əbamı, qəbamı çıxardım. Əynimdə köynək-şalvardan başqa heç nə qalmadı. Mənə xüsusi köynək-şalvardan ibarət bir dəst dustaq geyimi verdilər. Onları geyindim. Həmin iki məmur mənə təəssüflə baxırdılar. Güman ki belə bir şey gözləmirmişlər. Onlara təbəssüm etdim.

Nəzarətçilər dedilər ki, dustaq köynəyimin ətəyini qaldırıb başıma keçirim və üzümü örtüm. Məni o halda otaqdan çıxardılar. Harada olduğumu bilmirdim. Böyük bir qapıya yaxınlaşdıq. Açılan zəncirlərin səsini eşidirdim. Sonra böyük bir zala girdiyimizi hiss etdim. Məni bir qapının önündə saxladılar. Qapını açıb məni içəri saldılar və qapını bağladılar. Köynəyimi aşağı çəkdim. Gördüm ki, zəif bir lampa yanan yarıqaranlıq bir kameradayam. İçəridə bir gənc

vardı. Məni görüb çox sevindi. Adımı soruşdu. Cavab verəndən sonra çox təəssüflənib bir neçə dəfə təkrarladı: "Siz həqiqətən, Xameneisiz?!" Bunu deyib məni öpməyə başladı. Sonra dedi ki, iyirmi gündür həbs olunub və bu müddətdə tək qalıb. Qarşılığında mən də hörmətimi bildirdim, amma qəlbimdə ona güvənmədim. Siyasi həbsxanalarda adətən, belə edirlər. Hər bir ehtimal var. Bəzən bir dustaq gizli bilgiləri öyrənmək üçün adama hörmət edir. Mən yanında oturub onunla danışır, ona təskinlik verirdim. Təxminən iki aydan sonra onu başqa yerə apardılar. O, siyasi məhbus idi, amma islamçılardan deyildi.

Həbsxana Müştərək komitə¹ həbsxanası adı ilə məşhurlaşmışdı, həmin il, ya da bir il öncə açılmışdı. SAVAK, polis və jandarmeriyadan ibarət üç orqana bağlı olduğuna görə belə adlanırdı. Xüsusən SAVAK-la polis arasındakı rəqabətə, şaha daha çox yaltaqlanmaqdan ötrü çoxlu məsələlərdə fəaliyyətlərinin bir-birinə qarşı yönəldiyinə görə bu komitəni yaratmışdılar. Nəticədə SAVAK-la polis vahid bir təhlükəsizlik komitəsində birləşirdi. Bəzi inqilabçı qüvvələr şəhərdən uzaqda fəaliyyət göstərdiklərinə və meşələrdə yerləşdiklərinə görə

¹ 1971-ci ildə şahın fərmanı ilə İğtişaş əleyhinə Müştərək Komitə yaradıldı. Bu komitə şah rejiminin istədiyi təhlükəsizliyin yaradılmasında rol oynayan bütün təşkilatlar arasında əlaqələndirici funksiyasını yerinə yetirirdi. Komitə yaradıldıqdan sonra siyasi mübarizələrə qarşı işgəncələr pik həddə çatdı. Dustaqlara işgəncə vermək üçün əsas alət və avadanlıqlar Mossad və CIA tərəfindən təmin olunurdu. Müştərək komitənin təcridxanası inqilabçıların ən mühüm işgəncə və dindirmə yeri sayılırdı. SAVAK-in sənədlərinə əsasən, 71-79-cu illərdə Müştərək komitənin əməliyyatları nəticəsində minlərlə inqilabçı fəal həbs olunmuşdu. Bəzi müstəntiqlər işgəncə və dindirmə metodlarını İsrail və Amerikada öyrənmişdilər.

jandarmeriya da oraya əlavə olunmuşdu. Jandarmeriya şəhərlərdən kənardakı təhlükəsizlik işləri ilə məşğul olurdu.

Kiçik kamerada günlər çox çətin və ağır keçir, ora düşməyincə dərk etmək mümkün deyil. Kameranın bir günü ümumi həbsxananın bir ayına bərabərdir. O həbsxananın kamerasında qaldığım səkkiz ayı ümumi həbsxananın ən azı, səkkiz ilinə bərabər hesab etmək olar. Qeyd etməliyəm ki, Şəhid Rəcəi bu vahiməli həbsxananın bir kamerasında iyirmi səkkiz ay qalmışdı.

Kameranın uzunluğu 2 metr 40 sm, eni isə 1 metr 60 sm idi. Mən bu kiçik kamerada bəzən tək, bəzən də bir, iki və ya üç dustaqla birgə qalırdım. Yəni 4 kv metrdən kiçik bir yerdə dörd nəfər qalırdıq! Kaş problem təkcə yerin darlığı olaydı; orada fiziki işgəncə və psixoloji təzyiqlə də vardı.

İşgəncə səsləri

İşgəncə altındakı məhbusların qışqırıqları mənə günlərlə incidir, bəzi gecələr səhərə qədər davam edirdi. Onların işgəncə üsulları düşünülmüş və dəqiq idi. Bu həbsxanada hər şey insanın şəxsiyyətini məhv etməyə, alçaltmağa, psixoloji baxımdan sarsıtmağa hesablanmışdı. Hətta dustaqları tualetə aparmaq da bu proqrama daxil idi. Tualetlər həbsxananın zalında yerləşirdi. Dustaq tualetə girər-girməz nəzarətçi qışqırırdı: "Cəld ol... Çıx bayıra... Tez bayıra çıx..." Bəzən tualetin qapısını da itələyirdilər ki, açılsın və dustaq özünü itirib tez bayıra çıxsın.

Nəzarətçilər məhbuslara əl və dillə müxtəlif təhqirlər yağdırırdılar. Bir kameranın içindəki məhbusların da bir-biri ilə danışması qadağan idi. Onlar pıçıltı və ya işarə ilə danışdırlar. Nəzarətçi pıçıltı səsini eşidəndə də qəzəblə başımıza qışqırırdı. Orada dustaqlara ən keyfiyyətsiz xörəklər verilir. Aşpazın xörəyə qoyduğu bir tikə əti də

nəzarətçilər götürürdülər. Dustaqlara yemək vermək tərzini də çox təhqiramiz idi; sanki heyvanlara yem verirdilər. Halbuki oradakı dustaqların çoxu din alimlərindən, mütəfəkkirlərdən, universitet mənsublarından ibarət idi.

Dustaq yalnız tualetə və dindirməyə gedərkən kameradan çıxırdı. Tualetə getmək isə qeyd etdiyim kimi, faciə idi. Dindirmə barədə isə danışmağa dəyməz. Dedim ki, kamerada bir gün qalmaq ümumi təcridxanada bir ay qalmağa bərabərdir. İndi də deyirəm ki, bir gün dindirilmək bir ay təkadamlıq kamerada qalmaqla eyni idi.

Bir dəfə məni dindirməyə çağırıdılar. Kamerada mənimlə birgə üç nəfər də qalırdı. Məni səhər apardılar, axşamüstünə qədər orada qaldım. Kamera yoldaşlarım elə bilmişdilər ki, işgəncə altında ölmüşəm. Maraqlı burasıdır ki, qayıdanda məni tanımadılar. Kameradan uzun saqqalla çıxmışdım, qayıdanda isə saqqalsız idim. Danışmağa başlayandan sonra məni tanıyıb bəziləri ağladılar.

Əhməd Əhmədi¹ adlı bir kamera yoldaşım vardı. İmam Xomeyninin fəlsəfə və irfan müəllimi olmuş məşhur alim Şeyx Məhəmmədəli Şahabədinin² nəvəsi idi. O, dindirmədən

¹ Şəhid Əhməd Əhmədi (1946-1975) Tehranda dünyaya gəlmiş, Xalq Mücahidləri Təşkilatı ilə tanış olandan sonra Pəhləvi rejimi əleyhinə mübarizəyə qoşulmuşdu. O, 1975-ci ildə Məşhədə səfəri zamanı hava limanında həbs olunub SAVAK-ın Tehrandakı xüsusi rejimli həbsxanasına aparıldı, orada qısa müddət Ayətullah Xamenei ilə kamera yoldaşı oldu. Sözügedən təşkilatın əksər üzvlərindən fərqli olaraq, şəhadətinə qədər İslam inanclarına sadıq qaldı və həbsxanada SAVAK tərəfindən şəhid edildi.

² İmam Xomeyninin fəlsəfə və irfan müəllimi və müasir din alimlərindən olmuş Ayətullah Mirzə Məhəmmədəli Şahabədi (1875-1949) əqli və ənənəvi elmləri və irfanı Tehranda Mirzə Həsən Aştiyani, Mirzə Əbülhəsən Cilvə və digər müəllimlərdən öyrənmiş, Nəcəfdə Axund Xorasani və Mirzə Məhəmmədtəqi Şirazi kimi böyük alimlərdən bəhrələnmişdir. O, İrana qayıdandan sonra Qum şəhərində hövzə

qayıdandan sonra yerimə qabiliyyətini itirdi, oturduğu yerdə sürünə-sürünə gedib-gəlməyə başladı. Ona o qədər işgəncə verdilər ki, axırda həmin həbsxanada şəhadətə qovuşdu. O, kameraya qayıdanda ürəyimiz ağrıyır, bütün vücudumuza qəm-kədər çökürdü. Özü isə tez bizə təskinlik və ümid verməyə çalışırdı.

Mən vəhşicəsinə rəftar səhnələrini xatırlayıram, amma faciənin dərinliyini təsvir edə bilmirəm. O həbsxananın rəhbərliyi son dərəcə əclaf adamlardan ibarət idi. Dustaqların işgəncə səsi səhərədək gəlirdi. Yuxuya gedən kimi bir qışqırıq səsinə oyanırdım; həqiqi səs olduğunu, yoxsa maqnitofondan buraxıldığını bilmirdim.

Ana

Bu həbsxanada böyük problemim anam idi. Qeyd etdiyim kimi o, çox möhkəm və cəsur qadın idi. Lakin budəfəki həbsimdən qabaq mənə dediyi sözlər göstərirdi ki, övladının çəkdiyi əzablara görə səbir kasası dolmuşdur. Bir gün mənə demişdi: "Əgər bir də həbs olunsan, mən öləcəyəm!" Həmin gün onu inandırmağa çalışdım ki, anam, nə üçün həbs olunmalıyam?! Məgər nə etmişəm?! Və əgər belə bir şey

elmlərinin tədrisinə başlamış və bəzi böyüklərin, o cümlədən İmam Xomeyninin istəyilə irfan dərslərini tədris etmişdir. Onun səmərəli ömrünün son illəri istedadlı qəlblərin mənəvi inkişafına həsr olundu. O, öz müəllimləri kimi elm, irfan və təqva nümunəsi olmaqla bərabər, siyasi məsələləri də diqqətdə saxlayırdı. Bu, həmin dövrdə onun Pəhləvilərin din düşmənliyinə və əcnəbi asılılığına qarşı mövqelərində və müxtəlif tövsiyələrində aydın görünür. Rza şahın siyasətlərinə etiraz olaraq, həzrət Əbdüləzim Həsəninin məqbərəsində onbeşaylıq piket keçirməsini onun siyasi addımlarına nümunə göstərmək olar. İnqilabçı ruhanilərdən olan və müharibə zamanı şəhadətə qovuşmuş Höccətülislam Şeyx Mehdi Şahabadi onun oğlu idi.

olsa da, nə üçün ölməlisən ki?! Nə üçün səndən heç vaxt eşitmədiyim bir sözü deyirsən?! Lakin sözündə ciddi idi.

Həbs olunandan bəri anamın sözləri qulağımda əks-səda verir, məni rahat buraxmırdı. Altı ay bu vəziyyətdə qaldım, anamın başına nə gəldiyindən xəbərim olmadı. Altı aydan sonra mənə yalnız bircə telefon zənginə icazə verdilər. Atamgilə zəng vurmaq qərarına gəldim. Atam dəstəyi götürdü. Ona ilk sualım bu oldu: "Anam necədir?" Cavab verdi ki, yaxşıdır. İnanmayıb soruşdum ki, haraya gedib? Dedi ki, filankəsin evinə rövzə məclisinə gedib. Onun həmişə iştirak etdiyi rövzə məclisini xatırlayıb rahatlaşdım. Sonra yoldaşımın və uşaqların vəziyyəti barədə soruşdum.

Nitq qabiliyyətim nə qədər yaxşı olsa da, bu həbsxanada baş verənləri təsvir edə bilmərəm. Mən orada elə çirkin işlərə şahid olmuşam ki, bu günədək onların mislini görməmişəm.

Morze siqnalları

İnsanın xisləti belədir, sevmədiyi və təbiətinə uyğun olmayan vəziyyətə qarşı üsyan edir. Üsyan qərarına gələndə isə qarşısında yeni yollar açılır. Bu həbsxanada dustaqlar iki maneədən keçməyi düşünürdülər: birinci maneə əksəri savadsız, muzdur və sadələvh olan nəzarətçilərdən, ikinci maneə isə təhlükəsizlik əməkdaşlarından ibarət idi. Dustaqlar ilk maneəni aşmaq üçün adətən, plan fikirləşir və çox vaxt məqsədlərinə çatırdılar.

Qeyd etdiyim kimi, nəinki başqa kameralardakı dustaqlarla, hətta bir kamera daxilində danışmaq da qadağan idi. Xüsusən dustaqlar eyni cinayət işində ittiham olunanda dindirmə və istintaq məlumatlarına xələl gətirdiyinə görə bunu təhlükəli sayırdılar. Bütün bu həssaslığa baxmayaraq, dustaqlar arasında morze kodlarından ibarət ünsiyyət amili vardı.

Şəhid Rəcəi ilə mənim kameram arasında bir kamera vardı. Mən qonşu kamera ilə morze vasitəsilə ilə danışdım, mesaj Rəcəinin kamerasına çatırdı və ondan cavab gəlirdi.

Morze əlifbasını bu həbsxanada öyrəndim. Bir dəfə qonşu kameradan divara vurulduğunu eşitdim, amma mənasını anlamadım. Bildim ki, bu zərbələrdə bir məqsəd var. Bir gün diqqətlə kameranın divarlarına baxırdım. Adətən, dustaqlar başlarını yeni bir işlə qarışdırmaq üçün belə edirlər. Divarda dustaqların yadigarlarını, zarafat və lətifələrini oxuyurdum. Kameranın qapısının yanında bir divar vardı, ora çox zəif işıq düşürdü. Həmin divara baxanda hərflərə və onların kodlarına dair bir cədvəl diqqətimi cəlb etdi. Yavaş-yavaş cədvəlin dili ilə tanış oldum və morze işarələri olduğunu gördüm. Onu öyrənməyə başladım və get-gedə qonşu divardan gələn siqnalların mənasını anladım. Sonra gec sürsə də, bir dəfə cavab verməyə çalışdım. Qonşu cavabımı anlayıb çox sevindi. Onunla mənim aramda qarşılıqlı söhbət başladı. O, mənimlə sürətlə və mahir şəkildə danışdı, mənə fikirləşə-fikirləşə cavab verirdim. O mənə kömək etməyə çalışır, bir sözün iki-üç hərfini eşidən kimi işarə ilə sözü başa düşdüyünü bildirirdi.

Tədricən morze siqnalları ilə danışmaqda ustalaşdım. Bəzən morze vuranda kamerada mənimlə qalan adam nə iş gördüyümü bilmirdi. Divara söykənilib başımı ona yapışdırırdım, əlimi başımın yanına qoyur, sonra barmağımla divara vururdum. Eyni zamanda adi halda öz kamera yoldaşım da danışdım. O məndən heç bir qeyri-adi hərəkət müşahidə etmirdi, yalnız fikrimin bir qədər dalğın olduğunu düşünürdü. Bu da hər bir məhbus üçün normal hal idi. Bəzən də digər məhbuslarla birgə uzandığımız yerdə ayaq barmaqlarımla divara vururdum. Əlbəttə, belə olanda qulaq davardan uzaq olur, eşitmək çətinləşirdi.

İstedadlı dustaq

Qonşularla söhbət bütün mövzuları əhatə edirdi. Bir-birimizdən soruşurduq: “Bu gün səni dindirməyə apardılar? Bu gün nə etdin? Yuxuda nə gördün?”

Bu söhbətlərdə öyrəndim ki, qonşum universitet tələbəsidir. Özü barədə bundan artıq məlumat vermədi, əsl adını da gizli saxladı. Bu da təbiidir; məxfilik siyasi dustaq üçün ən zəruri işlərdən biridir. O gənc olduqca ayıq, aydın fikirli və heyrətamiz istedadla malik idi; müxtəlif bəhanələrlə kameradan çıxır və bundan istifadə edib çevik işlər görürdü.

Bir dəfə xüsusi məharətlə nəzarətçini uzaq bir yerə göndərdi, cəld mənim kamerama yaxınlaşıb qapıdakı kiçik bacanı açdı, məni çağıraraq üzümdən öpdü və heç kim bilmədən işlədiyi yerə qayıtdı.

Bir dəfə təmizliklə məşğul olduğu zaman dəhlizdə böyük bir qabın içindəki buz qabında bir qədər kərə yağı və mürəbbə olduğunu başa düşmüşdü. Qabın üstü örtülü imiş, amma bir anda qapağı açıb içindəkini görmüşdü. Anlamışdı ki, növbətçi yağ və mürəbbəni dustaqların səhər yeməyindən oğurlayıb. Həmin gün şam yeməyinə dadsız xörək veriləcəkdi. Nəzarətçi onu xoşlamadığına görə yağ və mürəbbəni oğurlayıb şamına saxlamışdı. Mənim dostumun ürəyindən də bu oğurluq malı yemək keçibmiş. Həm də həmin gün oruc idi. O, xüsusi çevikliklə qapağı açıb içindəkiləri götürmüş, kamerasına aparmışdı. Gördüyü iş barədə morze ilə mənə xəbər verdi. Dedim ki, iftara nuş edərsən.

Axşam vaxtı nəzarətçi iştahla həmin qaba yaxınlaşanda içini boş görüb dəli oldu. Bir dustağın belə bir iş görə biləcəyinə inanmırdı. Digər nəzarətçilərdən soruşdu, onu dustaqların götürdüyünə əmin olandan sonra nəzarətçilərlə birgə kameraları axtarmaq qərarına gəldi. Dostumuz onun bir

qədərini yemişdi, bir qədəri isə qalırdı. Qorxu içində mənimlə əlaqə saxladı, kamerada tək olduğunu və yeməyin qalanını nə edəcəyini soruşdu. Dedim ki, yeyə biləcəyini qədərini ye, qalanını döşəmənin altına qoy və heç bir iz saxlama. Axtarışda qonşunun kamerasını da təftiş elədilər, amma heç nə tapmadılar. Məsələ xatasız ötüşdü, amma bu hadisə bir dustağın öz vəziyyəti əleyhinə üsyanına nümunə kimi yadda qaldı.

Xəbis dustaq

Həmin kamerada müxtəlif insanlarla yoldaş olmuşam. Onların arasında mömin və fəal gənclər də olub. Nəhavənd şəhərinin İkinci Əbuzər qrupundan¹ bir gənc vardı. Birinci qrup bütünlüklə sıradan çıxarılmışdı və nəhavəndli gənclər ikinci qrupu yaratmışdılar. Mən o gənci bu yaxınlarda gördüyümə görə yada saldım. Bir qrup mömin mənimlə görüşə gəlmişdi. Adlarını soruşanda biri diqqətimi cəlb elədi. Sonra tez yaddaşım köməyə gəldi, xatırladım ki, İkinci Əbuzər qrupundan olan kamera yoldaşımdır.

Həmin zindənda bəzi kommunistlərlə də kamera yoldaşı olmuşam. Biz kamerada üç nəfər olarkən kommunist bir gənci oraya saldılar. O, kameraya dustaq kimi girmədi, gedəcək adama oxşayırdı. Özü barəsində soruşanda aydın cavab vermədi. Mən onda bir qədər yaxşılıq və müsbət xüsusiyyət hiss edib dedim: "Sizdə mənəviyyətə təmayül görürəm". Kameramızda çox qalmadı, onu harasa apardılar. İnqilabdan az əvvəl mənimlə əlaqə saxlayıb dedi ki, filan

¹ Bu qrup 1972-ci ilin noyabrında Nəhavənddə yaradılmışdı. Qrupun üzvləri olan yuxarı sinif şagirdləri və digər gənclər Nəhavəndin dini və siyasi təşkilatlarından təsirlənərək onu yaratmışdılar. Onlar bu nəticəyə gəlmişdilər ki, şah rejimi əleyhinə silahlı mübarizəyə başlamayınca ciddi bir addım ata bilməyəcəklər.

qəzetdə işləyirəm. Zindanda ona dediyim cümləni də bir neçə dəfə təkrarladı. Sonradan bildim ki, Kommunist partiyasının üzvlərindən imiş. İnqilabdan sonra onun SAVAK-la əməkdaşlığına dair sənəd tapdıq. Kommunist partiyası məğlub olanda o da həbs edildi. Həyat yoldaşı mənə məktub yazıb dediyim cümləni xatırladır və onun azadlığını istəyirdi. O, sonralar azad olundu.

Dinə qarşı düşmənçilikdə kommunistlərin hamısı eyni deyil. Bu gənc də çox kəskin mövqe nümayiş etdirmirdi. Mən həmin kamerada son dərəcə xəbis, kinli və əxlaqsız bir kommunistlə də qalmışam.

Onu kameraya gətirəndə şam namazının dualarını oxuyurdum. Zindanda namaz qılanda adətən, bəzi ağ paltarlarımı əmmamə kimi başıma dolayır, əba kimi çiynimə bir ədyal salırdım. Qaranlıqda məni görəndə əynimdə ruhani geyiminin olduğunu sanırdı. Yoldaşımın oturmağımız yerdə kameranın qapısı açıldı və ucaboy bir kişi içəri girdi. Aydınlıqdan gəldiyinə görə girəndə heç nə görmədi. Bir qədər sonra məni və yoldaşımı gördü. Qanı qaraldı, narahat halda kameranın küncünə qısıldı. Mən yaxınlaşıb bütün yeni dustaqlar kimi onunla da ünsiyyət qurmağa, narahatlığını aradan qaldırmaq üçün təskinlik verməyə çalışdım. Soruşdum ki, acsınız, yoxsa susuz? Hələ qaşqabaqlı idi. Düşündüm ki, mənəvi təzyiqlərə görə narahatdır. Əlimlə çiyinə və üzbaşına toxundum. Heç bir suala cavab vermək istəmirdi. Sonra bildim ki, səhər çağı həbs olunub, o vaxtdan heç nə yeməyib, hətta döyülüb də.

Mədəmdə yara əmələ gəldiyinə görə adətən, iftar yeməyindən bir qədərini saxlayıb sonradan yeyirdim. Ona çörəklə mürəbbə verdim. Yemək istəmirdi. Zorla yedirdib su içirdim. Bir qədər üzü açıldı. Halımı və üzündəki böyük narahatlığı görüb işə namazına tələsmədim, təsəlli vermək üçün söhbəti davam etdirdim. Çox qayğı göstərdiyimi görüb

elə bildi ki, onu islamçı dustaqlardan hesab edir, ya da islamçıların sırasına cəzb etmək istəyirəm. Başını qaldırıb qürurla dedi: "İcazə verin, etiraf edirəm ki, mən heç bir dinə inanmıram".

Beynindən nə keçdiyini bildim. Onun düşüncələrinə, məntiq və şəraitinə uyğun bir cümlə tapıb dedim: "İndoneziyanın prezidenti Sukarno¹ Bandung² konfransında demişdi ki, sivilizasiyadan geri qalmış xalqların birlik amili din, tarix və ya mədəniyyət deyil, ehtiyaclardır. Problemlər eyni, tale naməlumdur. Din bizim aramızda ayrılıq salmamalıdır!"

Məndən belə cavab gözləmirdi. Gördüm ki, çöhrəsində dəyişiklik yarandı, bizimlə isinişdi. Sonra ona dedim: "Siz istirahət edin, biz namaz qılaq".

Həyat yoldaşı həmin zindanın başqa kamerasında saxlanırdı. Oradakı uzunmüddətli təcrübəmdən istifadə edib onunla yoldaşı arasında əlaqə yarada bildim və ona əlimdən gələn köməyi etdim.

O, iki ay bizimlə qaldı. Bir gün mənə dedi: "Sizi görəndə kimi faciə ilə üzləşdiyimi düşündüm. Öz-özümə dedim ki, mollaya ilişdim. İndi isə deyirəm: Mən ömrümdə müxalif fikrə qarşı sizin kimi dözümlü birisini görməmişəm".

¹ Əhməd Sukarno İndoneziya respublikasının banilərindən və bu ölkənin ilk prezidenti olmuşdur. Qoşulmayanlar Hərəkatının yaradılması onun ən mühüm addımlarındandır.

² 1955-ci ildə 25 ölkənin iştirakı ilə İndoneziyanın Bandung şəhərində böyük bir konfrans keçirildi. Orada iştirak edənlərin çoxunu Avropa müstəmləkəçilərinin əsarətindən yenidən müstəqilliyə qovuşmuş ölkələr təşkil edirdi. Konfransın məqsədi Asiya və Afrika arasında iqtisadi və mədəni əməkdaşlığın genişləndirilməsi, habelə müstəmləkəçilər, xüsusən də ABŞ və SSRİ tərəfindən həyata keçirilən yeni müstəmləkəyə qarşı etiraz etmək idi.

Bütün bu sözlərə baxmayaraq, sonralar bəlli oldu ki, onun xəbis xisləti dəyişməmişdir. O, dini və ruhaniləri ələ salmaqdan ötrü hər bir imkandan istifadə edir, iyrenc və mənfur tərzdə dinlə əlaqəsi olan hər bir adət-ənənəni təhqir etməyə çalışırdı.

Sənin kimisini görməmişəm

Yadımdadır, bir gün qarnım sancır, tez-tez ayaqyoluna gedirdim. Oradan isə gündə yalnız üç dəfə istifadə etmək olardı. Bəzən ayaqyolu növbəsini də müsadirə edirdilər.

Qarnım sancan gün xoşbəxtlikdən, nəzarətçi nisbətən yaxşı adam idi, kameranın qapısını bir neçə dəfə açdı. O, tualetə qədər getmir, kameranın önündə gözləyirdi. Bir dəfə oradan qayıdanda üçüncü kamera yoldaşımın həmin kommunisti döymək istədiyini gördüm. Məlum oldu ki, nəzarətçinin yanında məni ələ salırmış. Dustaq qanunlarına görə, bir dustağın nəzarətçi yanında başqa bir dustağı təhqir etməsi bağışlanmaz səhv idi.

Bir dəfə ona dedim: "Yadımdadırsa, bir dəfə mənə dedin ki, ömründə sənin kimi dözümlü adam görməmişəm". Dedi ki, hə. Ona dedim: "Mən də sənin kimi təəssübkeş nadan görməmişəm!"

Əslində, mənim mövqeyim öz əqidəmdən, onun mövqeyi də öz əqidəsindən irəli gəlirdi. İslam öz ardıcılardan istəyir ki, İslam hökmlərinə ciddi və dəqiq şəkildə əməl etsinlər. Müsəlman din sərhədlərinə çox bağlıdır. Lakin İslam deyir ki, müsəlman qeyri müsəlmanla ünsiyyət qurmalı, onunla mülayim davranmalı, müxaliflərlə sərt danışıqdan çəkinməlidir.

Quran ayəsi İslamın bu məntiqini aydın bəyan edir. Allah-Taala buyurur: "(Ey Peyğəmbər!) Bəndələrimə müjdə ver; o

kəslər ki, sözü dinləyib ən gözəlinə (düzgününə) uyarlar";¹ "(Ey Rəsulum!) İnsanları hikmətlə, gözəl öyüd-nəsihətlə Rəbbinin yoluna dəvət et, onlarla ən gözəl surətdə mübahisə et. Həqiqətən, Rəbbin yolundan azanları da, doğru yolda olanları da daha yaxşı tanıyır";² "Doğru yolda olan, yaxud açıq-aydın azan bizik, yoxsa siz?"³ Həmçinin buyurur: "Allah din yolunda sizinlə vuruşmayan və sizi yurduvuzdan çıxarmayan kimsələrə yaxşılıq etməyi və onlarla ədalətlə rəftar etməyi sizə qadağan etməz. Allah ədalətli olanları sevər!"⁴

Məsum sünnə də buna dəvət edir. Hətta Çində olsa belə, elm öyrənməyə çağırış çox açıq və geniş olan bu baxışa aydın işarədir. Müsəlman qeyri-müsəlmandan bütün elmləri öyrənə və dinin baxışına uyğun istiqamətə yönəldə bilər.

Lakin kommunistlərin quru mətnləri, nə ruh və emosiyadan, nə də dəyər və əxlaqdan əsər-əlamət olan stereotipləri var. Bu xüsusiyyət materialist düşüncəli insanların davranış və əməllərinə hakimdir.

Təəssüflü haldır ki, bu gün müsəlmanlara fundamentalist damğası vurulur. Əsas məqsədləri də islama qarşı yürüdüln təəssübkeşlik və ehkamçılıq iddisasıdır. Bu, çox haqsızlıqdır.

Günəş işığı

İndi yadıma elə şeylər düşür ki, qapalı və qaranlıq kamera həyatı ilə tanış olmayanlara adi görünər, ancaq bizim üçün mühüm hadisələr idi; əhəmiyyətli olduğuna görə də aydın

¹ Zümər, 17-18.

² Nəhl, 125.

³ Səbə, 24.

⁴ Mümtəhinə, 8.

şəkildə yadımda qalıb. Onların biri kameraya günəş işığının düşməsidir. Bir gün kameranın bacasının üstündəki bütün toz-torpaqlardan keçib kameranın içinə düşən azca işıq diqqətimi cəlb etdi. Sevincdən özümü saxlaya bilməyib dilləndim: "Muştuluq! Günəş... Günəş işığı..." Gözlərimiz bizi azad dünyaya birləşdirən o işığa dikildi. Təxminən yarım saat fərəhlə ona baxdıq, sonra gözdən itdi. Ertəsi gün çoxaldı və daha çox davam etdi. Bu vəziyyət bir neçə həftə təkrarlandı, nəhayət, günəş uzaqlaşdı və azca işığı da gəlmədi.

Bir gün bayırda cikkildəşən sərçələrin səsinə yuxudan oyandım. Gözəl səs idi; baharın gəlişini müjdələyir, bizi həbsxana divarlarının o tərəfindəki azad təbiətə birləşdirirdi. Bildik ki, kameranın arxasında ağaclar var. Bəlkə də yeni yarpaq açdığına, mühitə tərəvət bəxş etdiyinə görə sərçələr nəgmə oxuyurdular. Bütün bu gözəl təsvirləri sərçələrin səsi təsəvvürümüzdə canlandırırdı. Ürəyimiz açılırdı və bundan zövq alırdıq.

O zindandan hələ də yadımda qalan xatirələrdən biri də sübh çağı uzaqdan gələn çox zəif azan səsi idi. O azan səsi şəhərdəki sakitlikdən, sübh çağının təmiz havasından istifadə edərək kameranın içinə girmişdi ki, qulaqlarım çox həvəslə onu eşitsin və indi də xatırlayanda həmin həzzi yaşatsın. Məsafə uzaq olduğuna görə bəzi sözlər eşidilmirdi, amma istisnasız olaraq, hər gün sübh çağı onu dinləyirdim.

Qəribə yuxu

Bu zindanda hər şey özünə görə əhəmiyyətli və mənalı idi, çünki cəmiyyətdən ayrılmış qapalı kamera həyatına aid idi. Yuxu görmək də belədir. Vaxtımızın bir hissəsini gördüyümüz yuxular barədə danışmaqla keçirirdik. Mən orada qəribə yuxular görmüşəm. Bir gün sübh namazından

sonra yatıb yuxuda gördüm ki, quru bir səhrada dayanmışam, qarşımda qurumuş bir çay var. Çayın kənarında yarpaqları tökülmiş qədim ağaclar görünürdü. Bu zaman birdən uzaqdan böyük və qorxunc bir it peyda olub quduz kimi hürməyə və mənə doğru qaçmağa başladı. O, çayın o tərəfində idi, mənə bu tərəfində. Çox qorxdum. Nə edəcəyimi bilmirdim. Sağ-soluma baxdım. Heç bir sığınacaq yox idi. İt mənim on metrliyimə çatan kimi sürətini azaltdı, tədricən səsi də zəiflədi, sonra tam sakitləşdi, astadan ulamağa başladı və dönüb getdi. Təəccübləndim və çox sevindim.

Yuxudan oyananda heç nə xatırlamırdım. Bir qədər sonra nəzarətçi əlində ağ vərəqlə kameranın qapısını açıb dedi: "Əli kimdir?" Onlar kimisə axtaranda belə deyir, kimlikləri gizli qalsın deyə soyadı söyləməirdilər. Hansısa dustağın kamera sayını səhv salıb başqa bir kameraya getməsi mümkün idi. Bu zaman dustağın soyadını çəkmək, onun həmin zindanda olduğunu digər kameranın dustaqlarına xəbər vermək demək idi. Nəzarətçilərin çoxluğuna, əvəzlənmələrinə və hər dustağı tanımadıqlarına görə həmişə bu üsuldan istifadə olunurdu.

Dedim ki, mənəm. Dedi: "Hansı Əli?" Dedim ki, Əli Xamenei. Dedi: "Üzünü ört və mənimlə gəl". Dustaqları bayıra çıxaranda adətən, belə edirdilər. Dustaq köynəyi ilə üzünü örtməli idi. Getdiyimiz yolun döngələrindən bildim ki, istintaq otağına gedirəm. Həm də yoldan zindanın çertyojunu təxmin etdim, azadlığa çıxandan sonra bir vərəqə çəkdim. İnkilabdan sonra oraya baxış keçirəndə gördüm ki, tam uyğun olmasa da, çox da fərqli deyilmiş.

Məşhədin Xomeynisi

Nəzarətçi məni otağa salıb stulda oturtdu və dedi ki, başını qaldır. Bu söz köynəyi üzümdən götürməyə dair əmr sayılırdı. Gördüm ki, işimi araşdıran müstəntiq qarşımda dayanıb. Fiziki oxşarlığına görə onu Ənvər Sadat adlandırırıdım. Həmişəki sualları verməyə başladı, mən də cavablandırıdım. Bu zaman bir kişi qapını açıb başını içəri saldı və müstəntiqə dedi: "Doktor, çayın var?" Müstəntiqlər bir-birini doktor və ya mühəndis çağırırdılar. Bu, təxminən savadsız olan o nadanların həqarət kompleksindən irəli gəlirdi. Çayı soruşmaq da iz azdırmaqdan ötrü idi: guya təsadüfən və çaydan ötrü oraya gəlibmiş.

Otağa girdi. Sonra sanki məni gördüyünə çox təəccüblənib dedi: "Bu nədir?" Bu da şah rejiminin zindanında məşhur bir sual idi. Mən müstəntiqin hansısa dustaq barədə "bu kimdir?" dediyini heç vaxt eşitmədim. Müstəntiq ona cavab verdi: "Bu, Xameneidir, Məşhəddən". Yeni gəlmiş kişi adımla eşidərək təəccüblənibmiş kimi dedi: "Doğrudan?! Bu odur?! Məşhədin Xomeynisi olmaq istəyən adam budur?!" Bu ifadə mənim işimdə dəfələrlə təkrarlanmışdı: "Məşhədin Xomeynisi olmaq istəyir!" Sonra əlavə etdi: "Doktor, bu, təhlükəli adamdır". Sonra başını yelləyib mənə dedi: "Xamenei, sən buradan salamat çıxmıyacaqsan". Sonra əlavə etdi: "Mən səndən təqiyə və tövriyə haqda soruşmaq istəyirəm". Cavab gözləmədən üzünü müstəntiqə tutub dedi: "Bunlar əsl işlərini gizlədib başqa bir iş gördüklərini göstərir və bunu təqiyə adlandırırırlar. Bəzən də zahiri mənası fərqli olan bir söz deyirlər. Bunun da adını tövriyə qoymuşlar".

Bizim təqiyəmizə görə çox narahat idi. Haqlı idi, çünki biz hakimiyyət qarşısında təqiyə edirdik. Təqiyə

mübarizəmiz üçün bir səngər idi, hakimiyyət o səngərdə bizimlə vuruşa bilmirdi.

Bu müddətdə başımı aşağı dikmişdim və heç nə danışmırdım. İsrarla bu iki terminin tərifini söyləməyimi istəyəndə başım aşağı halda şəraitə uyğun sadə bir cavab verdim. "Yox, belə deyil" – deyib, məni hədələməyə başladı.

O, içəri girəndən təhlükə hiss edirdim. Başa düşürdüm ki, onun tapşırığı məni incitməkdən ibarətdir. Hədələri artanda narahatçılığım da çoxalırdı. Bu halda başımı qaldırıb üzünə baxdım. Gördüm ki, yuxuda gördüyüm itdir; əməlli-başlı və bütün xüsusiyyətləri ilə.

Yuxum yadıma düşdü: itin mənə doğru qaçması, dayanmadan bərkdən hürməsi, sonra dayanması və mənə zərər yetirməməsi. Birdən qəlbimə tam rahatlıq və arxayınlıq çökdü, əmin oldum ki, mənə heç bir zərər yetirməyəcək. Elə də oldu. Dindirmə saatlarla uzandı, başqaları da gəldilər, sayları doqquza çatdı. Məni hər tərəfdən mühasirəyə aldılar, amma heç bir zərər yetirə bilmədilər. Sonralar həmin it simalı adamı tanıdım. Soyadı Kamali idi. İnqilabdan sonra qaçıb gizləndi. Bir neçə aydan sonra Evin həbsxanasına¹ gedib özünü təqdim etdi və bir neçə aydır almadığı maaşını istədi. Ona xoşgəldin deyib içəri atdılar və istintaq başlandı. Məhkəməsi açıq keçirildi, televiziyanı yayımlandı. İstintaqda məndən də ifadə istədilər, amma vermədim. Çünki mənə ziyanı toxunmamışdı. Digərləri cinayətlərinə şahidlik etdilər və o, edam olundu.

Həmin gün məndən sonra digərlərini dindirməyə başladılar. O müddətdə məni döydülər, mənəvi işgəncələrə məruz qoydular və saqqalımı qırxdılar. Dindirmə uzananda

¹ Xarici memarlar tərəfindən tikilmiş ən mühüm və ən təchizatlı həbsxana idi. Bu həbsxana Tehranın Şimiran rayonunun Evin məhəlləsində yerləşir və Pəhləvi dövründən indiyədək qalmışdır.

və dustaq müqavimət göstərəndə müstəntiqlər onu mənəvi cəhətdən sındırmağa çalışırdılar; azı beş-altı nəfər istintaq otağına toplaşib dustağı dövrəyə alır, ona ən ağır söyüşləri yağdırırdılar. Əsas müstəntiq bir nəfər idi, digərləri sonradan guya təsadüfən gəlmiş olurdular. Hamısı da cənab doktordan çay istəyərkən söhbətə qoşulurdular!

Onlar mənə dəfələrlə dövrəyə alıblar. Onların bütün suallarına çəkinmədən cavab verirdim. Bütün cavablarda çalışırdım ki, öz əleyhimə bəhanə verməyim.

Həmin dindirmələrin birində Kuçisfahani adlı bir müstəntiq rişxənd və qürurla, eyni zamanda təhqiramiz tonda məndən soruşdu:

– Seyid!.. Səidini tanıyırsan?

– Bəli, dostum olub.

Bu, gizli bir şey deyildi, çünki hər ikimiz xorasanlı idik.

– Bilirsən ki, o, həbsxanada öldü?

– Bilirəm.

– Bilirsən ki, onu bu otaqda dindirirdilər?

Bu, yalan idi. Ancaq mən sakit qalıb bir söz demədim.

– Səidiyə dedim ki, nə bilirsənsə, söylə. Cavab verdi ki, gərək Qurana baxım, görüm yaxşı gəlir, yoxsa pis. Ona dedim ki, pis gələcək, yaxşı yox. Sözümlü dinləmədi və axırı elə oldu.

Kuçisfahani bir qədər sakit qaldı, sonra yerindən qalxıb mənə yaxınlaşdı. Əlinə bir qələm götürüb təkəbbürlü müəllimlər kimi ucu ilə başıma vurmağa başladı.

– Seyid, pis gələcək, pis...

Ürəyimdə onun axmaqlığına, yalanlarına və mənə qorxutmaq üçün uydurduğu nağıllara güldüm. Sözləri mənə əsla təsir etmədi.

Kamera yoldaşım ilə yuxumuz

Həbsxanadakı doğruçu yuxulara qayıdırəm. İndi onların ikisini xatırlayıram. Birini özüm görmüşəm, digərini də kamera yoldaşım.

Yuxuda gördüm ki, Məşhəddə bir məsciddəyəm. Həmin məscidi tanıyıram, bazarın ortasında yerləşir. Məscidin imamı ağa Milaninin yaxınlarından və xüsusi tələbələrindən olan ağa Ələmülhüda idi. Ağa Milani onu həmin məscidə imam təyin etmişdi. Məscidin qapısının sağ və solunda dayanmış iki kişi gördüm. Sanki iki mələk idilər, boyları o qədər uca idi ki, yalnız ayaqlarını görürdüm. Sonra gördüm ki, divarların suvağı qopub, məscidin xalçalarını toplayıblar və yerinə toz-torpaq tökülüb.

Oyananda yuxumu yoldaşıma danışib dedim ki, ya ağa Ələmülhüda vəfat edib, ya da ağa Milani.

Həmin gün, ya da ertəsi gün məni dindirməyə apardılar. Bu dəfə başqa bir otağa getdik. Gördüm ki, Baş müstəntiq Kavə məni gözləyir. Mənə bəzi suallar verdi və söhbət əsnasında dedi:

- Yəqin bilirsən ki, ağa Milani vəfat edib.
- Mən haradan bilim?!
- Bəli, vəfat etdi.

Bu məsələ 1975-ci ilin baharına aiddir.

İkinci yuxu kamera yoldaşımın yuxusudur. Əvvəldə deyim ki, o da ruhanilərdən, orada mənimlə qalan son şəxslərdən idi. O, zalım hökumətə müəyyən qədər meyilli idi. Buna baxmayaraq, onu da həbs edib döydülər. Bəlkə də məndən məlumat öyrənmək üçün yanıma salmışdılar. Əlbəttə, mən azad olundum, o isə həbsxanada qaldı. O, yuxusu haqda belə deyirdi:

"Yuxuda gördüm ki, sizinlə birgə Rey şəhərində həzrət Əbdüləzim Həsəninin məqbərəsinə getmişik. Sən

məqbərənin uca minarəsinə baxıb dedin: "Mən bu minarənin başına çıxmaq istəyirəm". Mən dedim ki, bu, qeyri-mümkündür. Sən dedin ki, yox, mümkündür. Birdən yerdən qalxıb minarənin ən hündür yerinə çıxdın. Oradan mənə əl yelləyib çağırırdın və dedin: "Gördün ki, bunu bacardım?!" Mən mat-məəttəl dayanıb sənə baxırdım. Birdən minarənin başından uçurmuş kimi havaya atıldım, sonra əl işarənlə mənimlə sağollaşıb göyə uçdun!"

Yuxusunu danışanda dedim ki, bunun təbiri mütləq şəhadət olmalıdır. Lakin təbiri azadlıq idi. Bir neçə gündən sonra həbsxanadan azad olundum.

Sən Yusif olacaqsan

Yeri gəlmişkən, yadımda qalmış qəribə yuxulardan birini də danışım. Səhv etməsəm, 1967 və ya 68-ci ilə aiddir.

O zaman Məşhəddə siyasi vəziyyət olduqca, ağır idi, islamçılar güclü repressiya altında idilər. Belə ki yalnız bir neçəsi istisna olmaqla digər dostlar mübarizədən əl çəkməyi üstün tutdular.

O zaman yuxuda gördüm ki, həzrət İmam Xomeyni vəfat edib, cənazəsi Məşhəddə bizim ata evimizin yaxınlığında bir evdədir. Dəfnə çoxlu adam toplaşmış, mən də oradayam. Ürəyim sıxılırdı, bütün vücudumu qəm-kədər bürümüşdü. Tabutu çiynimizə götürüb yola düşdük, ardınca izdiham da irəliləməyə başladı. Orada bir çox din alimləri vardı, mən onlarla birgə gedirdim. Adət üzrə cənazə bizdən öndə gedirdi, əksəri ruhanilərdən ibarət insanlar da onun arxasınca. Mən yolda ucadan ağlayır, əlimlə dizimə vururdum. Üzlərini xatırladığım bəzi din alimləri isə buna məhəl qoymadan və əsla kədərlənmədən bir-biri ilə söhbət edir, gülüşürdülər. Bu məni daha da narahat edirdi, ancaq əlimdən bir şey gəlmirdi.

Cənazə şəhərin sonuna çatdı. İnsanların çoxu qayıtdı, amma mənimlə birgə iyirmi-otuz nəfər şəhərdən çıxıb yola davam etdik. Sonra cənazə bir təpəyə çatdı. Çoxu təpənin aşağısında qaldı, cənazə dörd nəfərin müşayiəti ilə yuxarı qalxdı. Mən də onların arasında idim.

Təpənin başı adətən, aşağıdan kiçik görünür, qalxandan sonra isə böyük və geniş olduğu bilinir. Lakin yuxudakı təpənin başı yerdən göründüyü kimi kiçik idi, bir çarpayıya bənzəyirdi. Tabutu oraya qoyduq.

Mən tabutun ayaq tərəfinə yaxınlaşdım ki, imamın üzünü görüm və onunla vidalaşım. Ona baxdığım yerdə birdən sağ əlini qaldırıb işarə barmağını uzatdı. Bütün vücudumu heyrət bürüdü. Sonra gözübağlı oturmağa başladı, nəhayət, işarə barmağı mənim alnıma toxundu, ya da toxunmağa az qaldı. Təəccüblə ona baxırdım. Bu zaman ağzını açıb iki dəfə dedi: "Sən Yusif olacaqsan! Sən Yusif olacaqsan!"

Ayılanda yuxunun bütün xırdalıkları indiki kimi yadımda idi. Bu yuxunu bir çox dost və qohumlara, o cümlədən anama danışmışdım. Anam yuxunu belə yozmuşdu:

"Bəli, Yusif olacaqsan, ömür boyu həbsxanada qalacaqsan!"

Bu yuxunu anamın təbiri ilə birgə Şeyx Hafiziyə də danışmışdım. 1970-ci ildə Məşhəd həbsxanasında onunla bir kamerada qalmışdıq. Mən prezident seçiləndən sonra yanıma gəlib dedi: "Seçki günü Məkkədə idim. Fəqih rəhbərin oradakı ofisinə səs verməyə gedəndə həmin yuxunu və ananızın təbirini xatırlayıb ağladım. Bildim ki, məsələ yalnız həbslə bitirmiş".

İslamın əzəməti

Həbsxana mühitinə müxtəlif fiziki və mənəvi qorxular hakim idi. Polis, müstəntiq və nəzarətçilər müsəlman dustaqlara sonsuz qəddarlıqla işgəncə verirdilər. Bütün bunlara baxmayaraq, orada möhtəşəm bir fenomenlə rastlaşdım. Bu, İslamın əzəmətindən ibarət idi. İslam ardıcılıarı məzlum, İslam düşmənləri isə güclü olsalar da, bu əzəmət nəzərə çarpırdı.

Həbsimin son illərində repressiya son dərəcə sərtləşdi. Heç kim İslamın ictimai sahədə fəallaşacağını ehtimal etmirdi. Biz Quranın müjdələrini oxuyub duruş gətirir, namazlarda tez-tez Kövsər surəsini oxuyub özümüzlə tələqin edirdik ki, Kövsər İslam dövləti ilə nəticələnəlidir. Lakin bütün maddi hesablamalar bunun imkansızlığını göstərirdi.

Bütün bu problemlər fonunda bir gün həbsxananın dindirmə otağına çağırıldım. Məni həmişəkinə deyil, başqa bir otağa apardılar. İncilabdan sonra ölkədən qaçan Baş müstəntiq Kavə təbəssümlə içəri girdi, mehriban tərzdə danışmağa başlayıb halımı soruşdu. Mən təəccübləndim. Onun özü məni döyənlərdən olmuş, birdən-birə mehriban adama çevrilmişdi! O, ittihamımın yüngüllüyündən danışmağa başladı. Bu zaman mənim işimə baxan müstəntiq Müşiri içəri girib yanımda oturdu. Kavə də stolun arxasına keçdi. Kavə gənc idi, amma müstəntiqlərə rəhbərlik edirdi. Kavə sözünə davam edib Müşirinin mənə kömək edə biləcəyini söylədi.

Bildim ki, bu sözlərlə mənim tezliklə azad olunacağımı bildirmək, başıma gələnlərin məsuliyyətini bu kiçik müstəntiqin boynuna yıxmaq istəyir.

Müşiri Kavəyə cavab vermək fürsətini fəvqə verməyib incə tərzdə dedi: "Bəli, işinizi asanlaşdırmaq mənim Allahımdandır, amma bilirəm ki, bu məsələ bizim

rəisimizdən asılıdır. Məndən gənc olsa da, onun parlaq gələcəyi var!"

Bildim ki, məni azad etmək istəyirlər. Bəs bu şirindillik nə üçün idi? Onların mənim qarşımda belə söhbəti nədən irəli gəlirdi? Nə üçün hər biri özünü təmizə çıxarmağa çalışırdı? Mən silahsız biri idim, xüsusi gücüm yox idi, məni asanlıqla öldürə də bilərdilər.

Onlardan qabaq başqa bir müstəntiq olan Kuçisfahani də mənimlə görüşüb öz dindarlığından danışmışdı. Mənə demişdi ki, uşaqlıqda tez-tez Rəştin məşhur ruhanilərindən olan Şeyx Hisamın dini söhbətlərini dinləməyə gedirmiş. O nə üçün özünü dindar göstərmək istəyirdi? Bütün bunların səbəbi yalnız İslamın qüdrəti idi. Elələri nə qədər güclü olsalar da, müsəlman insan qarşısında kiçik və aciz olduqlarını bilirlər.

Sən azadsan

İki dustaqla birgə kamerada oturmuşdum. Onların biri ruhani idi, haqqında danışdım. Digəri də fədakar mübarizlərdən və mərhum Şahabədinin nəvəsi idi.

Nəzarətçi içəri girib adət üzrə dedi:

– Əli kimdir?

– Mənəm.

– Hansı Əli?

– Əli Xamenei.

– Üzünü ört və mənimlə gəl.

Məni Kavənin otağına apardı. O məni görəndə kimi dedi: "Sən azadsan".

Çox təəccübləndim. İnanı bilmirdim. Onun otağından üzümü bağlamadan çıxmağıma icazə verildi. Həbsxananın dəhlizini ilk dəfə göürdüm.

Sonradan mənim azad olduğumu eşidən hər kəs təəccüblə soruşurdu: "Səni nə üçün azad etdilər?" Mən tez cavab verirdim: "Həbsxana rəhbərliyinə etiraz etməlisiz!"

Kameraya girəndə yoldaşlarımdan birinin orada olduğunu, birinin isə getdiyini gördüm. Mənim azad edildiyimə sevindi. Onunla sağollaşdım. Sonra məni geyim otağına apardılar. Həbsxanaya girəndə paltarlarımızı orada çıxarmışdıq. Axşamüstü və hava isti idi. Yay hələ btməmişdi. Qışda həbs olduğuma görə təhvil verdiklərim qış paltarları idi.

Qəba və əbamı geyinib əmmaməni başıma qoydum. Həbsxananın qapısından çıxanda mənə hər şey yeni görünür, maraqlı gəlirdi: insanlar, nəzarətçisiz yol yerimək... Uzunmüddətli qaranlıqdan sonra işıqlar gözlərimi ağrıdırdı.

Həbsxanada olanda azadlığa çıxmağımı həmişə yuxuda görürdüm. Dustaqlar ürəklərində olan arzuları yuxuda görürlər. Düşünürdüm ki, görəsən, bu da yuxudurmu?

Həbsxananın yaxınlığında yerləşən Topxana tərəfə getdim. Ac idim. Üstümdə bir qədər pul da vardı. Yemək alıb yedim. Yadıma da düşmədi ki, mənim kimisi özünə fikir verməli, küçədə bir şey yeməməlidir.

Sonra Doktor Behiştigilə zəng vurdum. İnanmırdı: "Bu sizsiz? Çıxmırsız? Necə azad etdilər?" Sonra dedi ki, səbirsizliklə sizi gözləyirəm.

Ağa Behiştinin evinə getdim. Qardaş Şəfiq də orada idi. Ağa Behiştigildən çıxmaq istəyirmiş, zəngimdən sonra məni görmək üçün qalmışdı.

Məndə onların diqqətini ilk cəlb edən məsələ saqqalımın qırılması oldu. Təəccübləndilər. Dedim ki, qırxiqlar, amma yenə əvvəlki kimi olacaq! Bir qədər orada qaldım, sonra bir qədər pul alıb Tehrandə yaşayan böyük qardaşımgilə getdim. Oradan Məşhədə zəng vurdum, sonra da şəhərimizə yollandım.

Yaxınlarım həbs müddətimdə çəkdikləri əzab-əziyyətlər haqda qəribə sözlər danışdılar. Oğlum Müctəba pak, məsum, duyğusal, mənəviyyatlı və bəzi ibadətlərə bağlı uşaq idi. Yoldaşım danışdı ki, anası onu İmam Rzanın (ə) məqbərəsinə aparıb. Ona deyirmiş ki, İmam Rzaya (ə) təvəssül et və Allah-Taaladan istə atamı həbsxanadan azad etsin. Uşaq məsumcasına imama üz tutub təvəssül edirmiş. Bir axşam da nənəsi ilə məqbərəyə gedib və eyni işi görmüşdü, ancaq onda çox kədərlənmiş, ağlamış, uşaq səbrinin tükəndiyini və narahatlığının dərinliyini göstərən tərzdə, qarşısında dayanmış bir adam kimi İmam Rza (ə) ilə danışmış, çox ağlamışdı. Belə ki nənəsi öz işinə peşman olmuş, qərara gəlmişdi ki, bundan sonra Müctəbadan dua etməsini istəməsin. İki gündən sonra isə telefon çalınmış və səsimi eşitmişdilər. Azadlığa çıxandan sonra qardaşımın Tehrandakı evindən onlara zəng vurmuşdum.

On dördüncü fəsil: Sürgündə sel

Hacı ağa Mustafa Xomeyninin şəhadəti

1977-ci ildə ölkədə ağır böhran var idi. İmamın oğlu Hacı ağa Mustafa Xomeyni həmin il Nəcəfdə müəmmalı şəkildə dünyasını dəyişdi. Onun ölümü xalqı çox kədərləndirdi, hakimiyyətə qarşı qəzəb dolu məclislər keçirildi.

Xəbəri alandan sonra Məşəddə lazımi proqram hazırlığına başladım. Mən poçt idarəsinə gedib dörd teleqram yazdım: biri öz adımdan, biri ağa Təbəsinin, üçüncüsü ağa Muhaminin, dördüncüsü də ağa Haşiminejadın adından.

Teleqramları poçt əməkdaşına verəndə təəccüblənib digər yoldaşlarına göstərdi. Hamısı heyrətə gəldi. Başsağlığı teleqramlarının mətnində İmam Xomeyniyə hörmət, onunla həmrəylik ifadələri ilə yanaşı hakimiyyətə qarşı çox kəskin sözlər də vardı. Poçt əməkdaşı fikirləşdi ki, teleqramların pulunu desə, fikrimdən daşınaram. Mənsə o zaman mənim kimilərə böyük pul sayılan bir mintümənlik çıxarıb qarşısına qoydum.

Məscidlərin birində yas məclisi keçirməyə də çalışdıq, amma dövlət tərəfindən icazə verməyib məscidi bağladılar. Qumda keçirilən məclislərdə həbs olunanlar da var idi.

O günlərdə İranın bütün şəhərlərində misilsiz dini fəaliyyətlər başlandı. Mənim kimilər hövzə və universitet tələbələri arasında siyasi və təşkilati işlərlə ciddi məşğul idilər; siyasi bülletenlər hazırlayıb, məxfi əlaqələr qurur, Quran təfsiri mövzusunda dərslər keçir, dini-inqilabi məsələləri təbliğ edir və digər fəaliyyətlər göstərirdik.

O günlərdə ağa Xalxali Qumdan mənimlə əlaqə saxlayıb dedi: "Bəzi dostlar həbs olunublar, güman ki mənə və sizə də növbə çatacaq!" Dedim: "Nə üçün? Məgər mən nə etmişəm ki, həbs olunam?"

Qartal! Qartal! Onu tutduq!

Növbəti il qışın sonlarında yatdığım yerdə qapı döyüldü. Yuxudan oyandım, adətim üzrə kim olduğunu soruşmadan qapını açmağa getdim. Sübh azanına bir saat qalırdı, evdə hamı yatmışdı. Qapını açanda tapança və avtomatlı insanlarla rastlaşdım. Düşündüm ki, solçulardır və məni öldürməyə gəliblər. Ağa Behiştə demişdi ki, solçular islamçıları öldürməyə başlayıblar, muğayət olun. Onlar Kirmanşahda gecə vaxtı ağa Musəvi Qəhdəricaninin evinə tökülüşüb əl-ayaqlarını bağlamışdılar, öldürmək istəyəndə gözlənilməz bir hadisə nəticəsində qaça bilmişdi.

Bu fikir beynimdən keçən kimi cəld qapını bağladım. Onlar mane olmağa çalışdılar, amma ölüm qorxusu güc gəldi və qapını bağlaya bildim. Sonra fikirləşdim ki, divardan aş və ya başqa bir yolla evə girə bilərlər. Onlar silahları ilə qapıdakı qalın şüşəni sındırdılar. Mən qaçmağa yol axtararkən biri qışqırdı: "Qanun adına qapını aç!" Bu sözündən bildim ki, SAVAK əməkdaşlarıdır. Allaha şükür edib qapını açdım. Elə oradaca altı nəfər canıma düşüb məni rəhmsizcəsinə döyməyə başladı. On iki yaşlı Mustafa oyanıb pəncərədən təəccüblə bu səhnəyə baxır, qışqırırdı. SAVAK əməkdaşları məni yumruq və təpiklə qəddarcasına döyür, ayaqqabılarının ucu ilə baldırlarıma vururdular. Qollarımı qandallayıb evin içinə girməyimi əmr etdilər. Dedim ki, qollarımı açın, məni uşaqların yanına belə aparmanız kişilikdən deyil. Qandalı açdılar və evə girdim. Gördüm ki, yoldaşım məyus halda dörd uşağın yanında oturub. Uşaqların ən kiçiyi ikiaylıq Meysəm idi. Onlara dedim ki, qorxmayın, qonaqdırlar.

SAVAK əməkdaşları bütün evi, hətta mətbəxi və ayaqyolunu da axtardılar. Bu zaman yoldaşım yaxşı bir iş gördü: Mənim qonaqlarla görüşdüyüm otağa girdi. Həmin

otağın iki qapısı vardı, biri kitabxanaya açılırdı, biri də başqa otağa. Yoldaşım oradakı gizli bəyanatları topladı. Onların yerini nə zaman öyrəndiyini və təhlükəsizlik əməkdaşları duymadan həmin otağa necə girdiyini bilmədim. Bundan heç mənim də xəbərim olmadı. Sonralar özü söylədi ki, bəyanatları toplayıb xalçanın altına qoyubmuş. Onlar kitabxanaya girib kitab və vərəqlərdən çoxunu götürdülər. Onların bəzisi hələ də tapılmayıb.

Təxminən bir saat ərzində evin bütün dəlik-deşiklərini axtardılar. Nəhayət, səhər azanı verildi. Dedim ki, namaz qılmaq istəyirəm. Onların biri mənimlə dəstəmaz yerinə getdi. Dəstəmaz alıb kitabxanaya qayıtdım və namazımı qıldım. Hələ axtarış davam edirdi. Evin bir qanığını da nəzərdən qaçırmadılar. Zənnimcə, yoldaşımdan bir qədər yemək istədim, sonra da yenidən yuxuya getmiş Müctəbə və Məsudla sağollaşmaq üçün onları oyatmasını söylədim. Sağollaşanda uşaqlara dedilər ki, atanız səfərə gedir. Dedim ki, yalan söyləmək lazım deyil. Onlara həqiqəti söylədim.

Evdən çıxanda digər silahlıların evi mühasirəyə aldıklarını gördüm. Ensiz küçədə saxladıqları avtomobili gətirdilər, gözlərimi bağlamadan ona mindirdilər. Onların biri ratsiyadan təkrar edirdi: "Qartal! Qartal! Onu tutduq!"

Bu hadisə inqilabdan bir il qabaq baş vermişdi.

Sürgün

Məni SAVAK-ın Məşhəd şöbəsinə aparıb zirzəmiyə saldılar. Zirzəmidə ensiz dəhlizlər və hər iki tərəflərində kameralar vardı. Bir neçə saat orada qaldım. Bu zaman cibimdəki Quranı açıb baxdım, müjdəli bir ayə ilə rastlaşdım. Onu cəld Quranın arxasına qeyd etdim. Nahar yeməyindən sonra məni bir avtomobilə mindirib şəhərdən çıxardılar. Nə etmək istədiklərini bilmirdim. Bu dəfə

vəziyyət fərqli idi: şəxsi avtomobil, gözlər açıq və şəhərdən çıxmaq.

Avtomobil jandarmeriya bölməsinin önündə dayandı. Bildim ki, məni sürgünə göndərmək istəyirlər. Jandarmeriyada beş gün qaldım. O müddətdə yaxınlarım və dostlarım bir neçə dəfə məni görməyə gəldilər. Orada hərbi həbsxana da vardı, amma məni növbətçi otağında saxlayırdılar. Bölmənin rəisi çox şəxsiyyətli bir polkovnik idi, mənimlə dustaq kimi davranmırdı. Nisbətən azad idim, səhər tezdən otaqdan çıxıb təmiz havada idman edirdim.

Mən istixarə üçün gəlməmişəm

Sürgün yerimin İranşəhr olduğunu bildirdilər. Buna sevindim, çünki dostum Şeyx Məhəmmədcavad Höccəti Kirmani də oraya sürgün olunmuşdu. Yola düşən gün qohum və dostlar sağollaşmağa gəldilər. Vida səhnəsi üzücü deyildi, çünki həbsxanalardan dəfələrlə rahat olan sürgünə gəldirdim. Avtovağzalda Zahidana gedən bir avtobusa mindik. Zahidandan da İranşəhrə gedəcəkdik. Səfərdə məni biri zabit, ikisi isə gizir olmaqla üç nəfər müşayiət edirdi. Avtobus Günabadda namaza və yeməyə dayandı. Günabada bir neçə dəfə getdiyimə görə əhali məni tanıyırdı. Həmçinin bəzi tələbələr, o cümlədən ağa Fərzanə, Şəhid Kamyab və ağa Sadiqi oradan idilər. Mənim tələbələrlə münasibətim adətən, müəllim-tələbə kimi yox, yaxın dost kimi olurdu. Onların toyunda Günabada getmiş, camaatla tanış olmuşdum. Avtobusdan enəndə bir gənc mənə yaxınlaşıb dedi: "Ağa, mənim üçün bir istixarə edin". Yanımdakılar məni yaxından izləyirdilər. İstixarə etdiyim yerdə həmin gənc yavaşca dedi: "Mən istixarə üçün gəlməmişəm. Bilmək istəyirəm ki, sizi nə üçün nəzarət altında bu şəhərə gətiriblər". Dedim ki, məni tanıyırsan? Dedi ki, bəli. Məsələnə ona danışdım və dedim

ki, İrənşəhrə sürgünə göndərildiyim haqda dostlara xəbər versin.

Ertəsi gün sübh çağı Zahidana çatdıq. Mən bir məscidə gedib namaz qıldım. Sonra səhər yeməyi yedik və təxminən bir saat şəhərdə qaldıq. Ondan sonra başqa bir avtobusla İrənşəhrə yola düşdük. Çatanda məni əvvəlcə şəhərin icra hakimiyyətinə apardılar. Orada onlara məni polis bölməsinə aparmalarını tapşurdular. Polis bölməsində mənə qovluq açıb öhdəlik aldılar ki, şəhəri tərk etməyim və hər gün imza üçün polis şöbəsinə gedim.

Mənəvi hal

Oradan tək-tənha çıxıb bir məscidə getdim. Öyrəndim ki, şəhərin yeganə şiə məscidi Ali-Rəsul məscididir. Getdiyim əhli-sünnə məscidi olduqca gözəl və əzəmətli idi, yerinə bahalı xalçalar döşənmişdi, həyətində hündür ağaclar, dadı və şirinliyi ilə məşhur olan Tehran suyuna bənzer şirin suyu vardı. Sevinc və rahatlıq hissi keçirdim. Şəhərin havası isti və təravətli idi. Mənim bədənimin təbiəti qışın çox soyuğuna uyğun deyil. Şəhərin mənzərəsi də çox gözəl idi.

Üst geyimimi çıxarıb bir tərəfə qoydum, dəstəmaz alıb namaza başladım. Məndə elə güclü mənəvi hal yarandı ki, onun şirinliyini indi də xatırlayıram. Ailə-uşaqlarımdan və dostlarımdan uzaqlaşmış, bütün qəlbimlə Allah-Taalaya üz tutmuşdum. Bu hiss o qədər ləzzətlidir ki, ondan üstünü təsəvvürə gəlmir.

Əlimdə çanta məsciddən çıxdım. Camaat mənə şəhərlərinə sürgün edilmiş yeni bir adam kimi baxırdı. Bu şəhər siyasətçilərin sürgün yeri kimi məşhurlaşmışdı. Şəhərin əsas xiyabanına getdim. Möminlərdən ağa Rəufinin ünvanını bildirdim. Onu axtarmağa başladım. Məni bir dükana yönəltdilər. Dükan bağlı idi. Bir qədər ətrafda gəzib

yenidən qayıtdım, ancaq yenə bağlı idi. Bir qədər dayanıb vitrindən içəri baxdım. Birdən yanımda bir maşın dayandı. İçində iki nəfər vardı. Biri soruşdu:

– Kimi istəyirsiniz?

– Ağa Rəufini.

– Rəufini tanıyırsız?

– Yox, - dostlarımdan birinin adını çəkib əlavə etdim: "Mənə onun yanına getməmi söyləyiblər".

Avtomobildən enib dedi: "Mən Rəufiyəm, bu da qardaşımdır". Görüşüb-qucaqlaşandan sonra maşına mindik. Şam namazına az qalırdı. Fatimiyyəyə tərəf getdik. Şam namazını orada qıldım. Çox yorğun idim. Dedim ki, istirahət etmək istəyirəm. Evlərinə getməyi təklif etdilər, mənə orada yatmağı üstün tutdum. Bir saatdan sonra ayıldım, ancaq yuxusuzluq hələ də gözlərimi ağırlaşdırırdı. Camaat məhərrəm ayı münasibətilə fatimiyyəyə toplaşmışdı. Sonra Höccəti Kirmanini gördüm və birlikdə Rəufigilə getdik.

Dostlarla görüş

Ağa Höccəti ilə birlikdə bir neçə gün Rəufigildə qalandan sonra başqa bir evə getmək qərarına gəldik. Ağa Rəufi isə israrla onun evində qalmağımızı istəyirdi. İkinci evə köçmək istəyəndə Zahidandan iyirminəfərlik bir qrup bizi görməyə gəldi. Qrupa Zahidanın ozamankı məşhur din alimlərindən Şeyx Müinəlqürəba başçılıq edirdi. Onlara dedik ki, başqa bir evə gedirik. Evi təmizləməkdə bizə kömək etdilər. Orada bir neçə ay qalandan sonra daha yaxşı bir evə köçdük.

Ağa Müinəlqürəba sürgündə bizi görməyə gələn ikinci adam idi. Birinci adam ağa Kərimpur olmuşdu. O, Rəufigildə qalanda gecə vaxtı gəlib qapını döydü. Rəufigil evdə deyildilər. Qapının səsini eşidəndə mənə qərribə hisslər bürüdü. Məşhəddə gecə vaxtı evimizə hücum etdiklərinə

görə qapı döyüləndə qeyri-ixtiyari olaraq özümü pis hiss edirdim. Ağa Höccəti qapını açdı. Səliqəli və təvazökar bir gənc içəri girdi. Bildik ki, ev sahibini qohumlarından, dustaqları və sürgünə göndərilənləri çox sevirdi. Allah yolunda iş görməyə də böyük həvəsi vardı. O, İslam fəaliyyətləri üçün hazırladığı bir layihəni bizimlə bölüşdü. Sonradan müharibədə şəhadətə qovuşdu. Allah rəhmət eləsin!

Məşəddən məni görməyə gələn ilk adam Hacı Əli Şəməqdəri oldu. O, tələbələrimin ali təhsili olmayan, amma yüksək İslam mədəniyyətinə sahib və əsl İslam dinini bəzi elm adamlarından da mükəmməl bilən xüsusi bir təbəqənin nümayəndəsi idi. Ruhları İslamın inqilabi məfhumlarından qidalanmışdı, bütün vücudları İslamla yaşayırdı. Hacı Şəməqdəri Məşəddəki bütün dərslər və məclislərimdə iştirak edir, dərin İslam düşüncələrini yazırdı. Birinci evə daşınmağımızın ertəsi günü qardaşı və kiçik uşaqları ilə birgə məni görməyə gəldi. Sonralar oğlu və qardaşı Allah yolunda, Allah dininin müdafiəsi zamanı şəhadətə qovuşdular.

İkinci evdə olanda bizi görməyə gələnlərdən biri də Ayətullah Səduqi idi. O, inqilabdan sonra şəhadətə qovuşdu. Bəziləri, o cümlədən ağa Raşid onunla gəlmişdi. Bu görüş novrız bayramından bir qədər əvvəl baş tutdu. Onlar sonra Ayətullah Məkarim Şirazinin sürgün edildiyi Çabahara getdilər. Məni və ağa Höccətinə çox istədiklərinə görə qayıdanda bir gecə də bizimlə qaldılar.

Ağa Raşid Yəzdi¹ açıq fikirləri və lətifələri ilə məşhurdur. Yüksək elmi və əxlaqi ilə yanaşı, şuxtəb adamdır,

¹ Hacı Şeyx Kazim Raşid Yəzdi 1937-ci ildə Yəzd şəhərində dünyaya gəlmiş, Qum və Şirazda dini təhsil almışdı. O, Şiraz şəhərində İngilis dili fakültəsində də ali təhsil almış, hövzə tələbəliyi çağından minbərdə xütbələr söyləmişdir. O, Şəhid Səduqiyə hörmətindən, onunla sıx

dodaqlarından gülüş, dilindən lətifə əskilmir. Onunla ilk dəfə orada görüşüb dostlaşdıq. O, Yəzdə qayıdandan sonra tez-tez deyərmiş: "Kaş mən də İranşəhrə sürgün edilib ağa Xamenei ilə qalaydım!"

Maraqlıdır ki, onlar gedəndən təxminən iki həftə sonra bir polis zabiti mənə bir kağız gətirdi. Ağa Raşid polis bölməsində olduğunu yazmışdı. Tez oraya getdim. Gördüm ki, oturub, səkkiz zabiti başına yığıb lətifə söyləyir, onlar da gülürlər. Soruşdum ki, nə üçün buraya gəlmisiz? Məlum oldu ki, Təbriz şəhidlərinin qırxı olan 30 martda Yəzddə minbərdə çıxış etdiyinə görə həbs edilib və təcili yardım maşını ilə birbaşa İranşəhrə gətirilib. Onu evə apardım və sonrakı fəaliyyətlərimizdə əməkdaşlığa başladım.

Baharın əvvəllərində, ağa Raşid gəlməzdən öncə ağa Höccətinin sürgün yerini dəyişdirib gözəl və sərin bahar havası olan Sənəndəcə göndərmişdilər. Oradan göndərdiyi məktublarda yazırdı: "Siz İranşəhrin istisində qaldığınıza görə bu gözəl hava mənə haramdır!"

Aprel ayında İranşəhr isti olurdu. O günlərdə ailəm oraya məni görməyə gəldi. Meysəm altıaylıq idi. Onların orada qalmalarına şərait yox idi. Çünki yayın əvvəllərindən hava olduqca istiləşib 53 dərəcəyə çatır. Körpə uşaqlarımız vardı, evdə sərinləşdirici cihazlar yox idi. Uşaqların ikisi də məktəbə getməli idi. Bu baxımdan, iki həftə qalıb Məşhədə qayıtdılar.

əlaqəsindən irəli gələrək İmam Xomeyninin hərəkətinə qoşulmuş, Təbriz şəhidlərinin qırxı münasibətilə Yəzddə çıxış etmiş, bu səbəbdən həbs olunub İranşəhrə sürgünə göndərilmişdi. Bu hadisə onun Ayətullah Xamenei ilə daha yaxından tanışlığına və dostluğuna səbəb olmuşdu. İnqiləbdən sonra Yəzdin Şəhid fonduna başçılıq etdi, ancaq əsas fəaliyyəti İranda və ölkə xaricində dini təbliğatdan ibarət idi.

Əhli-sünnə ilə tanışlıq və əməkdaşlıq

Əvvəllərdə şəhər əhalisi ilə əlaqəm yox idi. Rəufi, qardaşı və başqa bir neçə nəfərlə kiçik məclislərdə söhbətlər edirdik. Arabir Zahidan, Qum və Məşhəddən bizi görməyə gələnlər olurdu. Bir müddətdən sonra əhali ilə, xüsusən də gənclərlə şəxsi münasibətlərə başladım.

İranşəhr gənclərindən tanış olduğum ilk adam Atəşdəst adlı bir cavan idi. Hələ orda məktəbi bitirməmişdi, təxminən 16 yaşı vardı. Atası şəhərdə kiçik ticarətlə məşğul idi. Mən onun vasitəsilə onunla həmfikir gənclərlə tanış oldum. İranşəhrdən gedənə qədər onlarla dərslərimiz olurdu. Atəşdəst sonradan təhsilini davam etdirib universitetə daxil oldu. İnciləbdən sonra valideynləri və nişanlısı ilə yanıma gəldi, nikah əqdlərini oxudum. Sonralar da cəbhəyə gedib şəhadətə qovuşdu. Allah ona rəhmət eləsin! Atası indi də hərdən yanıma gəlir.

Fəaliyyətimi şəhərin hüdudlarından kənara çıxarmağa çalışdım, çünki şəhərdə fəaliyyət qadağan idi. İranşəhrin 100 kilometrliyində yerləşən Bəzman şəhərinin əhalisindən belə bir dəvət gəldi. Höccəti ilə birgə dostlarımızın birinin avtomobilinə minib oraya getdik. Həftədə və ya iki həftədə bir dəfə oraya gedir, camaat namazı qılır və qısa xütbə söyləyirdim. Yerli rəsmilər duyuq düşüb sürücüyə təzyiq göstərməyə başladılar. Özü bizə bir söz demədi, amma sıxıntıda olduğunu başa düşdük və Bəzmanda fəaliyyəti dayandırdıq.

İranşəhrdəki ilk işlərimdən biri Ali-Rəsul məscidini dirçəltmək oldu. Məscid bağlanmışdı. Səbəbi bu idi ki, məscidin banisi İranşəhrdə yaşamırdı, hər il məhərrəmlikdə oraya gedib rövzə məclisləri keçirir, Aşuradan sonra da gedir və məscid təxminən istifadəsiz qalırdı.

Təəssüf ki, İranşəhrdəki məzhəb bölgüsü Əhli-sünnə məscidlərinin Şiə məscidlərindən ayrılmasına səbəb olmuşdu. Əhli-sünnənin kiçik məscidləri və hər birinin bir qədər namazqılanı vardı. Şiələrin yeganə məscidi olan Ali-Rəsul məscidi isə ilboyu boş olurdu. Mən məscidin dirçəldilməsini təklif etdim. Ağa Raşidin köməyilə orada camaat namazını bərpa etməyə başladıq. Namazdan sonra 10-15 dəqiqə qısa xütbə söyləyirdim. Namaz və qısa söhbət səsucaldanlardan ətrafa yayılır, şiələrin dini hisslərinin dirçəldilməsində mühüm rol oynayırdı. Davamlı namaz qılındığına, düzgün qiraətinə və Həmd surəsindən sonra fərqli Quran surələri oxunduğuna görə mömin sünnilərə də müsbət təsir edirdi.

Sonra camaata cümə namazı qılmağı təklif etdim. Camaat cümə namazında iştirak etməyə başladı və o namaz İranşəhrin ən böyük cümə namazına çevrildi. Ağa Raşid bu namazı çox sevdiyinə görə azanı özü verirdi.

Tədricən əhli-sünnə alimləri ilə münasibət qurduq. Mən şəhərin sünni və şiələri arasındakı düşüncə baryerlərini aradan qaldırmaqdan ötrü praktik dini əməkdaşlıq proqramı barədə fikirləşirdim. Bu barədə İranşəhrin əhli-sünnə alimlərindən və Nur məscidinin imamı olan Mövləvi Qəməreddinlə danışdım. Ona dedim: “Dini məsuliyyət hissi tələb edir ki, İslamın gələcəyi, onu təhdid edən təhlükələr və qarşısındakı problemlər barədə düşünək. Məzhəb mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, bütün müsəlmanlar İslamın gələcəyilə bağlı ciddi məsuliyyət hiss etməlidirlər. Əgər ölənlərin qəbrini açmaqla və keçmiş alimlərin kitablarındakı ixtilafli məsələləri axtarmaqla məşğul olsaq, nifrət və ədavəti artırmaqdan başqa bir nəticəsi olmayacaq, İslama və müsəlmanlara heç bir xeyir verməyəcək. Əlbəttə, bu o demək deyil ki, keçmişlə əlaqəmizi kəsməliyik. Bizim

düşüncə və əqidə varlığımız keçmişə bağlıdır. Lakin əməkdaşlığımız gələcəyə baxışla qurulmalıdır”.

Əslində, rastlaşdığım və görüşdüyüm bütün sünni qardaşlarla söhbətim bu səpkidə olurdu. Onların ixlaslı adamları bu ideya ilə razılaşırdılar.

Peyğəmbərin (s) mövludu - birlik rəmzi

Bu əməkdaşlıq çərçivəsində sadə bir təklif irəli sürdüm: Əhli-sünnə rəvayətinə görə, Peyğəmbərin (s) mövludu olan 12 rəbiüləvvəldən Şiə hədislərinin göstərdiyi 17 rəbiüləvvələ qədər şiə və sünnilər arasında müştərək bayram tədbiri keçirmək.

Ali-Rəsul məscidini bayram tədbirinə hazırladıq. Mövlud isti yay günlərinə təsadüf edirdi. Havanın temperaturu günəş altında 63, kölgədə isə 53 dərəcəyə çatırdı. O zaman bizim üçün ən çətin işlərdən biri günorta vaxtı tualetə getmək idi. Tualet həyətdə yerləşirdi, oraya getməkdən ötrü 20 metr günəş altında yerimək lazım idi. Günəşin istisi adamın üzünü kabab edir, dərisini yandırır. Günboyu hava eləcə isti olurdu. Axşam saat onda mülayim bir külək hiss olunurdu. Külək get-gedə çoxalıb havanı sərinlədir, amma yer hələ də isti qalır; nə qədər döşəkçə atırdınsa, yenə də üstündə rahat oturmaq olmurdu.

Bayram günü isə hava tam fərqli oldu. Buludlar qalxıb günəşin önünü tutdu, günün o saatlarında misli görünməmiş sərin külək əsməyə başladı, ardınca da azca yağış yağdı. Bildik ki, axşam gözəl hava olacaq.

Axşamüstü insanlar dəstə-dəstə bayıra çıxıb havadan həzz alır və Ali-Rəsul məscidinə yollanırdılar. Məscid, şəbistan və eyvan adamlarla doldu. Şəbistana bahalı xalçalar döşənmişdi. Mehrabda şam namazına başladım. Namazın ikinci rəkətində qərribə bir səs gəldi; sanki bir araba xurma ağacının

budaqlarını yerlə sürüyə-sürüyə gedirdi. Səs kəsilmədi. Araba olsaydı, keçər və səs bitərdi. Bir qədər sonra suyun şırıltısını eşidəndə bildim ki, sel gəlib.

Sel və İmam Hüseyn (ə) torpağı

Namazdan sonra gördük ki, şəhəri sel basıb, su yerdən yarım metr hündürdə olan eyvana da çatıb. Ucadan camaata dedim ki, məscidin xalçalarını toplayıb hündür bir yerə qoysunlar, uşaq və qadınlardan ehtiyatlı olsunlar. Sel 2-3 saat davam etdi, o müddətdə evlərin bir-bir uçma səslərini eşidirdik. Hətta qorxdum ki, məscid də uçar. Hər şey qorxunc idi: elektrik enerjisi kəsildiyinə görə hər yerin qaranlıq olması, amansız gur sel, evlərin uçması, insanların qışqırtısı...

Belə böhranlı və qorxulu şəraitdə insanın beyni fəallaşır, mövcud vəziyyətə qarşı mübarizə üçün hər bir yola əl atır. Əvvəllər eşitmişdim ki, belə qaçılmaz vəziyyətlərdə təhlükəni uzaqlaşdırmaqdan ötrü Allah-Taalanın izni ilə İmam Hüseyn (ə) torpağına təvəssül etmək olar. Allahın Peyğəmbər (s) gülünün məzarı sayəsində şərəfləndirdiyi Kərbəla torpağının bir parçası cibimdə idi. Onu çıxarıb Allaha təvəkküllə selin içinə atdım. Allahın lütfü ilə çox keçmədən sel dayandı.

Sel dayanan kimi zərərçəkmişlərə yardım komitəsi yaratdıq. Həmin gecə mühüm bir fəaliyyət mümkün deyildi. İşi səhərə saxladıq.

Evdə getdim. Evdə iki otaq, ortalarında bir müştərək qapı vardı. Mən Raşidlə bir otaqda, Rəhimi və Musəvi Şali də digər otaqda qalırdılar. Onlar da Raşiddən sonra İranşəhrə sürgün olunmuşdular. Rəhimi inqilabdan sonra millət vəkili ikən şəhadətə qovuşdu.

Çatanda gördüm ki, hər şey qaydasındadır. Su evin yaxınlığına qədər gəlib dayanmışdı.

Şəhərdə xəbər dolaşdı ki, sürgün olunanların evini su basmayıb. Bunu bizim kəramətimiz zənn etdilər. Lakin insanlara izah etdim ki, ev hündür yerdə olduğuna görə seldən uzaq qalıb, ortada heç bir möcüzə və kəramət yoxdur.

Yardım mərkəzi

Səhər çağı Rəhimi və Raşidlə birgə selin dərədə uçurduğu evləri görmək üçün şəhərdən çıxdıq. Təsadüfən, şəhərə sel gəlməsinin əsas səbəbi də həmin evlər idi. Bu şəhər tarix boyu yağış altında olub, ancaq su dərədən özünə yol açıb axırmış. Şəhər buna görə əsrlərlə sağlam qalıb. Bu səbəbdən suyun yolunda ev tikmək qadağan imiş. Lakin bəziləri pulsuz yer axtardıqlarına görə orada ev tikmişdilər. Belə insanlar indi də bəzi şəhərlərdə bu kimi işlər görürlər. Düşünmürlər ki, bununla təkcə özlərini deyil, bütün şəhəri təhlükəyə atırlar.

Dərədə tikilmiş bütün evlər uçmuşdu. Bir kişi, bir neçə qadın və bir neçə uşaqdan ibarət bir bəluc ailəsi uzaqdan bizə doğru gəlməyə başladı. Kişinin qucağında bir uşaq vardı, qadınlar ağlayırdılar. Yaxınlaşanda uşağın öldüyünü gördük. Bu səhnə mənə çox pis təsir etdi və ucadan ağlamağa başladım.

Mən uşaq və qadınlara qarşı çox həssasam. Bir uşağa və ya qadına qarşı ən kiçik xəsarət və təhqirə dözə bilmirəm. Dostlarıma dəfələrlə demişəm ki, qadın və kişi arasında hökm çıxarmağa əsla uyğun deyiləm; bilirəm ki, qadının tərəfini saxlayacağam! Uşaqlarda da belədir; mən hətta filmdə də bir uşağın əzab çəkməsinə baxa bilmirəm. Həmin uşağın sel nəticəsində həyatını itirdiyini görəndə təsirlənib ürəkdən ağladım. Həmin ailə mənim ağladığımı gördü. Ağa

Raşid sonra mənə deyirdi: “Onlar sənin özlərindən də çox kədərləndiyini görüb heyrətə gəldilər”. Bu xəbər bəluclar arasında yayıldı.

Şəhərə qayıdıb yardım komitəsinə yerləşdik. Xəbər verdilər ki, şəhərdə evlərin 80 faizi uçub, uçmayanları da su basıb. Evlərin əksəri birmərtəbəli idi.

Birdən yadıma düşdü ki, camaat dünən günortadan heç nə yeməyib. Çörəkçilər selə görə işlərini tətil etmişdilər. Həm mağazaları su basmışdı, həm də anbarları. Bu problemi aradan qaldırmaq bir neçə gün vaxt istəyirdi. Aclıq şəhərdə ciddi problem yarada bilərdi. Dostlara dedim ki, “Ac şəhəri xilas edək!” devizi ilə hansı yolla olursa-olsun, yemək gətirməliyik. Camaat yollarda qalmışdı, hadisə onlara ac olduqlarını unudturmuşdu. Yolun kənarında bir mağaza vardı, yeri hündürdə olduğuna görə sudan qorunmuşdu. Sahibi mağazanın önündə dayanıb sağa-sola baxır, nə edəcəyini bilmirdi. Ona yaxınlaşıb dedim: “Mağazada yeməyə nəyin var?” Dedi ki, təkçə peçenyə. Dedim ki, nə qədər peçenyə var, ver. Bütün peçenyə qutularını alıb oradaca evsiz-eşiksiz insanlara payladım. Bu, yalnız sakitləşdirici effekti verə bilər, ac bir şəhərin dərdinə dərman etməzdi.

Poçta gedib Zahidana, Sistan və Bəlucistan vilayətinin böyük və məşhur din alimi olan ağa Kəfəmiyə zəng vurdum, faciənin miqyası barədə məlumat verib dedim: “Bizim təcili və imkan çatan həddə xörək və xurmaya, əgər mümkün olsa, pendirə də ehtiyacımız var”. Ondan xahiş etdim ki, Yəzdə ağa Səduqiyyə, habelə Məşhədə və Tehrana da zəng vurub bizim yeməyə ehtiyacı olduğumuzu hamıya xəbər versin. Bir neçə dəfə ucadan təkrarladım: “Hamıya deyən ki, səbirsizliklə çörək və xurma gözləyirəm!”

Dəstəyi yerinə qoyandan sonra gördüm ki, arxamdakı insanlar xahiş, təəccüb və alqış dolu baxışlarını mənə

dikmişlər. Bir saat keçmədən bu xəbər də təbii şəkildə bütün şəhərə yayıldı. Şəhər əhalisi mənim əlaqələrimə ümid bağladılar; çünki öz din alimlərinin və rəsmi şəxslərinin təcili yardım çatdırmağa aciz olduqlarını bilirdilər. Alimlərin imkanı yox idi, rəsmi şəxslər də həm əhəmiyyətsiz yanaşırdılar, həm də əllərindən bir şey gəlmirdi.

Ali-Rəsul məscidinə gedib oranı yardım mərkəzinə çevirməyə başladım. Hamının gözü məscidə dikilmişdi. İki-üç saat keçmədən çörək, xurma, qarpız və pendir dolu böyük bir yük maşını gəldi. Quran oxunuşu ilə məscidin səsucaldanlarını açdıq, elan etdik ki, Ali-Rəsul məscidi yardım mərkəzidir və xalqı xilas etmək üçün yeyinti məhsulları verir. Qardaşlara dedim: “Kim gəlsə, yemək verin; desə ki, azdır, bir az da verin; yenidən gəlsə, deməyin ki, bayaq aldın - yenə verin. Beləliklə, insanları tamahkar qoymayın!” Əmin idim ki, digər şəhərlərdəki qardaşlar da kömək göndərəcəklər. Bu şəkildə yardım işinə başladıq.

İşləri qardaşlar arasında diqqətlə böldüm. Ciddi bir təşkilat formalaşdı. Bundan ötrü 1968-ci ildəki Firdovs zəlzələsində topladığım təcrübədən istifadə etdim. Həmin ilin sentyabr ayında Firdovsda və onun ətrafında nisbətən güclü bir zəlzələ baş vermişdi. O zaman bəzi qardaşlarla birgə yardım məqsədilə oraya gedib iki aydan çox qalmış, insanlara yardıma və xalq könüllülərini səfərbər etməyə dair dəyərli təcrübələr toplamışdıq. Həmin günlərdən də şirin xatirələrim var.

Hər halda, İranşəhrdə işimiz 50 gün davam etdi. Ev, daxma və çadırlara gedib insanlara baş çəkir, ailə üzvlərinin sayını qeyd edirdik. Bizə verilən rəqəmlər bəzən dəqiq olmurdu, amma qəbul edib yenidən araşdırmırdıq. Biz insanların qəlblərinə nüfuz etmişdik.

Yardıma apardığımız qeydiyyatı əsasən paylamağa başladıq. Talonlar hazırlamışdıq, hər bir ailə talonuna uyğun

pay alırdı. O müddətdə ara-sıra paylanan ərzaqdan əlavə çoxlu lampa, ədyal, qab-qacaq, döşənək və digər zəruri əşyalar da payladıq. Bəzi adamlar saxta talon düzəldib üstünə imzamı çəkməyə çalışırdılar. Mənim imzam sadə görünsə də, özümün bildiyim bir sirri vardı, saxta olduğunu bildirdim, amma üz vurmurdum.

Həmin günlərdə ağa Höccəti Sənəndəcdən İraşəhrə gəldi. O, Sənəndəcdə xəstələnib Kirmana getməyə icazə almış, oradan da bizi görməyə gəlmişdi. Onunla gecəni səhərə qədər oyaq qaldıq. Səhər çağı dedim ki, gəl, mənim məşinimlə şəhəri gəzək. Özüm sükan arxasına keçdim, o da yanımda oturdu. O, şəhərdə qadın, kişi və uşaqların bizim avtomobilimizi görəndə əl yellədiklərini, dayanıb salam verdiklərini görüb təəccüblə dedi: “Yadımdadır, əvvəllər camaat bizə salam da vermirdi?!” Dedim ki, bəli yadımdadır, amma insanların qəm və sevincinə şərik olanda nəticə belə olur.

Əlli gün yardımdan və selin xəsarətlərini aradan qaldırandan sonra bacardığımız qədər böyük bir bayram keçirdik. Mən orada çıxış etdim. Həmin çıxışın audioyazısı və bayramın şəkilləri indi də qalır.

Sürgündəkilərin xalq tərəfindən sevilməsi

Ramazan ayı gəldi, əhali ilə daha çox ünsiyyət imkanı yarandı. Polis rəisi bu ictimai rəğbətə görə çox narahat idi, sürgün olunmuşlarla nə edəcəyini bilmirdi. O, dəfələrlə öz mənfur varlığını bizə göstərməyə çalışmışdı. Ramazan ayı gələndə isə xoşbəxtlikdən, ikihəftəlik məzuniyyətə getdi, yerinə ağıllı və başadüşən bir gənc zabit keçdi. O, bizimlə hörmətlə danışır, dolayı yolla həmrəyliyini bildirirdi.

Bizim onunla ilk görüşümüz məsciddə baş tutdu. Bir polis rəisinin məscidə gəlib bizimlə görüşməsi qeyri-təbii hadisə idi.

Axşam sürgünə göndərilmiş qardaşların ikisi ilə birgə xiyabanda gəzəndə yanımızda bir avtomobil dayandı. Gənc zabıt avtomobildən enib mənə gizli bir sözünün olduğunu, təkliddə danışmaq istədiyini bildirdi. Həmin iki qardaşdan ayrılıb onunla bir qədər piyada gəzdik. Mənə dedi ki, İranşəhrə sürgün olunanlar üç şəhərə göndəriləcəklər: biri Cirofta, biri İzəyə, biri də İqlidə (Dördüncüsü artıq azad olunmuşdu). Xahiş etdi ki, bu xəbər yalnız sürgün olunanların arasında qalsın.

Məsələnə qardaşlara söylədim. Haqqında danışdığım gənc zabıt İranşəhrdən getmək üzrə idi, polis rəisi məzuniyyətdən qayıtmışdı. Çox keçmədən bizə xəbər verildi ki, yeni sürgün yerinə hazırlaşaq. Polislər bir gecə gəlib ağa Rəhimini apardılar və mənə dedilər ki, sən də iki saatdan sonra gedəcəksən. Onlardan səfəri səhərə qədər təxirə salmalarını istədim, amma gecə vaxtı getməyimdə ısrarlı idilər. Bunun da səbəbini bildik: Biz bu şəhərə gələndə qərib və tanınmaz idik, gedəndə isə hakimiyyət şəhər əhalisinin reaksiyasından qorxurdu.

Ağa Rəhimi çantasını və əşyalarını toplayırdı. Polislər onu tələsdirirdilər. Rəhimiyə çox təzyiqləndən sonra hirsəndi, qısa və atəşli bir çıxış etdi. Onun sözləri indi də qulaqlarımda əks-səda verir. Onlara deyirdi: “Bu müvəqqəti hakimiyyətə aldanmayın. Əmin olun ki, tezliklə devriləcək və burada İslam günəşi doğacaq!” Bu mübariz çıxışını edəndə biz onun sözlərinin yalnız şüar olduğunu düşünürdük. Mən özüm bu pafosu yersiz zənn edib xəcalət çəkdim.

Hər-halda, ağa Rəhimini apardılar və növbə mənə çatdı. Mən Cirofta getməli idim. Onlara dedim ki, öz avtomobilim

var, g r k onunla gedim. Dedilər ki, mümkün deyil. Dedim ki, onda getməyəcəyəm, n  bacarırınsınız, edin. Polis rəisinə razılařmaqdan bařqa yol qalmadı. Mařınının da maraqlı əhvalatı var, qısa ř kild  danıřacađam.

On beşinci fəsil: Sıxıntıdan sonra qələbə

Avtomobilim

Sürgündən öncə dini fəaliyyətlərlə bağlı bəzi tapşırıqlardan ötrü Tehrana gedib-gəlirdim. Tehrandada gediləsi yer çox olduğuna görə şəxsi avtomobil lazım olurdu. Bizim mübariz və ixtisaslı qardaşlardan olan Hacı Sadiq İslami¹ təklif etdi ki, Tehrana gedəndə onun qohumlarından olan Hacı Əhməd Qədirianın² avtomobilindən istifadə edim. Mən də qəbul etdim. Hacı Sadiq İslam Respublikası Partiyasının iqamətgahı münafıqlar tərəfindən partladılarda şəhadətə qovuşdu. Başda Seyid Məhəmməd Hüseyni Behiştî olmaqla İslam hərəkatının əsas fiqurlarından və dəyərli inqilab şəxsiyyətlərindən bəzisi həmin faciədə həyatlarını itirdilər. Hacı Əhməd Qədirian inqilabdan qabaq bizneslə məşğul idi, inqilabdan sonra isə bütün var-dövlətini və

¹ Şəhid Sadiq İslami (1932-1981) Pəhləvi hakimiyyəti əleyhinə mübarizə aparan aktivistlərdən və İslam ittifaqı heyətlərinin banilərindən idi. Mübarizə dövründə dəfələrlə həbs olunmuşdu. İnqilabdan sonra İslam Respublikası Partiyasının Ali Şurasının üzvü və Ticarət nazirinin müavini kimi fəaliyyət göstərmişdi. O, sözügedən partiyanın iqamətgahındakı partlayış zamanı şəhadətə qovuşdu.

² Əhməd Qədirian (1934-2012) Pəhləvi rejiminə qarşı mübarizələrdən və İslam ittifaqı heyətlərinin üzvlərindən idi. Maddi imkanı yaxşı olduğuna görə tağut əleyhinə mübarizəyə maddi dəstək verirdi. İnqilabdan sonra prokurorluqda Şəhid Lacivərdinin müavini oldu, ondan sonra vəfatına qədər inqilab rəhbərinin ofisində fəaliyyət göstərdi və müxtəlif şəraitlərdə İslam Respublikası yolunda sadıqlığını sübuta yetirdi.

biznesini tərک edib dövlət və inqilab qurumlarında xidmətə başladı.¹

Hər dəfə Tehrana çatanda avtomobili almaq üçün Hacı Qədiriana zəng vururdum, özü, ya da oğlu avtomobili gətirirdi və bir-iki həftə ondan istifadə edirdim. Tehrandan qayıdanda da hava limanının və ya dəmiryol vağzalının duracağına qoyur, açarı təkərin altında gizlədir və telefonla söyləyirdim ki, gəlib maşını götürsün. Hacı Qədirianın bir neçə avtomobili vardı, Tehranda mənə verdiyi Pejo 404 minik avtomobili idi. İnqilabdan sonra dünyəvi işini buraxıb İslam inqilabına xidmət edən və Allahla alış-verişə başlayan çoxlu adamlardan biri də o idi. Əlbəttə, inqilabdan özünə qazanc mənbəyi kimi istifadə edənlər də az deyil.

İranşəhrdə müxtəlif yerlərə getmək və Zahidan hava limanı ilə əlaqə saxlamaq üçün də avtomobilə ehtiyacım vardı. Məni görməyə gələn hər bir qohumumu qarşılamaq üçün bəluc paltarını hava limanına gəldim. Bu geyim üz və saqqalıma uyğun gəlirdi. İranşəhrdən çıxmağım qadağan olunduğuna görə bəluc paltarını geyinirdim. Həmin paltar indi də durur, hərdən geyinirəm.

Bu səbəbdən Hacı Qədirianla əlaqə saxlayıb dedim ki, əgər İranşəhri də Tehran qədər əhəmiyyətli bilirsinizsə, mənə bir maşın göndərin. Bir neçə gündən sonra bir nəfər gəlib soruşdu ki, siz Xameneisiz? Dedim ki, bəli. Dedi ki, sizə bir maşın gətirmişəm. Mənə bir Pejo 404 avtomobili göstərdi. Ona dedim ki, bunu ağa Qədirian göndərib? Dedi ki, bəli. Dedim: “Onun avtomobilləri adətən, SUV olurdu”. Dedi ki, bilmirəm, mənə bu avtomobili sizə təhvil vermək tapşırılıb.

Təmiz və təzə maşın idi, İranşəhr və Cirofta ondan istifadə etdim. Sürgündən sonra onu bir nəfərə tapşırıb

¹ O, 2012-ci ildə dünyasını dəyişdi.

dedim ki, Qədriana aparsın. İsti yerlərdə və kələ-kötür yollarda sürüldüyünə görə bərbad vəziyyətə düşmüşdü. Tehrana gedəndən bir müddət sonra bir nəfər həmin avtomobili gətirib mənə verdi. Maşın təmir edilmiş, təmizlənmiş və yeni avtomobilə çevrilmişdi. Ona dedim ki, bu nədir? Dedi: “Bu, sizin maşınızdır. Qədriyan onu əvvəldən sizin üçün alıb”. Bu, gözlənilməz oldu. Dedim: “Nə üçün əvvəldən demirdi? Ən azı, təmir və təmizlik işlərini onun boynuna qoymazdım”.

Maşın məndə qaldı. İnqilabdan sonra təhlükəsizlik tədbirlərinə görə Mühafizəçilər korpusunun verdiyi xüsusi avtomobilə minirdim. Həmin maşına ehtiyac olmadığını görüb ucuz qiymətə satdım. O zaman maşın ucuz idi. Sonra beş-altı dəfə satılıb-alındı. Nəhayət, 2-3 il öncə qardaşların biri onu alıb təmizlədi və mənə qaytardı. Maşın indi də məndədir.

Yeni sürgün yolunda

Yeni sürgün yerinə getmək mövzusunda qayıdıram. Polislər öz avtomobilimlə getməyə razı olandan sonra sükanın arxasına keçdim. O zaman qaynım ağa Həsən Xocəstə - ona Həsən ağa deyirdik - bir neçə gün idi bizim yanımıza gəlmişdi. O da yanımda oturdu. O mənim Yəzd, Şiraz və digər bölgələrə sürgün olunanlara məktub və müraciətlərimi aparmaq, onların cavablarını gətirmək üçün İrənşəhrə gəlib-gedirdi. Onunla birlikdə Əsgər Pürməhəmmədi də bu işlə məşğul idi. Arxa oturmaqda əllərində qədim böyük tüfənglərdən olan iki polis oturdu. Köhnə bir polis maşını da özünü güclə bizim arxamızca sürüməyə başladı. Əvvəldə dedilər ki, polis maşınının arxasınca sürüm. Bir qədər sonra fikirləri dəyişdi və öne

keçməyimi məsləhət gördülər. Onlar nə edəcəklərini bilmirdilər; bəzən önə keçirdilər, bəzən geri qalırdılar.

Yolda mənim maşınımda problem yarandı, radiatorun suyu qaynadı. Buna görə tez-tez dayanmağa məcbur olurdum, onlar isə israrla yola davam etməmi söyləyirdilər. İrənşəhr-Ciroft yolunda yerləşən Bəm şəhərinə çatmazdan qabaq radiatoru su ilə doldurub tez Bəmə yola düşdüm ki, məsafəni azaldım və isti havada su saxlamayan avtomobildən xilas olum. Polis avtomobili arxadan bir neçə dəfə işarə verib dayanmağımı əmr etdi, mənə məhəl qoymadım. Maşındakı iki polis sonradan polis avtomobilindən uzaqlaşdığımı görüb etiraz etdilər. Mən yenə fikir verməyib dedim: “Polis bölməsinə gedirik, orada bizə çatacaqlar”. Biz bölməyə çatdıq, onlar da əzab-əziyyətdən sonra yorğun halda gəldilər.

Hava isti və mən olduqca yorğun idim. Gördüm ki, bölmənin giriş qapısının yanında bir otaqda ikimərtəbəli çarpayılar var. Həsən ağaya dedim ki, Hacı Siddiqinin yanına get və ona polis bölməsində olduğumu söylə. Hacı Siddiqi Bəmdə yaşayan yəzdli bir gənc idi, böyük yük avtomobli sürürdü və sürgün olunmuşlara əlindən gələn yaxşılığı edirdi. Bir qrupla birgə İrənşəhrə bizi görməyə də gəlirdi.

İcazə almadan otağa girdim, çarpayıların birinə uzanıb dərin yuxuya getdim. Əlbəttə, çox yata bilmədim, çünki bizim yəzdli qardaşımız xoşgəldin deməyə gəldi. Ona dedim: “Maşınım xarab olub, Cirofta qədər də uzun yol var. Yol dağlardan keçir, kələ-kötürlü və ensizdir. Bəzi yerlərində yalnız bir avtomobil keçə bilir (həmin yol İslam Respublikası dövründə yaxşı yollardan birinə çevrildi). İmkan olsa, bizi öz maşınla apar, mənim maşınımı da burada təmirə qoy”. Dedi ki, gözlərim üstə. Gedib maşınımı gətirdi. Kiçik bir minik avtomobili vardı.

Çayxanada namaz

Hacı Siddiqi sükanın arxasına keçdi, mən də yanında oturdum. Həsən iki polislə birgə arxada oturdu. Əlavə üç polis də öz maşınları ilə arxamızdan gəlirdilər. Günortaya yaxın bir çayxanaya çatdıq. Çayxana sıx ağaclarla örtülmüş gözəl bir kənddə yerləşirdi. Sərin havası, dadlı suyu vardı. Həmin yolla gedib-gələnlər orada istirahət edir, yemək yeyirdilər.

Maşından endik. Mən çayxanaya doğru getdim, ikisi mülki, qalanı isə polis geyimində olan səfər yoldaşlarım da arxamca gəldilər. Dəstəməz yerini soruşdum. Çayxananın arxasında bir yeri göstərdilər. Gördüm ki, gözəl bir bağdır. Dəstəməz alıb yoldaşıma dedim ki, gəlin burada namaz qılaq. Adətən, polislər bu təklifə etiraz edirdilər. Çünki göz önündə olan açıq bir yer idi. Lakin bu, sonradan yadlarına düşdü.

Camaat namazına başlayan kimi kənd əhalisinin diqqəti bizə yönəldi. Camaat, xüsusən də kəndlilər seyidləri, ruhaniləri, məzlumları və ozamankı hakimiyyətin müxaliflərini sevirdilər. Mənim qara əmmaməmdən, ruhani geyimimdən və tağut polislərinin arxamda dayanmalarından bütün bunlar bəlli olurdu. Namazı bitirəndən sonra gördüm ki, kəndlilər yolun kənarına toplaşib təəccüblə bizə baxırlar.

Nahardan sonra polislərə dedim ki, bir qədər istirahət etmək istəyirəm. Məni yolu davam etdirməyə razılaşıdırmağa çalışdılar, amma qəbul etmədim. Adətən, istəklərimlə razılaşırdılar. Çünki əvvəla, aramızda münasibət yaranmışdı, ikincisi də onların əmrlərinə tabe olmadığımı görmüşdülər. Bu baxımdan, qəbul etdilər. Mən yatdım, polislər də ətrafımda dayandılar.

Qısa istirahətdən sonra ayağa qalxıb getməyə hazırlaşdıq. Avtomobilə yaxınlaşanda gördük ki, onlarla insan maşını

dövrəyə alıb ucadan salavat deyir. Onlara salam verib təşəkkürümü bildirdim. Polislər qorxuya düşdülər. Pis vəziyyətdə olduqlarına görə onlara yazığım gəlirdi. Avtomobilə minib Cirofta yola düşdük. Xalqımızın kimliyini göstərən bu rəftar mənə çox müsbət təsir etdi.

Ciroft

Cirofta çatdıq. Deyilənlərə görə, Ciroft əslində, böyük bir bağı imiş, sonradan orada evlər, mağazalar tikib, yollar çəkiblər. Havası İrənşəhr kimi istidir, amma rütubətli və müxtəlif həşəratlarla doludur. İrənşəhrin havası isə qurudur və orada həşərat olmur.

Məni polis bölməsinə apardılar. Dar bir bina idi, işçilər evlərinə getmişdilər. Dedilər ki, oturub polislərin qayıtmasını gözləyim. Cavab verdim ki, burada qala bilmərəm, yaxşısı budur, binadan bayırda oturum. Əbamı bölmənin qarşısındakı xiyabanın kənarına sərdim. Xiyaban sakit idi, məni polis bölməsinin qarşısında görüb təəccüblənən bəzi piyadalardan başqa heç kim yox idi. Həsən qardaşı göndərdim ki, Rəbbani Əmləşinin evinin yerini öyrənsin. O məndən iki ay qabaq oraya sürgün olunmuşdu. Bilirdim ki, bir ev kirayələyib və ailəsini gətirib.

Rəbbani Əmləşi ilə münasibətim 1957-ci ildən başlayıb. Onu ilk dəfə Kərbəlada Haşimi Rəfsəncaninin yanında görmüşdüm. Sonra aramızda yaxın dostluq yarandı, həm də iki il dərs yoldaşı olduq.

Polis bölməsində qeydiyyatdan düşəndən sonra Rəbbanigilə yola düşdük. Məni görüb çox sevindi, oraya necə gəldiyimi soruşdu. Dedim ki, qismət belə imiş.

Rəbbani Əmləşidən sonra Cirofta sürgün olunan ikinci adam idim. Sonra mərhum Rəbbani Şirazi də bizə qoşuldu. Eləcə digərləri də gəldilər, aralarında bəzi iş adamları da

vardı. Sayımız doqquza çatdı. Hakimiyyətin yeni siyasəti bu idi ki, o zaman 10-15 şəhərə sürgünə göndərilmiş fəalları bir neçə şəhərə bölsün və fəaliyyətlərinin genişlənməsinə mane olsun. Çünki onlar haraya gedirdilərsə, dini və ictimai işlərlə məşğul olurdular.

Sürgün olunmuşların ağsaqqalı

Yadımdadır, məndən bir neçə gün sonra bir qumlu tacir də Cirofta sürgün olundu və Rəbbaninin evinə gəldi. Sürgünə göndərilənlərin hamısı oraya gəlirdi. Əvvəlcə oraya topladım, sonra bir neçə ev kirayələdik. Həmin qumlu tacir Xorasanın yaxınlığındakı ilk sürgün yerindən Cirofta göndərilmişdi. Onun gəlişini indi də xatırlayıram. Rəbbanigildə yatmışdım, birdən qapıdan səs eşitdim. Qalxıb qapını açdım. Gördüm ki, həmin qumlu iki polislə və bir maşın əşya və avadanlıqla gəlib. Bütün əşyalarını yeni sürgün yerinə gətirmişdi. Onun fəallığı, iradəliliyi, zirəkliyi və cəsurluğu ilk andan diqqətimi cəlb etdi. O, polislərə dedi ki, qısa məsafə ilə bir-birinin yanında dayansınlar. Əşyaları bir-bir birinciyə, birinci də ikinciyə verirdi və o, qapının ağzına qoyurdu. Bu işi sürətlə görürdülər. Polisə hər dəfə bir şey verəndə deyirdi: “De ki, şaha ölüm olsun!” Polislər ona fikir vermir, hətta gülürdülər. Bu onu göstərirdi ki, polisləri özünə çox cəzb edə bilmişdi. Sonradan bildim ki, Xorasandan Cirofta gələrkən həmin polislərdən xahiş edib ki, Qumdan keçsinlər; bir neçə gün ailəsinin yanında qalıb, sonra onlara qoşulub Cirofta gəlib.

Burada xatırlatmalıyam ki, Qum əhalisi öz ayıqlığı, zirəkliyi və istedadı ilə inqilaba böyük xidmətlər etmişdir. Ömürlərinin böyük bir hissəsini həmin şəhərdə keçirmiş ruhanilər qumluların bu xüsusiyyətlərini müəyyən həddə götürmüşlər.

Sayımız tamamlanandan sonra came məscidində məclislərə başladıq. Ağsaqqalımız Rəbbani Şirazi idi. Onu önə keçirir, arxasınca hərəkət edirdik. Qrupumuz yeddi ruhani və iki iş adamından ibarət idi. Bizim belə kollektiv şəkildə məscidə getməyimiz əhalini duyğulandırırdı. Hər axşam birimiz minbərdə xütbə söyləyirdik, sonra şüarlar verilirdi. Məsciddə ilk dəfə pərdə arxasından qadınlar şüar vermişdilər.

İlk inqilab xəbərləri

İlk inqilab xəbərlərini İranşəhərdə eşitdik. 1978-ci ilin 9 yanvarında Qumda ümumxalq etirazı, onun ardınca da bir-bir başqa hadisələr baş verdi. Qum şəhidlərinin qırxı münasibətilə Təbrizdə qanlı ərəbain keçirildi, Təbriz şəhidlərinin qırxı münasibətilə Yəzddə oxşar hadisə baş verdi. Digər şəhərlərdə də böyük aksiyalar baş tutdu.

Qumda baş verənləri eşidəndə çox təəccübləndik, hətta inana bilmirdik. Ölkədə total repressiya vardı, ictimai aksiya ehtimalı yox idi. Üstəlik, qarşıdurma yaranacağını və insanların çəkinmədən şəhidliyə can atacağını heç kim gözləməirdi. Ölkədə buna hazırlıq sayılan bir hadisə də baş verməmişdi ki, inandırıcı olsun. Bu aksiya gözlənilmədən, proqnozdan kənar baş tutmuşdu. Öz miqyasına görə həqiqətən, böyük hadisə idi.

Hadisələr bir-birinin ardınca baş verəndə bildik ki, qarşıda bizi böyük bir dəyişiklik gözləyir. Hadisələri diqqətlə izləyirdim. Bəzi gənclər hadisələrin bütün təfərrüatını mənə xəbər verirdilər. Qumdan Salehi soyadlı bir hövzə tələbəsi belələrindən idi. Onda çox gənc və olduqca fəal idi.

O zaman ağa Səduqi Yəzddən mənə qısa məktub yazdı, ölkədə baş verənlər haqda ona məlumat verməmi istədi. Fürsətdən istifadə edib ağa Səduqi vasitəsilə ölkə

ruhanilərinə müraciət etdim, onlarla danışdım, baş verənləri dərinədən təhlil etdim və nümayiş etdirməli olduqları mövqeləri açıqladım. Çünki ruhanilər əməli şəkildə xalqa rəhbərlik etməyə başlamışdılar. Bundan ötrü isə təcrübəyə, dəqiqliyə, hadisələr barədə düşünməyə, gələcəyi təsvir etməyə, təxribatlara qarşı sayıq olmağa ehtiyac vardı. Qum, Məşhəd və Tehrandan başqa yerlərdə fəaliyyət göstərən din alimlərində belə xüsusiyyətlər az görünürdü. Onların çoxu hətta məhdud siyasi hadisələrə də rəhbərlik etməmişdilər.

Ağa Səduqiyyə iki böyük səhifədə məktub yazıb cari hadisələrə siyasi və dini nöqteyi-nəzərdən mülahizələrimi açıqladım. O mənə yeni bir məktub yazıb təşəkkür etdi və daha artıq məlumat istədiyini bildirdi. O zaman ona səkkiz səhifədən ibarət “İslam inqilabı və din alimlərinin düşmən təxribatlarına qarşı vəzifələri” adlı məqalə yazdım. Məqalə bülleten şəklində və müəllif adı qeyd olunmadan Məşhəd, Yəzd və digər şəhərlərdə yayıldı.

Belə yazıların müsbət və əhəmiyyətli təsirlərini görüb yazmağa davam etdim. Şirazda böyük hadisələrin baş verdiyinə görə Ayətullah Dəstğeybə və Şirazın bütün din alimlərinə müraciətlə dörd-beş səhifəlik bir məktub yazdım. Ciroftdan ağa Şəriətmədariyə də bir məktub yazdım. Ona məktub yazmağıma səbəb qəzetlərdə bəzi insanları radikal adlandırması idi.

Ağa Şəriətmədari adətən, öz açıqlamalarında həm hakimiyyəti razı salmağa çalışırdı, həm də xalqı. Əlbəttə, hakim rejimin razılığına yönəlmiş hissələr ağırlıq təşkil edirdi. Çünki rejim o açıqlamaların mənasını başa düşür, qarşılığında qətiyyətli cavab verirdi. Xalqı isə yüngül və ikibaşlı sözlərlə aldatmaq olurdu. “Radikal” sözü təhlükəli və həssas bir söz idi, dillərə düşsəydi, inqilab yolunda və İmam Xomeyni xəttində olanların hamısı radikal sayılacaqdılar. Buna görə məktub yazıb onu belə

açıqlamaların nəticələrindən xəbərdar etdim. Ona yazmışdım: “Bu söz hakimiyyətə radikalılıqla mübarizə adı altında inqilabçı kütlələri məhv etmək üçün əsas verə bilər. Belə bir iş baş tutsa, günahı sizin üzərinizdə qalacaq!” Məktubu imzalayandan sonra, hələ onu göndərməmiş Jalə meydanında “Qara cümə” qırğını (8 sentyabr 1978) barədə xəbərlər gəldi. Məktubun altından yazdım: “Bu, radikalların fiziki məhvinə dair əməliyyatların başlanğıcıdır!”

Mənim Cirofta gedişim Cəməşid Amuzqarın¹ Baş nazir vəzifəsindən kənarlaşdırılıb Şərif İmaminin² iş başına gəldiyi zamana təsadüf edirdi. Bu məsələ prosesin sürətləndiyini göstərirdi. Bütün ölkəni böhran bürüdü, elə vəziyyət yarandı ki, hakimiyyət nəzarəti itirdi və təzyiqlər azaldı. Bu şərait sürgün olunanlara da təsir etdi. Onların bəziləri icazə almadan Ciroftan getdilər; bir qismi xilas oldu, bir qismi isə Tehrandə həbs edildi. Digər şəhərlərdən Cirofta göndərilənlərin bəziləri də qərara tabe olmadılar. Ağa Məhəmmədcavad Höccəti Kirmani Sənəndəcə sürgün

¹ Cəməşid Amuzqar (1923-2016) Amerikada təhsil aldıqdan sonra 1951-ci ildə İrana qayıtmış, 1957-ci ildə ABŞ dövlətinin orada təhsil almış iranlıların yüksək vəzifədə çalışmalarına dair təzyiqlərindən sonra dövlət kabinetində vəzifəyə təyin olunmuşdu. O, 1976-cı ildə Dirçəliş partiyasının sədri, 1977-ci ilin yayında isə Baş nazir təyin olundu və bir ildən sonra istefa verib ölkədən getdi.

² Cəfər Şərif İmami (1912-1999) İran masonlarının başçılarından idi, Pəhləvi rejimi dövründə 15 il mason məclisinə rəhbərlik etmişdi. Cəməşid Amuzqar Baş nazir postundan istefa verəndən sonra Şərif İmami Milli barışıq hökuməti devizi ilə Baş nazir seçildi və şah tərəfindən bütün səlahiyyətləri əldə etdi. O, xalqı və inqilabçıları razı salmaqdan ötrü bəzi aldadıcı islahatlar həyata keçirdi, etiraz aksiyaları genişləndəndən sonra Tehrandə və digər 11 şəhərdə komendant saati elan etdi. 1978-ci ilin 8 sentyabrında xalqın gülləbaran edilməsi Şərif İmami hökumətinin alnında qara ləkə kimi qaldı. O, 1978-ci ilin noyabrında istefa verib ölkədən getdi.

olunmuşdu, sonra dedilər ki, Cirofta getməlisən. O, Tehrana çatanda Cirofta getməklə razılaşmayıb orada qaldı və buna görə bir neçə günlük həbs olundu. Mənsə qaçdı və ya sürgündən yoruldu deməsinlər deyə Ciroftda qaldım. Bəzi qardaşlar kimi qaçdığım yerdə ələ keçmək istəmirdim. Sürgünümün başa çatdığına dair rəsmi qərar çıxana qədər gözlədim. Bilirdim ki, tezliklə bu qərar çıxarılaçaq.

Sürgündən azadlıq

Bir axşam polis rəisi gəlib mənə dedi ki, azadsan. Nə təəccübləndim, nə də sevindim; xəbəri laqeyd şəkildə qarşıladım. Mənim reaksiyama görə çox təəccübləndi. Dedim ki, Ciroftda qalmaq istəyirəm. Təəccübü daha da artdı və israrla dedi ki, fürsəti əldən verməyib gedim. Ona dedim ki, yox, burada qalırım. Bu sözü deməkdə məqsədim vardı; ehtimal verirdim ki, mənim azadlığım yolda fiziki məhvimdən ötrü bir təxribat olar. Bəzilərini sürgündən qayıdarkən yolda süni qəza ilə öldürmüşdülər. Bu xəbəri radiodan eşitmişdim. O zaman parlamentdə gedən müzakirələr canlı yayımlanırdı. Bunu onda deputatların biri demişdi. O zaman parlamentdə qəribə çəkişmə gedirdi. Bəzi deputatlar özlərini xalqa göstərməkdən ötrü inqilabçıları müdafiə etmək istəyirdilər.

Polis rəisinin israrı mənim ehtimalımı gücləndirirdi. Qərara gəldim ki, rəsmi şəxslərin xəbəri olmadan Ciroftdan gedim. Bir nəfəri Bəm şəhərində yük avtomobilinin sürücüsü olan dostum Hacı Siddiqinin, bir nəfəri də Yəzdanpənah adlı birinin yanına göndərib hər ikisini Cirofta çağırdım. Gələndə məsələni danışdı onlara Ciroftdan gizli şəkildə çıxmaq istədiyimi bildirdim. Dedilər ki, sizi gecə vaxtı apararıq, amma gərək avtomobiliniz və əşyalarınız burada qalsın ki, gedişinizdən xəbər tutmasınlar. Evdə çoxlu əşyalarım vardı,

hamısını görüşə gələnələr gətirmişdilər. Zəruri əşyaları götürüb qalanlarını orada qoydum. Oradakılara dedim ki, bu əşyalar Cirofta sürgün edilənlərə vəqf olunur. Lakin Allahın köməyi ilə inqilab qələbə çaldı və onlardan heç kim istifadə etmədi.

Gecənin yarısı Ciroftan çıxıb Bəmə getdik. Sonradan qardaşların biri mənim avtomobilimi Bəmə gətirdi. İki gün orada qalıb əhali ilə görüşdüm, sonra Kirmana yola düşdüm. Bu, maraqlı və gözəl xatirələrlə dolu bir səfər oldu. Bu dəfə də gecə hərəkət etdik. Böyük bir sevinc hissindən ötrü bir neçə səbəb vardı: azadlıq, xalqın əzm və iradəsi İslam inqilabının güclənməsi, aydın gələcək. Bütün bunlar gecə vaxtı sevinc dolu bir səfərin həzzini tamamlayırdı.

Kirmanla hövzə mədrəsələrinin birində qaldım. Sonra bazara ayaqqabı və corab almağa getdim. İranşəhr və Cirofta hava çox isti olduğuna görə corab geyinə bilmirdik. Kirman isə isti deyildi. Hər halda, ayaqqabıya pulum çatmadı, təkcə corab alıb qayıtdım.

Rəfsəncandan olan Şeyx Abbas Pürməhəmmədi¹ Kirmana sürgün olunanlardan idi. O, əvvəlcə Lingə limanına sürgünə göndərilmiş, sonra xəstələndiyinə görə müalicə məqsədilə Kirmana köçürülmüşdü və bir tacirin evində qalırdı. Kirmana gəldiyimi bilib məni evə dəvət etdi və israrla qalmağımı istədi. Qəbul edib iki gün orada qaldım. Həmin iki günün hamısı görüşlə keçdi. Kirmanlılar məni öncədən

¹ Hacı Şeyx Abbas Pürməhəmmədi (1924-2016) Rəfsəncan şəhərində doğulmuş, Qum şəhərində dini təhsil almış, İmam Xomeyninin tələbələrindən olmuşdu. Rəfsəncana qayıtdıqdan sonra İmam Xomeyni hərəkətinin təbliği və mübarizlərə dəstək məqsədilə geniş fəaliyyətlərə başladı. O, 1968-ci ildə Firdovs şəhərində zəlzələdən zərərçəkənlərə kömək zamanı Ayətullah Xamenei ilə tanış olmuşdu. Bu tanışlıq onların arasında siyasi-inqilabi əlaqələr yaratmışdı. O, inqilabdan sonra ömrünün sonuna qədər fəal bir xalq ruhanisi kimi dini təbliğatla məşğul oldu.

tanıdıklarına görə görüşə gəlirdilər. Səhərdən axşama qədər evə gələn müxtəlif quruplarla görüş keçirirdim.

İraq hakimiyyətinin İmam Xomeyniyə qarşı təzyiqlərini və onun evinin mühasirəyə alındığını Kirmanda eşitdik.

Oradan Yəzdə getdim. Cənab Səduqi sözün əsl mənasında şəhərin rəhbəri idi. O, bütün siyasi və iqtisadi işlərdə insanların vəzifə və mövqelərini təyin edir, hər şeyi öyrədirdi. O, cəsarətlə inqilab işlərində iştirak edir, heç kimdən və heç nədən qorxmadan şir kimi zalım hakimiyyətlə vuruşur, gecə vaxtı şəhərdə təkbaşına gəzirdi.

Yəzddə olanda İmam Xomeyninin Parisə getdiyini eşitdim. Yəzddən təyyarə ilə Tehrana, oradan da Məşhədə getdim. Məşhəddə qalıb inqilabi fəaliyyətləri davam etdirməyə başladım. Nəhayət, İmam Xomeyninin fərmanı ilə İnqilab Şurasının üzvü təyin edilib Tehrana çağırıldım.

1979-cu ilin 11 fevralında inqilab qələbə çaldı, 1981-ci ildə prezident seçildim. Sürgündən azad ediləndən İnqilab Şurasının üzvlüyünə qədər təxminən dörd ay çəkdi, prezident seçilənə qədər isə üç il.

“Əvvəl də, sonra da hökm Allahındır. O gün möminlər sevinəcəklər Allahın köməyi ilə. (Allah) istədiyinə kömək edər. O, yenilməz qüvvət sahibi, mərhəmət sahibidir!”¹

“Sənin Rəbbin – yenilməz qüvvət sahibi olan Rəbbin (müşriklərin) Ona aid etdikləri sifətlərdən tamamilə uzaqdır! Peyğəmbərlərə salam olsun! Aləmlərin Rəbbi olan Allaha həmd olsun!”²

¹ Rum, 4-5.

² Saffat, 180-182.

Mündəricat

<i>Mirvariyyə çevrilən ürək qanı</i>	1
<i>Müqəddimə</i>	3
Bu kitab necə yazıldı?	6
<i>Birinci fəsil: O günlər...</i>	8
İkinci mərtəbədə otaq	8
Bazar məscidinin imamı	9
Nəcəf dialekti	14
Tələbkar müəllim	15
O gözəl gün	17
Quran dərsi	19
Ruhani forması	20
Axı sən nə üçün, seyd?	21
Şayiələrin döyüşü	21
<i>İkinci fəsil: Ustadların hüsurunda</i>	26
Hövzə təhsili	26
Müəllim ata	29
Mənim hobbilərim	30
<i>Üçüncü fəsil: Dəclə sahili</i>	32
Ərəb dilinə maraq	32
Bəlağətli dil və dialekt	33
Ərəbcədən tərcümə	34
Ərəb ədəbiyyatı	35
Əbu-zəyyə	36
Şair Cəvahir	37

<i>Dördüncü fəsil: İlk qığılıcı</i>	41
Cihad zəngi	41
Nəvvabla görüş	42
Alov şöləsi	43
Peyğəmbər övladına qarşı belə edərlər?!	44
İlk siyasi addım	45
Dəyişiklik düşüncəsi	46
Mübarizə və maarifləndirmə xətti	47
<i>Bəşinci fəsil: İnkilab vulkanı</i>	50
Hacı ağa Ruhullah	50
İnkilab necə başlandı?	52
Bu il bayram keçirilməyəcək	53
İmam Xomeyninin məhərrəmlik planı	55
<i>Altıncı fəsil: Günəşin kölgəsi</i>	58
Hərəkatın ilk günləri	58
Təşkilati vəzifələr	60
Tağut həbsxanaları	61
<i>Yeddinci fəsil: Müqəddəs göz yaşları</i>	63
Rejimi ifşa etmək	63
Ələmin qalası	63
Siyasi göz yaşları	64
İlk həbs təcrübəsi	65
Qarnizon zindanı	67
A şeyx, saqqalını qırxdılar?!	69
Oğlum, sənənlə fəxr edirəm	69
<i>Səkkizinci fəsil: Qızıl qala</i>	71

Təşkilati fəaliyyətlər _____	71
Zahidan yolunun dayanacaqları _____	71
Muzdur ruhani _____	74
Həşimin anası və Qasimin anası _____	75
Saray ruhaniləri _____	76
Məni nə ilə qorxudursan?! _____	78
SAVAK-la ilk təcrübə _____	80
İlk təyyarə yolçuluğu _____	82
Qəzəl gəmisini _____	83
Səltənətabad qarnizonu _____	84
Qarlı gün _____	85
Gizir Zamani _____	87
Ərəb dustaqlar _____	88
Zindanda ramazan məclisləri _____	91
Sadələvh dustaq _____	92
Gizir Saqi _____	94
Məşhur dustaqlar _____	96
Ağa seyid, cəddin bizimlədir _____	97
Zindandan sonra İmam Xomeyni ilə görüş _____	98
<i>Doqquzuncu fəsil: Ağ ev</i> _____	100
Böyük məğlubiyyət _____	100
Məqsədyönlü kitab _____	100
Sən təqib altındasan _____	102
Təqib və həbs _____	104
Hərbçi dustaqlar _____	106
İmam Hüseyn (ə) məclisi _____	108

Oğlum məni tanımadı _____	108
Yarımçıq qeydlər _____	109
<i>Onuncu fəsil: Nındaş palaz</i> _____	110
Fələstinin səsi _____	110
Mübariz həyat yoldaşı _____	111
Elə bilirdim evində hər şey var _____	113
Palazdan ucuz xalça _____	114
İmam Həsənin (ə) sülhü kitabı _____	117
<i>On birinci fəsil: Hərbi tribunal</i> _____	120
Şir kimi ana _____	120
Dindirmə otağı _____	121
Ziddiyyətli münasibət _____	123
Cəddin haqqı, səni öldürərəm _____	126
Maqut _____	128
Hərbi tribunalda müdafiə _____	130
Yaxın bir dostun qəribə rəftarı _____	133
Ruhanilərin mövqeyi _____	134
Apelyasiya məhkəməsi _____	135
<i>On ikinci fəsil: 14 saylı kamera</i> _____	137
Parol _____	137
Təşkilat ifşa olunub _____	137
Yazı və qeydlərimi apardılar _____	138
Məshədin siyasi həbsxanası _____	140
Dustaqların əhval-ruhiyyəsi _____	140
Eynək qadağası _____	142
İşgəncə masasında _____	144

Mənim sevimli kameram _____	146
Dünənki işgəncə verən, bugünkü dustaq _____	147
Kiçik kamerada Quran _____	150
Paxıl ruhani _____	150
Tələbələrə işgəncə verdilər _____	152
Bayram tədbirləri _____	155
<i>On üçüncü fəsil: Şifrəli taqqu</i> _____	157
Məsciddə imamlıq _____	157
Tədris və çıxış _____	158
Mazandaran səfəri _____	159
Kaş gənclərin dəvətini qəbul edəydim _____	161
Qatarla Tehrana doğru _____	162
Müştərək komitənin həbsxanası _____	163
İşgəncə səsləri _____	165
Ana _____	167
Morze siqnalları _____	168
İstedadlı dustaq _____	170
Xəbis dustaq _____	171
Sənin kimisini görməmişəm _____	174
Günəş işığı _____	175
Qərribə yuxu _____	176
Məşhədın Xomeynisi _____	178
Kamera yoldaşımınla yuxumuz _____	181
Sən Yusif olacaqsan _____	182
İslamın əzəməti _____	184
Sən azadsan _____	185

<i>On dördüncü fəsil: Sürgündə sel</i>	188
Hacı ağa Mustafa Xomeyninin şəhadəti	188
Qartal! Qartal! Onu tutduq!	189
Sürgün	190
Mən istixarə üçün gəlməmişəm	191
Mənəvi hal	192
Dostlarla görüş	193
Əhli-sünnə ilə tanışlıq və əməkdaşlıq	196
Peyğəmbərin (s) mövludu - birlik rəmzi	198
Sel və İmam Hüseyin (ə) torpağı	199
Yardım mərkəzi	200
Sürgündəkilərin xalq tərəfindən sevilməsi	203
<i>On beşinci fəsil: Sıxıntıdan sonra qələbə</i>	206
Avtomobilim	206
Yeni sürgün yolunda	208
Çayxanada namaz	210
Ciroft	211
Sürgün olunmuşların ağsaqqalı	212
İlk inqilab xəbərləri	213
Sürgündən azadlıq	216